

Tilburg University

Het verklaren van leesgedrag met een impliciete attitudemeting van Bel, D.

Publication date:
2008

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Bel, D. (2008). *Het verklaren van leesgedrag met een impliciete attitudemeting*. ADCReproservice.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Het verklaren van leesgedrag met een impliciete attitudemeting

Daan van Bel

Het verklaren van leesgedrag met een impliciete attitudemeting

Colofon

1e druk 2008

©Daniël Thomas van Bel, 2008

ISBN: 978 90 8954 017 1

Vormgeving omslag en binnenwerk:

Evelien Veenstra

Druk: ADC Reproservice, 's Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige wijze dan ook, zonder voorafgaand schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Het verklaren van leesgedrag met een impliciete attitudemeting

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Tilburg,
op gezag van de rector magnificus,
prof. dr. F.A. van der Duyn Schouten,
in het openbaar te verdedigen ten overstaan van een door
het college voor promoties aangewezen commissie
in de aula van de Universiteit
op vrijdag 28 maart 2008 om 14:15 uur

door

Daniël Thomas van Bel

geboren op 5 december 1972
te Breda

Promotores

Prof. dr. H. Verdaasdonk †

Prof. dr. W.L.H. van Lierop

Co-promotor

Dr. M.J.W. Stokmans

Leden promotiecommissie

Prof. dr. D.H. Schram

Dr. F. Hakemulder

Dr. C.J. Van Rees

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding en onderzoeksdoelstellingen	11
1.1 Ontlezing en leesbevordering	11
1.2 Leesplezier wordt gevoed door belevingsaspecten	12
1.3 Leesattitude	13
1.4 Validiteit van de huidige leesattitudemetingen	15
1.4.1 Constructvaliditeit	15
1.4.2 Validiteit van effectmetingen	16
1.4.2.1 Reactiviteit	16
1.4.2.2 Veranderingen op een impliciet niveau	17
1.5 De validiteit van een impliciete leesattitudemeting	18
1.5.1 Betrouwbaarheid	18
1.5.2 Convergente validiteit	18
1.5.3 Relatie met gedrag en predictieve meerwaarde	18
1.5.3.1 Wanneer verklaren impliciete attitudemetingen variantie in gedrag?	19
1.5.3.2 De relatie met leesomvang en het verklaren van unieke variantie in leesomvang	20
1.5.4 Het correspondentieprincipe toegepast op een impliciete attitudemeting	20
1.5.5 Waarom zouden impliciete leesattitudemetingen unieke variantie in leesomvang verklaren?	21
1.6 De onderzoeksdoelstellingen	22
1.7 De indeling van het proefschrift	24
 Hoofdstuk 2: Attitudes	25
2.1 Het attitudeconcept	25
2.2 Connectionistische attitudemodellen	26
2.2.1 Connectionistische modellen in het algemeen	26
2.2.2 Connectionistische modellen met betrekking tot de leesattitude	27
2.3 Expliciete attitudemetingen	30
2.3.1 Inhoudelijke operationalisatie	30
2.3.2 Attitudedomein	31
2.3.3 Semantische differentialen met betrekking tot de leesattitude	32
2.3.4 Op uitkomsten gebaseerde leesattitudemeting	32

2.4	De utilitaire versus de hedonistische attitudecomponent	34
2.5	Impliciete attitudemetingen	35
2.5.1	Affectieve Priming Procedure	36
2.5.2	Impliciete Associatie Test	41
2.6	De verschillen tussen expliciete en impliciete attitudemetingen	43
2.6.1	De verschillen in psychologische processen	44
2.6.2	Affectieve conditionering, gewoontegedrag en de hedonistische component	45
2.6.3	Cognitivisatie	46
2.6.4	Motivationele invloeden	47
2.6.5	De relatie tussen expliciete en impliciete attitudemetingen	48
2.7	De beperkingen van impliciete attitudemetingen	50
2.7.1	Betrouwbaarheid	50
2.7.2	Validiteit	51
2.7.3	Bruikbaarheid	52
2.8	De APP versus de IAT	52
Hoofdstuk 3: Attitudes en gedrag		55
3.1	Het verklaren van gedrag met impliciete versus expliciete attitudemetingen	56
3.1.1	Overwogen versus automatisch gedrag	56
3.1.2	Gewoontegedrag	59
3.1.3	Spontaan affect en het verklaren van unieke variantie in gedrag	59
3.2	De invloed van de meetmethode op de attitude-gedragsrelatie	61
3.2.1	Het correspondentieprincipe	61
3.2.2	Leesomvang	62
3.3	Het verklaren van leesomvang met een impliciete leesattitudemeting	63
Hoofdstuk 4: De hypothesen		65

Hoofdstuk 5: De operationalisatie	69
5.1 Het onderzoeksobject	69
5.2 Het meten van leesomvang	71
5.3 De semantische differentialen	73
5.4 De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting	74
5.4.1 Pilotstudie 1	74
5.4.2 De verwerking van de antwoordgegevens	77
5.5 De impliciete attitudemeting	78
5.5.1 Keuze van de primes	78
5.5.2 Pilotstudie 2	78
5.5.3 De gekozen primes	82
5.5.4 De gekozen doelwoorden	83
5.5.5 Het design en de procedure bij de impliciete attitudemeting	85
5.5.6 De verwerking van de reactietijdgegevens	87
Hoofdstuk 6: De studies	89
6.1 Studie 1	89
6.1.1 Deelnemers	89
6.1.2 Het design en de procedure	89
6.1.2.1 Opbouw APP	89
6.1.2.2 Opbouw van de trials	90
6.1.3 Resultaten	91
6.1.3.1 Verkenning variabelen via univariate statistieken	91
6.1.3.2 Hypotheses 1 tot en met 5	94
6.1.3.3 Hypothese 6: Multivariate analyses	96
6.1.4 Conclusies studie 1	99
6.2 Studie 2	99
6.2.1 Deelnemers	99
6.2.2 Het design en de procedure	100
6.2.2.1 Opbouw APP	100
6.2.2.2 Opbouw van de trials	101
6.2.3 Resultaten	102
6.2.3.1 Verkenning variabelen via univariate statistieken	102
6.2.3.2 Hypotheses 1 tot en met 5	105
6.2.3.3 Hypothese 6: Multivariate analyses	107
6.2.4 Conclusies studie 2	109

Hoofdstuk 7: Discussie	111
7.1 Voorwaarden voor analyses: verdeling en betrouwbaarheid van de variabelen	111
7.1.1 Verdelingen	111
7.1.2 Betrouwbaarheid	111
7.2 Terugkoppeling naar onderzoeksdoelstellingen en hypothesen	112
7.2.1 Expliciete leesattitudemetingen en leesomvang	113
7.2.2 Constructvaliditeit impliciete leesattitudemetingen	113
7.2.2.1 Divergentie impliciete en expliciete leesattitudemetingen	113
7.2.2.2 Relatie impliciete leesattitudemetingen en leesomvang	113
7.3 Vergelijking met andere studies	116
7.3.1 Betrouwbaarheid	116
7.3.2 Samenhang met expliciete attitudemetingen	116
7.3.3 Positieve APP-index versus negatieve APP-index	116
7.3.4 Relatie met gedrag	117
7.3.4.1 Het correspondentieprincipe	118
7.3.4.2 Type gedrag	118
7.3.5 Verschillen in de procedure	118
7.4 De verschillende leesattitudemetingen vergeleken	119
Hoofdstuk 8: Reflectie, aanbevelingen en eindconclusie	121
8.1 De steekproef	121
8.2 De betrouwbaarheid	121
8.3 De procedure	122
8.3.1 De primes	122
8.3.2 Het voorkomen van uitdoving	122
8.3.3 Effect toepassing correspondentieprincipe	123
8.4 De bruikbaarheid van de impliciete leesattitudemeting	123
8.4.1 De complexiteit van de taak	123
8.4.2 De schaalgrootte waarop de meting toegepast kan worden	124
8.4.3 Een eenvoudigere taak	124
8.5 Verschillen tussen de expliciete en de impliciete attitudemetingen in de evaluatieve informatie	125
8.6 Eindconclusie	126

Referenties	127
Bijlagen	139
Samenvatting	142
Summary	144
Dankwoord	146
Curriculum Vitae	147

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Ontlezing en leesbevordering

Uit gegevens van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat Nederlanders (ouder dan 12 jaar) gemiddeld minder tijd zijn gaan besteden aan het lezen van boeken. In 1975 besteedde men 1,6 uur per week aan het lezen van boeken, in 2000 nog maar 0,9 uur (Breedveld & Van den Broek, 2001). 12- tot 19-jarigen lezen het minst van alle leeftijdcohorten. Er is sprake van een longitudinale en een cross-sectionele trend. Dat wil zeggen, 12- tot 19-jarigen lezen minder dan op jongere leeftijd en lezen minder ten opzichte van eerdere cohorten 12- tot 19-jarigen (Huysmans et al., 2004¹; Van den Broek, 2005). Dit geldt in sterkste mate voor vmbo-leerlingen. Een geduchte concurrent van het lezen is het spelen van games (Tellegen, Alink & Welp, 2002).

Deze trend van ontlezing wordt als problematisch ervaren. Lezen in de vrije tijd is namelijk belangrijk voor het onderhouden en verbeteren van de leesvaardigheid, vooral onder achterstandsleerlingen (Cecil Smith, 1994; Mickulecky, 1994). De leesvaardigheid is van groot belang om geïnformeerd te zijn en de weg te kunnen vinden in onze moderne informatiemaatschappij (Schram, 1999). Wanneer men lange tijd te weinig leest, kan dit een negatieve spiraal in gang zetten in de ontwikkeling van de leesvaardigheid in samenhang met weinig leesplezier. Zorgen hieromtrent hebben geleid tot inspanningen om de leesomvang te vergroten². Instellingen die zich hiermee bezig houden zijn bijvoorbeeld de Vereniging van Openbare Bibliotheken, de Stichting Lezen en de Nederlandse Taalunie.

¹ Zie <http://www.scp.nl/nieuws/reactieasscher.shtml> voor een kritische discussie over deze gegevens.

² De leesomvang is een combinatie van de hoeveelheid tijd die men besteedt aan het lezen van boeken en de frequentie van deze activiteit.

Men gaat ervan uit dat leesbevorderingsprojecten de neergaande spiraal in de leesgewoonte doorbreken door een positieve impuls te geven aan leesplezier (Stokmans, 2007). Leesplezier is de belangrijkste motivatie om te lezen in de vrije tijd (Stalpers, 2005; Tellegen & Frankhuizen, 2002; Wigfield, 1997) en dus de sleutel tot leesbevordering (Jansen-Guldemond, 1999). In het verlengde hiervan blijkt een belevingsgerichte onderwijsmethode en het aanwakken van betrokkenheid en overgave tijdens het lezen de leesomvang meer te stimuleren dan een afstandelijke tekstgerichte benadering (Van der Bolt, 2001; Verboord, 2003). Dergelijke inzichten leiden ertoe dat leesbevordering zich tegenwoordig richt op het stimuleren van leesplezier en het overtuigen van jongeren dat lezen plezier kan opleveren.

1.2 Leesplezier wordt gevoed door belevingsaspecten

Belevingsaspecten kunnen zich vertalen in leesplezier. Het lezen van boeken kan echte emoties oproepen (Tellegen & Frankhuizen, 2002), net als het kijken naar films (Tan, 2000). De variatie aan gevoelens die tijdens het lezen van een boek ervaren worden, is enorm. De mate van inleving in het verhaal - dit betreft het beleven van sympathie en empathie voor de personages (Tellegen et al., 2002) - is een factor die mede bepalend is voor de gevoelens die ervaren worden in relatie tot de beschreven gebeurtenissen. De mogelijkheid tot identificatie met een personage is noodzakelijk om plezier te beleven (Jansen-Guldemond, 1999). Daarnaast wordt lezen vaak gebruikt om de stemming te reguleren, vooral door frequente lezers (Van der Bolt, 2001).

Een verdere voorwaarde voor leesplezier is het ervaren van de juiste mate van geestelijke stimulatie en uitdaging in de tekst. Lezen kan ook als frustrerend of vervelend ervaren worden (Ganzeboom, 1982; Mathewson, 1994). Het leesproces zelf is immers in eerste instantie een cognitieve activiteit, waarbij de lezer betekenis verleent aan teksten (Frank, Koppen, Noordman & Vonk, 2003; Noordman, Vonk & Kempff, 1992). Het leesproces vereist cognitieve inspanning en de lezer moet bereid zijn deze inspanning te leveren (Ganzeboom, 1982; Soetaert, 2006). Iedere lezer moet over een drempel heen. Het duurt namelijk even voordat men “in een boek” zit (Tellegen et al., 2002).

1.3 Leesattitude

Het plezier in lezen wordt vaak aangeduid met een positieve leesattitude (Stokmans, 2007). De leesattitude bevat de evaluatieve neerslag van leeservaringen (McKenna, 2001). Bij herhaaldelijke positieve leeservaringen ontstaat bijvoorbeeld een positief gevoel bij het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding. De leesattitude, leesomvang en leesvaardigheid beïnvloeden elkaar, waarbij leesattitude de motor is achter leesomvang (Greaney & Neuman, 1990; Mathewson, 1994; McKenna, 1994; Miesen, 2003; Stalpers, 2005; Stokmans, 1999; Stokmans, 2003). Aangezien de pleziercomponent van de leesattitude een groot deel van de verschillen in leesgedrag verklaart, lijkt het zinvol om dit een belangrijk leesbevorderingsdoel te maken (Van Schooten & De Glopper, 2002). Binnen het leesonderzoek neemt leesattitude dan ook een steeds prominenter positie in (Stokmans, 2007). Steeds meer evalueert men bijvoorbeeld leesmethoden niet alleen in termen van toegenomen leesvaardigheid, maar ook in termen van leesattitude (McKenna, Kear & Ellsworth, 1995).

Vanuit een cognitief psychologische invalshoek definiëren wij een attitude als een onderdeel van een geheugenstructuur, waarin de representatie van een attitudeobject verbonden is aan evaluatieve informatie. Er bestaat consensus onder onderzoekers dat een attitude een evaluatief karakter heeft en dat een attitude verschillende componenten bevat (Breckler, 1984; Triandis, 1977). Er wordt echter op zeer verschillende wijze invulling gegeven aan deze componenten. Bij attitudes ten aanzien van verschillende attitudeobjecten onderscheidt men verschillende componenten. Zelfs bij dezelfde attitudeobjecten verschillen de dimensies die men onderscheidt. Dit is ook in het geval bij leesattitudes (Stalpers, 2005; Stokmans 2007). Wij gaan bij ons onderzoek uit van twee componenten, die naar onze opvatting steeds in leesattitudeonderzoek naar voren komen.

Deze componenten zijn ontleend aan onderzoek naar consumentengedrag, waarin men een utilitaire component en een hedonistische component onderscheidt bij de attitude ten aanzien van het consumeren van een product. De eerste component bevat evaluatieve informatie die betrekking heeft op utilitaire consequenties en de andere component bevat

informatie die betrekking heeft op hedonistische uitkomsten (Ahtola, 1983; Voss, Spangenberg & Grohmann, 2003). In het geval van leesattitudes bevat de utilitaire component voornamelijk cognitieve informatie over duurzame resultaten van lezen, zoals het verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden. De hedonistische component is affectief van aard en heeft betrekking op de beleving van ontspanning en plezier tijdens en kort na het lezen van boeken (Stokmans, 1999; Miesen, 2003).

Triandis (1977) benoemt een derde attitudecomponent die bestaat uit de spontane gevoelsassociaties die men heeft bij het attitudeobject. Mathewson (1994) en McKenna (1994) veronderstellen iets soortgelijks bij leesattitudes. In navolging hiervan stellen wij dat een belangrijke component van de leesattitude bestaat uit evaluatieve informatie die automatisch kan worden geactiveerd. Daarom beschouwen wij de leesattitude als een combinatie van de volgende drie componenten: de overtuiging dat hedonistische uitkomsten zich voordoen bij lezen, de overtuiging dat utilitaire uitkomsten zich voordoen bij lezen en de spontane gevoelsassociaties die men heeft bij lezen. Deze spontaan activeerbare gevoelsassociaties schrijven wij een belangrijke rol toe bij leesattitudes, die gerelateerd is aan leessocialisatie en leesgewoonten.

Hoewel leessocialisatie een proces is dat een leven lang doorgaat, beschouwt men de jeugd als de periode waarin de belangrijkste ontwikkelingen plaatsvinden. In het gezin en op school wordt het fundament gelegd voor de leesgewoonte (Verboord, 2003). Hiermee is de jeugd de essentiële periode voor de leesomvang en het leesplezier (Kraaykamp, 2002). Een sterke leesgewoonte ontstaat als kinderen van jongs af aan opgroeien met het besef dat lezen een plezierige en stemmingsregulerende activiteit is (Tellegen et al., 2002). Hierbij spelen de in de vorige paragraaf genoemde affectieve ervaringen een centrale rol. Tijdens het herhaaldelijk optreden van deze affectieve ervaringen ontstaan via conditioneringsprocessen (Kim, Lim & Bhargava, 1998; Strick, Van Baaren, Holland & Van Knippenberg, 2006; Stuart, Shimp & Engle, 1987; Zajonc, 1980) automatisch activeerbare mentale links - waarvan men zich grotendeels niet bewust is - tussen deze gevoelens en de activiteit lezen. Dergelijke gevoelsassociaties bij lezen en de vorming van de leesgewoonte versterken elkaar. Aan de ene kant vergroten positieve

associaties de kans dat men leest en aan de andere kant versterken positieve leeservaringen de associatie tussen lezen en positieve gevoelens.

1.4 Validiteit van de huidige leesattitudemetingen

Tot aan het huidige onderzoek is in leesattitudeonderzoek de leesattitude gemeten met een expliciete attitudemeting, dat wil zeggen met een vragenlijstmethode. Aan de hand van de items in een vragenlijst gaat de deelnemer aan het onderzoek bij zichzelf na wat deze van het attitudeobject vindt. De deelnemer reageert op de items in de vragenlijst en rapporteert zo zelf de leesattitude. Bij een op zelfrapportage gebaseerde attitudemeting is het voor de deelnemer min of meer duidelijk dat zijn of haar houding onderzocht wordt. Daarom worden dergelijke attitudemetingen ook wel expliciete attitudemetingen genoemd. In het vervolg van dit proefschrift zal voor dit type attitudemeting dan ook de term expliciete attitudemeting gebruikt worden. De deelnemers kunnen gedurende een expliciete attitudemeting overwegen hoe ze zullen reageren. Met andere woorden, ze kunnen hun responsen controleren. Tijdens deze meting krijgen overwogen responsen in het algemeen voorrang boven spontane gevoelsmatige reacties (Wilson, Lindsey, & Schooler, 2000). Op basis hiervan geloven wij dat deze spontane reacties onvoldoende vertegenwoordigd zijn in een expliciete leesattitudemeting. Impliciete attitudemetingen meten juist dergelijke spontaan activeerbare gevoelsassociaties zonder introspectie en overweging van de deelnemer (in hoofdstuk 2 wordt deze methode uitvoerig besproken).

1.4.1 Constructvaliditeit

Expliciete leesattitudemetingen bevatten meestal items met opvattingen die zo algemeen geaccepteerd zijn - bijvoorbeeld dat men leert van boeken lezen - dat iedereen deze gemakkelijk onderschrijft zonder daar altijd echt gevoelsmatig achter te staan. Velen krijgen van thuis en op school mee dat boeken lezen goed voor je ontwikkeling is en internaliseren waarschijnlijk die norm, zelfs als ze zelf weinig positieve leeservaringen hebben. Tijdens een expliciete leesattitudemeting kunnen daardoor overwegingen die normaliter irrelevant zijn sterk bijdragen aan de gerapporteerde leesattitude.

Dit fenomeen wordt ook wel cognitivisatie genoemd (Wilson & Dunn, 2004). Verder bedreigen motivationele invloeden, zoals sociaal wenselijke antwoordtendenties, zelfpresentatiemotieven en demand characteristics (Arndt & Crane, 1975; Knowles & Condon, 1999) de validiteit van een expliciete leesattitudemeting (Stokmans, 2007). Er zijn namelijk aanwijzingen dat sommigen (hoogopgeleiden) het lezen van boeken beschouwen als sociaal wenselijk gedrag (Allen, Cipielewski & Stanovich, 1992).

Impliciete leesattitudemetingen bieden directere toegang tot spontaan activeerbare gevoelsassociaties dan expliciete attitudemetingen (Greenwald & Banaji, 1995; Wilson & Dunn, 2004; Wilson & LaFleur, 1995). In paragraaf 1.3 hebben we betoogd dat deze evaluatieve informatie een wezenlijk onderdeel is van de leesattitude. Verder zijn impliciete attitudemetingen ongevoelig voor motivationele invloeden, aangezien de responsen die verkregen worden spontaan zijn en niet gecontroleerd kunnen worden door de deelnemers. Impliciete attitudemetingen bevatten dus waarschijnlijk andere evaluatieve informatie dan expliciete attitudemetingen en deze informatie vormt een wezenlijk onderdeel van de leesattitude.

1.4.2 Validiteit van effectmetingen

Om de effectiviteit van leesbevorderingsinterventies te testen worden vaak leesattitudes gemeten (McKenna et al., 1995; Van Schooten & De Glopper, 2002). In experimentele overtuigingsstudies wordt de invloed van een manipulatie (meestal een boodschap) op de attitude gemeten. In quasi-experimentele studies meet men doorgaans attitudeveranderingen om de effectiviteit van een interventie vast te stellen, bijvoorbeeld bij een leesbevorderingsprogramma als Bazar. Als men in dergelijk onderzoek een expliciete leesattitudemeting gebruikt, bestaat er kans op validiteitsproblemen (Stokmans, 2007).

1.4.2.1 Reactiviteit

Als in het kader van een effectmeting attitudeveranderingen gemeten worden met een expliciete attitudemeting - dus via zelfrapportage - hebben de deelnemers over het algemeen door wat er gemeten wordt. De deelnemers

leggen vervolgens het verband tussen de leesattitudemeting en de leesbevorderingsinterventie. Dit kan vervolgens op onvoorspelbare wijze de rapportage van de attitude verstoren. Een deelnemer kan corrigeren voor de interventie, waarbij deze een minder positieve attitude rapporteert. Ook kan een deelnemer juist een meer positieve attitude rapporteren in een poging om de onderzoeker ter wille te zijn (Schwarz & Bless, 2007). Dit verschijnsel, reactiviteit genaamd, heeft als gevolg dat de validiteit van het onderzoek ondermijnd wordt ('t Hart, Boeijen & Hox, 2005).

Daar komt nog eens bij dat in niet zuiver experimenteel onderzoek naar effecten van bijvoorbeeld leesbevorderingsprogramma's zowel een voormeting als een nameting nodig zijn om voldoende statistische power te verkrijgen met als doel de vaak zwakke effecten te kunnen meten en de invloed van storende variabelen te beperken (Swanborn, 2004). Dit betekent dat de expliciete leesattitudemeting tweemaal afgenomen wordt, wat het hierboven geschetste validiteitsprobleem verder versterkt. Bij een onderzoeksontwerp met een voormeting en een nameting zal de deelnemer nog sterker geneigd zijn dit verband waar te nemen dan bij een onderzoeksontwerp met alleen een nameting, aangezien deze tweemaal geconfronteerd wordt met de attitudemeting ('t Hart et al., 2005). Bovendien kan de voormeting ook nog eens de perceptie en verwerking van de boodschap of interventie beïnvloeden. Een impliciete attitudemeting biedt een oplossing voor de reactiviteit van de zelfgerapporteerde attitudemeting, aangezien de deelnemers hun responsen niet kunnen controleren. Bovendien hebben de deelnemers vaak niet eens door dat hun attitude gemeten wordt, gezien het relatief onopvallende karakter van impliciete attitudemetingen (Frings & Wentura, 2003).

1.4.2.2 Veranderingen op een impliciet niveau

Leesbevorderingsprogramma's richten zich steeds vaker op het tot stand brengen van leesplezier (Kraaykamp, 2002) via het opdoen van positieve leeservaringen. Hierbij spelen affectieve conditioneringsprocessen waarschijnlijk een centrale rol. Zoals hierboven al beschreven is, zijn impliciete attitudemetingen geschikter om de evaluatieve neerslag van dit soort "affectieve ervaringsinformatie" te meten dan expliciete attitudemetingen. Zo

kan na een beïnvloedingstechniek op basis van affectieve conditionering geen verandering in de expliciete attitudemeting optreden, maar wel in de impliciete attitudemeting (Strick et al., 2006).

1.5 De validiteit van een impliciete leesattitudemeting

Voldoende constructvaliditeit is een voorwaarde om een impliciete leesattitudemeting te kunnen gebruiken in leesattitudeonderzoek.

1.5.1 Betrouwbaarheid

Een voorwaarde voor validiteit is de betrouwbaarheid van het instrument. Over het algemeen laat de betrouwbaarheid van impliciete attitudemetingen te wensen over. Dit is dus een aandachtspunt, ook bij een impliciete leesattitudemeting.

1.5.2 Convergente validiteit

Tot nu toe is er geen eenduidig algemeen beeld ontstaan ten aanzien van de samenhang tussen impliciete en expliciete attitudemetingen. Gemiddeld genomen bestaat er weliswaar een samenhang, maar deze is zwak. Wij verwachten hooguit een zwakke relatie tussen expliciete en impliciete leesattitudemetingen.

1.5.3 Relatie met gedrag en predictieve meerwaarde

Bij attitudemetingen zijn de onderlinge relaties en de relatie met gedrag maatgevend voor de constructvaliditeit (Nosek & Smyth, 2007). Convergente validiteit is in deze context slechts in beperkte mate adequaat, omdat wij veronderstellen dat de expliciete en impliciete leesattitudemetingen verschillende informatie bevatten. Wij beschouwen dus vooral een sterke relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en de leesomvang als een belangrijk criterium voor de constructvaliditeit van de impliciete leesattitudemeting. Wij verwachten dat een dergelijke relatie bestaat, gezien het sterke belang van spontaan activeerbare gevoelsassociaties in de leesattitude. Sterker nog, we verwachten dat de unieke evaluatieve informatie

die gemeten wordt met een impliciete leesattitudemeting unieke variantie in leesomvang kan verklaren.

1.5.3.1 Wanneer verklaren impliciete attitudemetingen variantie in gedrag?

Met impliciete attitudemetingen worden voornamelijk spontaan activeerbare gevoelsassociaties gemeten. Cruciaal voor de voorspellende meerwaarde van een impliciete leesattitudemeting is dan ook het belang van de spontaan activeerbare gevoelsassociaties ten aanzien van lezen bij het tot stand komen van leesomvang en de mate waarin deze associaties niet vertegenwoordigd zijn in expliciete attitudemetingen. Hoewel spontaan activeerbare gevoelsassociaties mogelijk ook ten dele gemeten worden met expliciete attitudemetingen, bieden impliciete attitudemetingen directer toegang tot deze evaluatieve associaties.

Veelal wordt verondersteld dat overwogen evaluatieve responsen overwogen gedrag sturen en dat automatisch activeerbare evaluatieve reacties automatisch gedrag sturen. Daarom verwacht men dat expliciete attitudemetingen overwogen gedrag beter verklaren dan impliciete attitudemetingen, terwijl impliciete attitudemetingen impulsief, automatisch en spontaan gedrag beter verklaren. In onderzoek van Friese en collega's is ondersteuning voor deze veronderstelling gevonden (Friese, Waenke & Plessner, 2006). Het is aannemelijk dat zowel automatisch activeerbare evaluatieve associaties als overwogen evaluatieve responsen mengvormen van automatisch en overwogen gedrag verklaren. In onderzoek wordt over het algemeen dan ook een relatie gevonden tussen impliciete attitudemetingen en een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag, zoals tv kijken en kiezen tussen Coca Cola en Pepsi Cola (Frings & Wentura, 2003; Karpinski, Steinman & Hilton, 2005; Perugini, 2005). Maar de relatie tussen impliciete attitudemetingen en dergelijke mengvormen van automatisch en overwogen gedrag is vrijwel altijd bescheiden. Bovendien is er weinig bewijs dat impliciete attitudemetingen unieke variantie verklaren in een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag als gecontroleerd wordt voor de expliciete attitudemeting (Bosson, Swann, & Pennebaker, 2000; Maison, Greenwald, & Bruin, 2001; Nosek, 2005; Nosek & Smyth, 2007).

1.5.3.2 De relatie met leesomvang en het verklaren van unieke variantie in leesomvang

Wij beschouwen de keuze om een boek te gaan lezen als een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag. Het is aannemelijk dat impliciete attitudemetingen bijdragen aan het verklaren van mengvormen van automatisch en overwogen gedrag (Vargas, 2004) (zie hoofdstuk 3). Aangezien het lezen van boeken een gewoontegedrag is (Knulst & Kraaykamp, 1996), is het bovendien aannemelijk dat spontaan activeerbare gevoelsassociaties leesgedrag sturen volgens de "affect referral decision rule". Deze regel wordt vaak toegepast bij geroutineerd keuzegedrag (Leemans & Stokmans, 1992). Volgens deze eenvoudige beslissingsregel kiest de consument een alternatief op grond van een eerste indruk, herkenning, vertrouwdheid of primaire aantrekkelijkheid, dat wil zeggen zonder enige cognitieve uitwerking (Van Raaij & Antonides, 2002).

Het volgende scenario illustreert dit. Iemand zit in zijn vrije tijd thuis in zijn stoel en overweegt wat hij of zij gaat doen. Stel nu, dat het lezen van een boek een gedragsoptie is, dan is het waarschijnlijk dat naast informatie uit overwogen denkprocessen ook spontaan activeerbare gevoelsassociaties een belangrijke rol spelen bij de keuze om een boek te gaan lezen. Het concept lezen van boeken roept evaluatieve associaties op die gebaseerd zijn op eerdere affectieve ervaringen met boeken lezen. Doordat lezen bijvoorbeeld een gewoonte is geworden en verbonden is geraakt met positieve gevoelsassociaties zal deze gedragsoptie "top of mind" zijn bij de keuze om tijd te besteden aan het lezen van een boek.

1.5.4 Het correspondentieprincipe toegepast op een impliciete attitudemeting

Een gebrek aan correspondentie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag in kwestie kan bijdragen aan een lage correlatie tussen de twee. Het correspondentieprincipe houdt in dat hoe meer de specificiteitsniveaus van de attitudemeting en de gedragsmeting overeenkomen, hoe sterker de relatie tussen deze twee is (Ajzen, 1991). Zo wordt gedrag beter verklaard door een attitudemeting ten aanzien van een specifiek gedrag dan door een attitudemeting ten aanzien van het object waarop het gedrag gericht is.

Bijvoorbeeld, de attitude die men heeft met betrekking tot het gebruik van de anticonceptiepil heeft een sterkere relatie met het gebruik van de pil dan de attitude met betrekking tot de anticonceptiepil (Davidson & Jaccard, 1979). Doordat het lezen van boeken een attitudeobject op gedragsniveau is, wordt bij een consistente toepassing van de expliciete attitudemetingen, impliciete attitudemetingen en de gedragsmeting op het domein van boeken lezen als vanzelf het correspondentieprincipe toegepast. We verwachten dat het toepassen van het correspondentieprincipe leidt tot een sterkere relatie met gedrag (leesomvang) dan in eerdere studies naar impliciete attitudemetingen met betrekking tot andere attitudeobjecten.

1.5.5 Waarom zouden impliciete leesattitudemetingen unieke variantie in leesomvang verklaren?

Huidige theoretische inzichten bieden voldoende aanknopingspunten om aan te nemen dat met impliciete leesattitudemetingen extra evaluatieve informatie gemeten kan worden, die helpt om leesgedrag beter te verklaren. Maar dit is vanuit empirisch oogpunt geen uitgemaakte zaak, aangezien impliciete attitudemetingen weliswaar (in bescheiden mate) samen blijken te hangen met gedrag, maar tot nu toe zelden verklaringskracht toevoegen. Het tot nu toe gevonden gebrek aan toegevoegde verklarende variantie kan toegeschreven worden diverse mogelijkheden: (1) De expliciete attitudemetingen in deze onderzoeken bevatten al voldoende automatisch activeerbare evaluatieve associaties. (2) Het gedrag dat verklaard wordt komt voornamelijk op basis van overweging tot stand. (3) Er is een gebrek aan correspondentie tussen de impliciete attitudemetingen en de gedragsmetingen. (4) De lage betrouwbaarheid en validiteit van de impliciete attitudemetingen onderdrukken de relatie met het gedrag.

Uit bovenstaande punten (1) en (2) blijkt dat het belang van de spontaan activeerbare gevoelsassociaties ten aanzien van lezen bij het tot stand komen van leesomvang en de mate waarin deze associaties niet vertegenwoordigd zijn in expliciete attitudemetingen cruciaal zijn voor de voorspellende meerwaarde van een impliciete leesattitudemeting. Wat betreft punt (3): aangezien het attitudeobject een gedrag is, wordt een tekortkoming

bij het verklaren van gedrag met impliciete attitudemetingen verholpen door het correspondentieprincipe (Ajzen, 1991) toe te passen op een impliciete attitudemeting, wat – voor zover bekend – nog niet eerder is gedaan. De attitudemeting en de gedragsmeting zijn op hetzelfde niveau van specificiteit gemeten wat betreft object en handeling. De impliciete attitudemeting vindt dus plaats op gedragsniveau en niet op objectniveau, zoals gebruikelijk.

1.6 De onderzoeksdoelstellingen

Wij betogen dat een relatief nieuwe methode om attitudes te meten, de zogenaamde impliciete attitudemeting, het bestaande arsenaal van leesattitudemetingen aanvult. We veronderstellen daarbij dat automatisch activeerbare evaluatieve associaties een wezenlijke rol spelen bij leesattitudes en leesgedrag en dat daardoor in potentie een belangrijke rol weggelegd is voor impliciete attitudemetingen. Wij menen dat impliciete attitudemetingen een belangrijke rol kunnen spelen in leesonderzoek op basis van het volgende: (1) Impliciete leesattitudemetingen bevatten (unieke) evaluatieve informatie, die bijdraagt aan het verklaren van (unieke) variantie in leesomvang. (2) Impliciete leesattitudemetingen bieden meerwaarde bij effectstudies (zie paragraaf 1.4.2).

Ons onderzoek heeft de volgende doelstellingen.

De maatschappelijke doelstelling:

Aangezien er nog geen impliciete leesattitudemeting bestaat en (onderzoek naar) leesbevordering hiermee verbeterd kan worden, wordt een eerste aanzet gegeven tot het ontwikkelen van een zo betrouwbaar en bruikbaar mogelijke impliciete attitudemeting ten aanzien van het lezen van boeken met een voldoende sterke relatie met leesomvang.

De wetenschappelijke doelstellingen:

- 1 Meer inzicht verkrijgen in de constructvaliditeit van de impliciete leesattitudemeting.

- 2 Vaststellen of een impliciete leesattitudemeting unieke variantie verklaart in leesomvang.
- 3 Inzicht verkrijgen in de relaties tussen de verschillende expliciete leesattitudecomponenten en de impliciete leesattitudemeting.

Gezien haar potentiële meerwaarde, trachten we in het huidige onderzoek voor het eerst een impliciete leesattitudemeting te ontwikkelen. De constructvaliditeit testen we door de relatie van de impliciete leesattitudemeting met leesomvang vast te stellen. Deze samenhang is in ons onderzoek het doorslaggevende criterium voor de constructvaliditeit van de impliciete leesattitudemeting. Daarnaast onderzoeken we de relaties van de impliciete leesattitudemeting met expliciete leesattitudemetingen. In het huidige onderzoek wordt voor het eerst een impliciete attitudemeting ten aanzien van gedrag gemeten. We verwachten dat de toepassing van het correspondentieprincipe de relatie tussen de impliciete attitudemeting en gedrag versterkt ten opzichte van eerdere studies naar impliciete attitudemetingen. Verder onderzoeken we of de impliciete attitudemeting unieke variantie in leesomvang verklaart. Daarnaast onderzoeken we cruciale aspecten als de betrouwbaarheid, constructvaliditeit, de predictieve meerwaarde en de bruikbaarheid van de impliciete leesattitudemeting.

Centraal in dit onderzoek staat de relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en leesomvang. Dit proefschrift richt zich op het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding en de attitude ten opzichte van dit gedrag. Er is gekozen voor vrijwillig lezen in de vrije tijd (zie McKenna & Kear, 1990), aangezien dit het belangrijkste leesgedrag is (zie paragraaf 1.1) en bovendien logischerwijs veel meer door de leesattitude gestuurd wordt dan verplicht lezen. Wij geven de voorkeur aan de leesomvang boven leesintentie en leesniveau, omdat dit de meest concrete maat is.

Aangezien het een nieuw toepassingsgebied betreft, is dit onderzoek innovatief en daarmee ook risicovol. Ons eerste doel is het opzetten van een procedure die werkt. Tegelijkertijd willen we de constructvaliditeit vaststellen van onze impliciete leesattitudemeting aan de hand van de relatie met gedrag (leesomvang) en onderzoeken of deze meting extra variantie verklaart in dit

gedrag. De relatie met gedrag is uit onderzoek op andere attitudedomeinen doorgaans zwak gebleken en de predictieve meerwaarde is nog niet aangetoond bij niet volledig automatisch gedrag, zoals het lezen van boeken in de vrije tijd. Daarnaast weten we dat impliciete attitudemetingen een lage betrouwbaarheid hebben.

1.7 De indeling van het proefschrift

In hoofdstuk 2 worden het attitudeconcept, de leesattitude en het meten van attitudes behandeld. In hoofdstuk 3 komt de relatie tussen attitudes en gedrag aan bod. In hoofdstuk 4 staan de hypothesen beschreven. In hoofdstuk 5 beschrijven we de operationalisaties van de constructen in ons onderzoek. In hoofdstuk 6 worden de studies en de resultaten besproken. Hoofdstuk 7 bevat de discussie van de bevindingen. In hoofdstuk 8 doen we aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 2: Attitudes

In dit hoofdstuk komt eerst het attitudeconcept aan de orde. Vervolgens wordt een specifieke theoretische visie op attitudes uitgewerkt. Het betreft hier een connectionistisch attitudemodel. Deze benadering is gekozen, omdat deze aansluit bij zowel het concept van impliciete attitudemetingen als het concept van expliciete attitudemetingen. De connectionistische benadering dient dus ook als opstap voor de bespreking van twee types attitudemetingen: expliciete en impliciete attitudemetingen. Vervolgens worden de verschillen tussen deze methodes besproken. In deze verschillen schuilt de relevantie van impliciete attitudemetingen met betrekking tot het meten van de attitude ten aanzien van boeken lezen.

2.1 Het attitudeconcept

Oorspronkelijk betekent attitude lichaamshouding, maar in de psychologie heeft attitude de betekenis gekregen van "geestelijke houding". Dit houdt in dat een attitude informatie bevat over hoe negatief of positief een persoon "staat" tegenover een attitudeobject. Attitudes zijn evaluatief van aard: een valentie (dit is een gevoelslading met een waarde lopend van negatief tot positief) is verbonden aan het attitudeobject (Eagly & Chaiken, 1993; Oskamp & Schultz, 2005). Wij conceptualiseren een attitude als een onderdeel van een geheugenstructuur waarin de representatie van het attitudeobject verbonden is aan evaluatieve informatie. Deze evaluatieve informatie ligt ten grondslag aan een globale affectieve lading ten aanzien van het attitudeobject. Attitudeobjecten kunnen variëren van een symbool, een levenloos object, een product, een persoon, een groep personen tot een organisatie. Men kan een attitude hebben ten aanzien van een filmster, het huiskamerpindakaas van Albert Heijn of de PvdA. Ook kan men een attitude hebben ten aanzien van een gedrag (bijvoorbeeld het dragen van de autogordel of het lezen van boeken).

Attitudes worden over het algemeen beschouwd als kenmerken van een individu. Verder zijn attitudes aangeleerd (Triandis, 1971): wij gaan er bijvoorbeeld van uit dat een belangrijk deel van de leesattitude gebaseerd is

op eigen ervaringen met lezen (Mathewson, 1994; McKenna, 1994). Deze evaluatieve informatie is opgedaan tijdens ervaringen met het attitudeobject. Attitudes worden doorgaans beschouwd als relatief stabiel (Oskamp & Schultz, 2005), wat impliceert dat een attitude van een persoon weinig varieert in verschillende situaties. Ondanks alternatieve opvattingen ten aanzien van stabiliteit (Bem, 1972; Holland, Verplanken, & Van Knippenberg, 2002) wordt in het huidige onderzoek de conceptualisatie van attitude als een relatief stabiele representatie in het geheugen aangehouden. Alleen een enigszins stabiele attitude kan immers een stabiele relatie met gedrag hebben en de relatie tussen attitude en gedrag staat centraal in ons onderzoek. Hiermee is echter de mogelijkheid van zelfperceptie (bijvoorbeeld: "Ik lees veel, dus ik vind het leuk.") niet uitgesloten.

Een belangrijke eigenschap van het attitudeconcept is de relatie met gedrag: hoe positiever de attitude is die iemand heeft ten aanzien van een gedrag, hoe meer deze persoon over het algemeen dat gedrag vertoont (Ajzen, 1991). Een belangrijk validiteitscriterium voor het attitudeconstruct is dan ook haar relatie met gedrag. In hoofdstuk 3 komt de relatie tussen attitudes en gedrag uitgebreid aan de orde. Ondanks dat attitudes over het algemeen vrij stabiel zijn, wordt ook verondersteld dat attitudes kunnen veranderen (Eagly & Chaiken, 1993). Het attitudeconstruct wordt dan ook vaak gebruikt om gedragsveranderingen te verklaren.

2.2 Connectionistische modellen

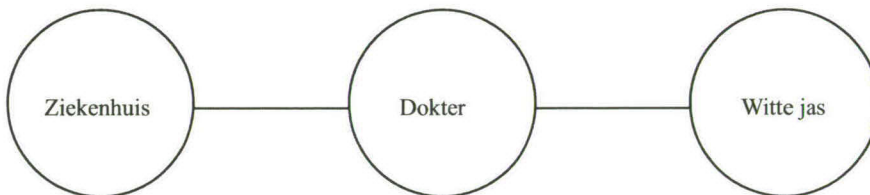
De cognitieve psychologie richt zich op de manier waarop de menselijke geest informatie structureert en opslaat. Binnen de cognitieve psychologie wordt vaak gebruik gemaakt van associatieve netwerkmodellen, ook wel connectionistische modellen genoemd.

2.2.1 Connectionistische modellen in het algemeen

In deze connectionistische modellen wordt het menselijke geheugen beschouwd als een netwerk van onderling verbonden informatieknoten (zie figuur 2.1 voor een sterk vereenvoudigd voorbeeld). Deze knopen zijn basale informatie(verwerkings)eenheden en kunnen de representatie van een

persoon, een object, concept of een evaluatie bevatten. Deze knopen kunnen variëren in hun staat van activering en zijn verbonden met elkaar via links. De activering van de ene knoop kan zich verspreiden via het associatieve netwerk naar andere knopen die gerelateerd zijn aan deze knoop. De principes van knopen, associaties en activering zijn centrale elementen in associatieve netwerktheorieën en worden breed toegepast om sociale cognitie te begrijpen (Rosch, Mervis, Graw, Johnson & Boyes-Braem, 1976).

Figuur 2.1: Voorbeeld van een klein onderdeel van een associatief netwerk

We hebben onze definitie van attitude gebaseerd op het begrippenkader van het connectionisme, opdat onze attitudetheorie aansluit bij zowel onze impliciete attitudemeting als onze expliciete attitudemeting. In geheugenstructuren is het attitudeobject verbonden aan diverse informatie, waar onder evaluatieve informatie. Als we ervan uitgaan dat attitudeobjecten verbonden zijn met evaluatieve informatie, kunnen we een attitude conceptualiseren als een associatie tussen het attitudeobject en de evaluatieve informatie. Als evaluatieve informatie georganiseerd is als knopen in een associatief netwerk, kan een attitude beschouwd worden als een associatie tussen twee knopen: de mentale representatie van het attitudeobject en een knoop met globaal affectieve evaluatieve informatie.

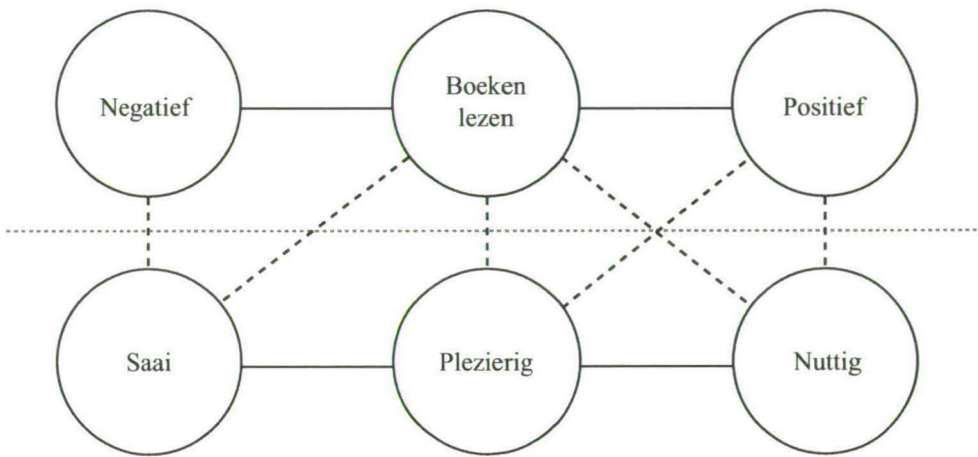
2.2.2 *Connectionistische modellen met betrekking tot de leesattitude*

In figuur 2.2 staat een vereenvoudigd voorbeeld van een associatief netwerkmodel met daarin een attitudestructuur met betrekking tot lezen weergegeven. Verschillende uitkomsten van het lezen van boeken zijn verbonden met het concept boeken lezen. De activering van het concept boeken

lezen verspreidt zich in het associatieve netwerk en zo worden verschillende geassocieerde concepten geactiveerd.

Figuur 2.2: Een voorbeeld van een deel van een connectionistisch netwerk dat een attitudestructuur bevat.

Niveau 1: Associaties met globale valenties

Niveau 2: Onderliggende evaluatieve structuur

Het attitudeobject kan direct verbonden zijn met een globale valentie. In het voorbeeld in figuur 2.2 wordt deze associatie weergegeven met de ononderbroken lijn waarlangs via een directe route de associatie positief of negatief geactiveerd wordt. Daarnaast kan het attitudeobject informatie over de consequenties van boeken lezen activeren. Deze uitkomsten zijn op hun beurt weer verbonden met evaluatieve informatie. Een voorbeeld hiervan is de activering van het concept "nuttig" dat vervolgens het begrip positief activeert, weergegeven met de onderbroken lijnen in figuur 2.2. De attitude kan beschouwd worden als het totale deel van de evaluatieve associatiestructuur (beide niveaus in figuur 2.2). Op het onderliggende niveau kunnen twee soorten van consequenties onderscheiden worden: hedonistische en utilitaire consequenties. Voor de ontwikkeling van effectieve leesbevordering is inzicht in de onderliggende attitudestructuur nodig. Als men weet waarom men een positieve of negatieve houding heeft ten aanzien van lezen, kan men deze kennis inzetten ten behoeve van leesbevorderingsinterventies. Deze onderliggende evaluatieve informatie moet verbonden zijn aan de globale valentie om bij te dragen aan de leesattitude. Deze bidimensionele visie op attitudes wordt verder uitgewerkt in paragraaf 2.5.

Op globaal niveau kan de leesattitude beschouwd worden als een globale valentie ten aanzien van boeken lezen, met andere woorden: als een unidimensioneel construct enkel gebaseerd op de associatie tussen het lezen van boeken en globale affectieve informatie (alleen op niveau 1 van figuur 2.2) (Ajzen, 1991), waarbij informatie over cognitieve/utilitaire en affectieve/hedonistische uitkomsten gezien kunnen worden als de antecedenten van deze affectieve representatie (McKenna, 1994). Het voordeel van de globale benadering is dat deze toelaat dat een leesattitude ook geactiveerd kan worden zonder onderliggende cognitieve structuur, wat goed past bij het concept van impliciete attitudemetingen. Het nadeel van deze benadering is dat de reductie van het attitudeconstruct tot een globaal affectief verschijnsel waarschijnlijk een te eenvoudige weergave is van een leesattitude (Lewis & Teale, 1980; Lewis & Teale, 1982; Wigfield, 1997). Verder krijgt men in een onderzoek met enkel een globale affectieve attitudemeting geen inzicht in de onderliggende attitudestructuur.

2.3 Expliciete leesattitudemetingen

Deze dissertatie richt zich op attitudes ten aanzien van boeken lezen als vrijetijdsbesteding. Tot nu toe zijn leesattitudes met expliciete attitudemetingen gemeten. In verschillende onderzoeken naar leesattitudes is aangetoond dat de leesattitude een belangrijke determinant is van de leesomvang (Miesen, 2003; Stokmans, 1999; Stokmans, 2003; Van Schooten & De Glopper, 2002). Hiermee is de constructvaliditeit van expliciete leesattitudemetingen al vastgesteld.

Aangezien het leesattitudeconcept een latent construct is, moet de leesattitude via indicatoren gemeten worden. De leesattitude is alleen af te leiden uit waarneembare responsen die indicatief zijn voor dit construct. Deze indicatoren moeten evaluatieve informatie die verbonden is aan de representatie van een attitudeobject meten. De meest gangbare methode om leesattitudes te meten is om mensen direct te vragen naar hun oordelen. Hierbij wordt de leesattitude vastgesteld met vragenlijstmethodes. Vaak toegepaste vragenlijstmethodes om leesattitudes te meten zijn een schaal van semantische differentiaal en een uitkomstgebaseerde meting. Hierbij is de onderliggende assumptie dat mensen via introspectie de evaluatieve informatie ten aanzien van lezen kunnen ophalen.

In deze paragraaf bespreken we verschillende operationalisaties van leesattitude, zoals die al toegepast zijn in verschillende onderzoeken. Dit heeft betrekking op inhoudelijke aspecten, bijvoorbeeld hoe de vragen gesteld zijn, maar ook op het attitudedomein, dat wil zeggen op welk gedrag de meting precies betrekking heeft.

2.3.1 *Inhoudelijke operationalisatie*

In de studies op het gebied van leesattitudes lopen de operationalisaties van leesattitude nogal uiteen. In veel studies wordt bovendien sterk afgeweken van de wijze waarop het attitudeconstruct doorgaans gemeten wordt (Oskamp & Schultz, 2005). Stokmans (2007) en Stalpers (2005) spreken van verwarring rondom het begrip leesattitude. Een illustratie van een afwijking van het attitudeconstruct in leesattitudeonderzoek is te vinden in het onderzoek van Sainsbury & Schagen (2004) en Twist, Gnaldi, Schagen & Morrison (2004),

waarin items als "I like reading..." gebruikt werden voor de attitudemeting. Met de term "liking" wordt strikt genomen een preferentie gemeten in plaats van een attitude: men meet een voorkeur voor een object of activiteit in vergelijking met andere objecten en activiteiten. Het attitudeconstruct heeft juist betrekking op evaluatieve informatie, een valentie: men heeft negatieve versus positieve gevoelsassociaties bij een object of activiteit (Oskamp & Schultz, 2005) en deze valentie staat los van een vergelijking met een ander attitudeobject. Ook Van Schooten en De Glopper (2002) gebruiken items die meer preferenties ten aanzien van verschillende genres lijken te meten dan wat doorgaans beschouwd wordt als een attitude in de sociaal-psychologische literatuur.

2.3.2 *Attitudedomein*

Er zijn verschillende potentiële domeinen bij leesattitudeonderzoek. Men kan bijvoorbeeld, afhankelijk van de focus van het onderzoek, de attitude meten ten aanzien van lezen in het algemeen, het lezen van boeken of nog specifieker het lezen van fictieboeken. Het is van belang dat het specificiteitsniveau van de gebruikte items corresponderen met die van het vastgestelde attitudedomein (zie 3.2.1). Relevante dimensies voor correspondentie betreffen het object, de handeling ten aanzien van dit object, de context en de tijd (Ajzen & Fishbein, 2005). Volgens dit principe betreft het item "Ik vind het leuk om poëzie te lezen" (Van Schooten & De Glopper, 2002) een te specifiek gedrag om de attitude te meten ten aanzien van het lezen van boeken in de vrije tijd. Het item "Ik krijg graag jeugdboeken op mijn verjaardag" (Van Schooten & De Glopper, 2002) valt volgens dit principe buiten het gedragsdomein van het lezen van boeken in de vrije tijd. In ander onderzoek naar leesattitudes (Miesen, 2003; Stokmans, 1999; Stokmans, 2003) is het attitudeconcept meer in overeenstemming met de standaarden uit de sociaal-psychologische literatuur gemeten.

2.3.3 *Semantische differentialen met betrekking tot de leesattitude*

Een veel gebruikte vragenlijstmethode voor het meten van attitudes ten aanzien van gedrag is de semantische differentiaal schaal (Ajzen, 1991; Ajzen & Driver, 1991; Ajzen & Driver, 1992). Deze methode is gebaseerd op een grootschalig onderzoek naar de betekenis van een uitgebreide lijst van objecten (Osgood, Suci & Tannenbaum, 1957). Hieruit kwamen drie primaire betekenisdimensies naar voren. De belangrijkste dimensie was de evaluatieve dimensie. De andere twee dimensies waren sterkte en potentie. Adjectieven die vallen onder de evaluatieve dimensie worden meestal gebruikt om attitudes te meten (Ajzen, 1991). Deze methode maakt gebruik van adjectief-paren op een evaluatieve dimensie, zoals negatief-positief, slecht-goed, onaangenaam-aangenaam, nutteloos-nuttig, etc. De woordparen worden op de uiteindes van puntsschalen geplaatst. Een voorbeeld van een item met een zevenpuntsschaal is: "Ik vind het lezen van boeken in mijn vrije tijd...."

Onaangenaam	1	2	3	4	5	6	7	Aangenaam
-------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------

Door telkens een cijfer te kiezen bij elk woordpaar geven de deelnemers aan hoe zij het object beoordelen. De uiteindelijke overall attitudescore wordt berekend door het gemiddelde te nemen van deze beoordelingen.

Met de semantische differentiaal kunnen zowel globale oordelen ("lezen is positief") als oordelen aangaande de onderliggende cognitieve structuur (bijvoorbeeld: "lezen is nuttig/leerzaam") gegeven worden: dus wordt er in termen van figuur 2.2 informatie op het eerste en tweede niveau gemeten. In vergelijking met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting is deze methode echter relatief globaal. Deze methode is reeds bruikbaar gebleken bij attitudemetingen met betrekking tot vrijetijdsbestedingen (Ajzen & Driver, 1991; Ajzen & Driver, 1992) en het lezen van fictieboeken in de vrije tijd (Stalpers, 2005; Stokmans, 2007).

2.3.4 *Op uitkomsten gebaseerde leesattitudemeting*

Een andere bruikbare methode om attitudes te meten ten aanzien van vrijetijdsbestedingen in het algemeen en lezen in het bijzonder is de op

uitkomsten gebaseerde attitudemeting. Deze meetmethode wordt gebruikt om de attitude ten aanzien van gedrag te meten en is gebaseerd op de consequenties (ook wel uitkomsten genoemd) van het gedrag in kwestie. Deze methode gaat ervan uit dat de attitude ten aanzien van een gedrag gebaseerd is op de evaluatieve informatie met betrekking tot de uitkomsten van dat gedrag. Bij deze benadering gaat men er dus van uit dat de beoordelingen van de uitkomsten van het gedrag de grondslag vormen van de attitude. Uit onderzoek naar leesattitudes komt naar voren dat een leesattitude gebaseerd is op verwachte consequenties van het lezen van boeken (Miesen, 2003). Een persoon staat positief ten opzichte van het lezen van boeken als deze positieve consequenties van het lezen van boeken verwacht. De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting is indirecter en meer bottom-up dan de semantische differentiaal methode. De gemeten informatie ligt dus voornamelijk op het tweede niveau van het model in figuur 2.2.

Een op uitkomsten gebaseerde attitudemeting wordt op basis van een voorstudie ingericht. In deze voorstudie wordt de zogenaamde set "salient" uitkomsten vastgesteld met een vrije ontlokkingsprocedure (Ajzen, 1991; Ajzen, Nichols, & Driver, 1995). Hierbij wordt proefpersonen gevraagd zoveel mogelijk uitkomsten op te noemen van het gedrag dat dient als attitudeobject. Een set van (bijvoorbeeld zeven van) de meest genoemde uitkomsten wordt als de set van "salient" uitkomsten gebruikt in de hoofdstudie. Een voorbeeld van een "salient" uitkomst van boeken lezen is "mijn kennis uitbreiden" (Miesen, 2003).

In de hoofdstudie wordt de set "salient" uitkomsten ter beoordeling voorgelegd aan de deelnemers. Bij elke uitkomst geeft de deelnemer aan hoe waarschijnlijk hij/zij het acht dat bij het uitvoeren van het betreffende gedrag deze uitkomst optreedt en hoe aantrekkelijk hij/zij het optreden van die uitkomst vindt. Aansluitend bij het eerder genoemde voorbeeld van "boeken lezen" geeft de deelnemer bijvoorbeeld aan op een schaal hoe waarschijnlijk het is dat "mijn kennis uitbreiden" een uitkomst is van het gedrag boeken lezen. Via een tweede schaal wordt een beoordeling van de aantrekkelijkheid van elke uitkomst gegeven. De deelnemer geeft bijvoorbeeld aan hoe negatief of positief hij/zij "mijn kennis uitbreiden" vindt.

Bij deze methode wordt de attitude beschouwd als de resultante van twee soorten informatie: kansinschattingen en evaluaties. De op uitkomsten gebaseerde methode gaat uit van een rekenkundige integratie van attituderelevante informatie ten aanzien van deze uitkomsten volgens een waardeverwachtingsmodel. De totale attitudescore wordt berekend door de waarschijnlijkheid en de evaluatie per uitkomst met elkaar te vermenigvuldigen en vervolgens van al deze producten het gemiddelde te nemen. Meestal wordt een zevenpuntsschaal gebruikt. De waarschijnlijkheidsschaal loopt van 1 tot en met 7. De aantrekkelijkheidsschaal moet volgens Ajzen (1991) lopen van -3 tot en met +3. Dit levert echter wel problemen op bij scores van nul, aangezien die productscores van nul opleveren³. Met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting ligt de evaluatieve informatie die gemeten wordt voornamelijk op het tweede niveau van figuur 2.2. Het gaat hier om de onderliggende evaluatieve informatie. Over het algemeen hangen op uitkomsten gebaseerde leesattitudemetingen en leesattitudemetingen gebaseerd op semantische differentiaal vrij sterk samen (Van Schooten & De Glopper, 2002).

2.4 De utilitaire versus de hedonistische attitudecomponent

Zoals vermeld in paragraaf 1.3 van hoofdstuk 1, gaan wij uit van twee leesattitudecomponenten: een utilitaire en een hedonistische. De utilitaire component bevat voornamelijk cognitieve informatie over duurzame resultaten van lezen, zoals het verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden. De hedonistische component is affectief van aard en heeft betrekking op de beleving van ontspanning en plezier tijdens en kort na het lezen van boeken. De hedonistische component van de leesattitude is voor een belangrijk deel de neerslag van de affectieve/hedonistische ervaringen die men heeft opgedaan tijdens het lezen van boeken. Leesgedrag (leesomvang) wordt beter verklaard met de aparte attitudecomponenten dan met één gemeenschappelijk attitude.

³ Zie www.people.umass.edu/aizen/tpb.html (geraadpleegd op 10-12-2007) voor een discussie over dit thema.

Het is bovendien gebleken dat leesomvang beter voorspeld wordt door de hedonistische/affectieve component dan door de utilitaire/cognitieve component (Stokmans, 1999; Stokmans, 2003; Stalpers, 2005; Tellegen & Catsburg, 1987; Tellegen & Frankhuizen, 2002).

Het onderscheid tussen een utilitaire en een hedonistische attitudecomponent is afkomstig uit onderzoek op het gebied van consumentengedrag en marketing (Batra & Athola, 1990) en lijkt van toepassing te zijn op verschillende vrijetijdsbestedingen (Spangenberg, Voss & Crowley, 1997). In onderzoek naar outdoor vrijetijdsbestedingen werd bijvoorbeeld een soortgelijke dichotomie gevonden met een affectieve/experiëntiele en een cognitieve/instrumentele dimensie (Ajzen & Driver, 1991; Ajzen & Driver, 1992; Ajzen, Nichols & Driver, 1995). Afhankelijk van de product- of gedragscategorie zal de bijdrage van elk van deze twee dimensies aan het verklaren van gedrag variëren. Over het algemeen voorspellen de twee aparte constructen gedrag beter dan de overall attitude alleen. Desondanks hangen de hedonistische en utilitaire attitudecomponent over het algemeen vrij sterk samen (Voss, Spangenberg, & Grohmann, 2003). Dit geldt ook voor leesattitudes (Stokmans, 1999).

2.5 Impliciete attitudemetingen

Impliciete attitudemetingen meten alleen evaluatieve informatie die spontaan wordt geactiveerd bij de activering van de representatie van het attitudeobject (Fazio, Sanbonmatsu, Powell, & Kardes, 1986). Met impliciete attitudemetingen kan men evaluatieve informatie meten die verbonden is met de representatie van een attitudeobject. Het gaat hier om de globale affectieve lading zoals weergegeven op niveau 1 in figuur 2.2. Deze methode is gebaseerd op spontane processen, omdat de responsen bij impliciete attitudemetingen niet overwogen of gecontroleerd kunnen worden.

Impliciete attitudemetingen maken geen gebruik van zelfrapportage, maar van een methodiek uit de experimentele cognitieve psychologie. Er zijn verschillende impliciete attitudemeetmethodes. Alle impliciete attitudemeetmethodes gebruiken reactietijden in een toets-druk-responstaak om de attitude te meten. De twee toonaangevende impliciete

attitudemeetmethodes zijn de Affectieve Priming Procedure (Fazio et al., 1986) en de Impliciete Associatie Test (Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998). In deze paragraaf worden de procedures van beide methodes en de principes die ten grondslag liggen aan deze methodes uitgelegd.

2.5.1 De Affectieve Priming Procedure

Het doel van de Affectieve Priming Procedure (APP) is om de valentie van de evaluatieve associaties te meten die geactiveerd worden bij activering van de mentale representatie van een attitudeobject door de presentatie van een attitudeobject. Deze methode is gebaseerd op het klassieke priming onderzoek van Neely (1977). Via priming treedt spreidende activering in associatieve netwerken (Bower, 1981; Fazio et al., 1986). Zo kan bijvoorbeeld de prime "Barcelona" het begrip "voetbal" activeren. Via spreidende activering kan vervolgens het begrip "tennis" geactiveerd worden. Binnen enkele honderden millisecondes kan de activering van een concept zo allerlei gerelateerde concepten activeren. Het basale idee bij priming onderzoek is dat een prime een deel van een associatief netwerk activeert. Dit spreidend activeringsproces vindt plaats zonder intentie of inspanning.

Het verwerken van de prime activeert gerelateerde woorden en hiermee worden beslissingen betreffende deze gerelateerde woorden makkelijker (Neely, 1977; Rosch, 1978). In priming onderzoek is aangetoond dat de presentatie van een prime (meestal een woord) andere woorden die geassocieerd zijn met de prime automatisch activeert in het geheugen. Deze met de prime geassocieerde woorden worden na presentatie van de prime makkelijker herkend in een lexicale beslissingstaak. Als bijvoorbeeld het woord "verpleegster" aangeboden wordt als prime, zal vervolgens het woord "dokter" te midden van andere woorden en non-woorden sneller herkend worden als een bestaand woord dan andere bestaande woorden die niet gerelateerd zijn aan de prime (Meyer & Schvaneveldt, 1971).

Dit principe kan doorgetrokken worden naar het meten van attitudes. Zo kan een attitudeobject evaluatieve associaties spontaan activeren. Als bijvoorbeeld het attitudeobject "slang" negatieve connotaties heeft, activeert het "primen" met het woord slang of een plaatje van een slang automatisch

negatieve evaluatieve associaties (Bargh, Chaiken, Govender, & Pratto, 1992; Fazio, 2001; Hermans, De Houwer & Eelen, 1994; Fazio, Jackson, Dunton, & Williams, 1995). Hierdoor wordt vervolgens een negatief evaluatief woord (zoals afschuwelijk) sneller herkend.

De APP is gebaseerd op een soortgelijk priming effect als bij klassiek priming onderzoek met een lexicale beslissingstaak (Fazio et al., 1986). In de APP dient het attitudeobject als een van de primes. Deze prime activeert evaluatieve informatie die in een connectionistisch netwerk verbonden is aan het attitudeobject. Louter door het waarnemen van de prime worden evaluatieve associaties geactiveerd via automatische processen die onontkoombaar, non-intentioneel en oncontroleerbaar zijn. In de APP wordt de activering van evaluatieve informatie door de presentatie van verschillende primes gemeten. Hiertoe worden twee sets van stimuli gebruikt, een set van primes en een set van doelwoorden. De primes zijn meestal woorden, maar kunnen ook plaatjes zijn. Een van de primes is het attitudeobject. De doelwoorden zijn evaluatieve adjectieven; het betreft hier negatieve adjectieven (bijvoorbeeld "slecht") en positieve adjectieven (bijvoorbeeld "goed"). In de APP wordt een serie van trials voorgelegd aan proefpersonen. In elke trial wordt eerst een prime getoond, die wordt gevolgd door een doelwoord.

De deelnemers geven zo snel mogelijk aan of het doelwoord negatief ofwel positief is door op een van twee toetsen te drukken: een rode toets na een negatief doelwoord en een groene toets na een positief doelwoord. De reactietijden van deze toets-druk-responsen worden bij elke trial geregistreerd vanaf de aanvang van de doelwoord-presentatie. Aangenomen wordt dat in elke trial de presentatie van de prime die voorafgaat aan het doelwoord het mentale concept van de prime die gerepresenteerd is in het geheugen automatisch activeert. De activering van het concept activeert vervolgens via spreidende activeringsprocessen evaluatieve associaties in het geheugennetwerk (Bower, 1981). Deze activeerbare evaluatieve associaties beïnvloeden de beoordeling van het op de prime volgend doelwoord.

De methode is gebaseerd op de aanname dat de mate van evaluatieve overeenkomst tussen prime en doelwoord de snelheid van reageren bepaalt. Des te congruenter de prime en het doelwoord zijn, des te korter de reactietijd is.

Hoe incongruenter de prime en het doelwoord zijn, hoe langer de reactietijd is. Uit dit principe kan afgeleid worden dat een relatief korte reactietijd na een positief doelwoord duidt op facilitatie van de herkenning van het positieve doelwoord. Dit duidt op de activering van positieve associaties bij presentatie van de prime. Dit impliceert een positieve impliciete attitude ten aanzien van het attitudeobject. Volgens hetzelfde principe duidt een lange reactietijd na een positief doelwoord op een negatieve impliciete attitude ten aanzien van de prime. Een lange reactietijd na een negatief doelwoord duidt op een positieve impliciete attitude ten aanzien van de prime. Een korte reactietijd na een negatief doelwoord duidt op een negatieve impliciete attitude (zie ook tabel 2.1).

Met deze procedure kan zo de evaluatieve overeenkomst gemeten worden tussen de doelwoorden en de evaluatieve associaties die spontaan geactiveerd zijn door de primes. De reactietijden kunnen omgerekend worden naar een impliciete attitudescore. Het is daarbij echter wel de vraag of er geen sprake is van twee afzonderlijk affectieve systemen, een negatief en een positief systeem (Ito, Cacioppo & Lang, 1998; Ito, Larsen, Smith, & Cacioppo, 1998). In dat geval kan men zich afvragen of de scores op deze afzonderlijke groepen trials zomaar opgeteld mogen worden. In veel onderzoek worden alleen de scores op de positieve trials gebruikt (Frings & Wentura, 2003; Custers & Aarts, 2005).

Tabel 2.1: Betekenis van reactietijden

	<i>Relatief korte reactietijd</i>	<i>Relatief lange reactietijd</i>
<i>Positief doelwoord</i>	Positieve impliciete attitude	Negatieve impliciete attitude
<i>Negatief doelwoord</i>	Negatieve impliciete attitude	Positieve impliciete attitude

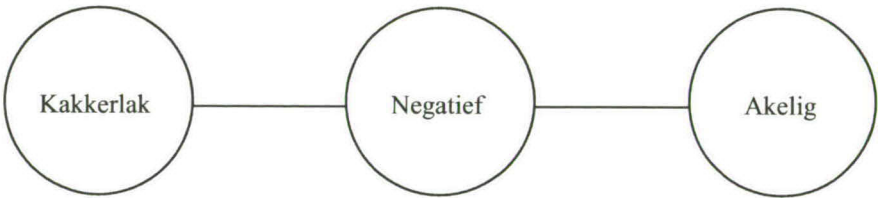
Een voorbeeld van een trial staat uitgewerkt in figuur 2.3. In figuur 2.4 staat een deel van een mogelijk bestaand associatief netwerk weergegeven dat betrokken is bij de automatische attitude activering, waarbij een spreidend

activeringsproces optreedt. De deelnemer krijgt als prime bijvoorbeeld het woord "kakkerlak" te zien. Dit activeert automatisch negatieve evaluatieve informatie die geassocieerd is met het woord "kakkerlak". Vervolgens beoordeelt de deelnemer of het daarop volgende doelwoord "akelig" positief of negatief is. De beoordeling van het doelwoord "akelig" is nu relatief eenvoudig, aangezien negatieve informatie al geactiveerd is die verbonden is met het woord "kakkerlak". Dit leidt tot een relatief korte reactietijd op deze beoordeling via de toets-drukrespons.

Figuur 2.3: Een trial bij de Affectieve Priming Procedure

prime	--	doelwoord	--	toets-drukrespons
Voorbeeld:				
"kakkerlak"	--	"akelig"	--	rode knop indrukken

Figuur 2.4: Een deel van een mogelijk bestaand evaluatief associatief netwerk bij het concept kakkerlak

Het verschijnsel van priming effecten dat optreedt bij de APP wordt ook wel automatische attitude-activering genoemd. Ondersteuning voor dergelijke priming effecten is in verschillende studies gevonden (Fazio et al., 1986; Fazio et al., 1995). Er werd sneller gereageerd op trials waarin de evaluatie van de prime congruent was met de evaluatieve connotatie van het doelwoord. Affectieve priming effecten zijn robuust gebleken bij gebruik van zowel woorden als plaatjes als primes en bij toepassing van verschillende beslissingstaken. Er is wel een duidelijke invloed gevonden van de sterkte van de prime. Sterk negatieve en positieve attitudeobjecten veroorzaken

sterke priming effecten, terwijl zogenaamde zwakke primes (dit zijn primes met zwakke valenties) nauwelijks tot geen priming effecten sorteren (Fazio et al., 1986). Verder is vastgesteld dat er bij een interval van één seconde tussen de prime en het doelwoord geen priming effecten gevonden worden, wat suggereert dat de spreidende activering die veroorzaakt wordt door de presentatie van de prime snel wegzakt (Fazio, 2001).

Er zijn aanwijzingen dat het mechanisme dat zorgt voor de priming effecten bij de klassieke concept priming procedures voornamelijk spreidende activering is (De Houwer, 2003; Klauer & Musch, 2003). Door spreidende activering wordt een doelwoord dat gerelateerd is aan een prime al enigszins geactiveerd, voordat het doelwoord getoond wordt. Als het doelwoord vervolgens getoond wordt, reduceert deze lichte activering de tijd die nodig is om de herkenningdrempel te halen. Hierdoor wordt de tijd die nodig is om het doelwoord te herkennen verkort.

Hetzelfde mechanisme wordt verondersteld bij de affectieve priming procedure (Fazio, 2001). Verondersteld wordt dat het attitudeobject (in de vorm van de cruciale prime) evaluatieve begrippen activeert die verbonden zijn met het attitudeobject. Dit kan een globale positieve of negatieve valentie zijn (of begrippen die gerelateerd zijn aan een valentie). Deze activering zou vervolgens de herkenning vergemakkelijken van andere evaluatieve woorden, de zogenaamde doelwoorden.

Aan bovenstaande redeneertrant kleeft echter wel een theoretisch bezwaar dat nog niet is opgelost: een globale valentie, bijvoorbeeld positief, die geactiveerd zou worden door het attitudeobject is natuurlijk verbonden met vele concepten, namelijk alle begrippen die positief zijn voor de persoon. Strikt geredeneerd zou vervolgens een groot deel van het associatieve netwerk, namelijk al die "positieve" begrippen, geactiveerd moeten worden. Met zo veel geactiveerde links zou elk activeringseffect snel uitdoven en bovendien het netwerk zodanig breed geactiveerd raken dat de APP niet meer diagnostisch zou zijn (zie Bargh, Chaiken, Raymond & Hymes, 1996). Ook zijn er empirische aanwijzingen die de verklaring via dit mechanisme in twijfel trekken (zie Klauer & Musch, 2003 voor een review).

Het spreidend activeringsmechanisme ligt op het niveau van de activering van informatie in associatieve netwerken. Een ander mechanisme dat gebruikt wordt om priming effecten te verklaren is meer gebaseerd op het onderdrukken van de foutieve respons en ligt veel meer op responsniveau. Dit mechanisme, responscompetitie, draagt mogelijk bij aan APP-effecten. Men baseert dit mechanisme op onderzoek met "Stroop-taken". Priming effecten zouden optreden omdat de prime een evaluatieve respons oproept die of compatibel of incompatibel is met de respons die het doelwoord vereist. In trials waarbij het attitudeobject (cruciale prime) en het doelwoord (evaluatieve woord) dezelfde valentie delen kost het minder tijd om de respons te geven die al ontlokt is door de prime. Als ze verschillen in valentie interfereert de respons die geïmpliceerd wordt door de prime met de respons op het doelwoord met als gevolg een vertraging in de uitvoering van de respons (Fazio, 2001). Er is bijvoorbeeld bewijs gevonden dat "slecht" onderdrukt wordt als de prime "dood" gevolgd wordt door het targetwoord "wijs", wat een langere reactietijd veroorzaakt (Spruyt, Hermans, Pandelaere, De Houwer & Eelen, 2004). De activering van evaluatieve associaties moet onderdrukt worden om de juiste respons te kunnen geven.

De verklaring met responscompetitie lijkt op een ander niveau te liggen dan de verklaring aan de hand van de spreidende activering. Deze lijkt veel meer op uitvoeringsniveau te liggen zonder duidelijk geformuleerd psychologisch mechanisme. Het empirische bewijs betreffende dit mechanisme is bovendien ook niet sluitend. Hoe dan ook lijkt het erop dat evaluatieve priming effecten gebaseerd zijn op beide mechanismes. Verondersteld wordt dat het gebruik van synoniemen van goed/slecht als doelwoorden voornamelijk spreidende activering als verklarend mechanisme zal hebben, terwijl er bij woorden die meer divers zijn in betekenis, zoals goud, zon, virus en vuil meer responscompetitie optreedt (zie Wittenbrink, 2007 voor een verdere discussie).

2.5.2 De Impliciete Associatie Test

Een methode die voornamelijk op responscompetitie gebaseerd lijkt te zijn, is de Impliciete Associatie Test (IAT), een andere veel gebruikte impliciete attitudemethode. Deze methode is net als de APP gebaseerd op

het associatieve netwerk model en op de assumptie dat attitudes gedefinieerd kunnen worden als associaties tussen concepten en evaluatieve associaties. De IAT is een procedure om de mate van associatie vast te stellen tussen concepten en een evaluatieve dimensie via reactietijdenmetingen op de computer.

In de IAT worden twee attitudeobjecten met elkaar vergeleken, bijvoorbeeld bloemen en insecten. De deelnemer heeft als taak om stimuli onder te brengen in een van twee categorieën. Als categorieën worden woordparen gebruikt. Elk woordpaar bevat één van de twee attitudeobjecten en één van de twee adjectieven. De twee adjectieven zijn één negatief adjectief en één positief adjectief. Als in het ene woordpaar het negatieve adjectief zit, zit in het andere woordpaar dus het positieve adjectief.

Stel nu dat de attitudeobjecten "bloemen" en "insecten" zijn en de adjectieven "negatief" en "positief". In de ene helft van de cruciale trials is de ene categorie "bloemen en positief" en de andere categorie "insecten en negatief". In de andere helft van de cruciale trials is de ene categorie "bloemen en negatief" en de andere categorie "insecten en positief" (zie figuur 2.5 voor een voorbeeld van een trial). Steeds wordt elke categorie verbonden aan een bepaalde druktoets. In een bepaalde serie trials wordt bijvoorbeeld de categorie "bloemen en positief" verbonden aan de linker knop en de andere categorie "insecten en negatief" aan de rechter knop. In de cruciale trials moeten deelnemers zo snel mogelijk exemplarische woorden aan een van de twee categorieën toewijzen door zo snel mogelijk op een van beide toetsen te drukken. Deze exemplarische woorden zijn woorden die vallen onder een van de vier woorden die besloten liggen in de twee categorieën. Voorbeelden zijn in het geval van figuur 2.5 "fijn" (positief – dus linker knop), "akelig" (negatief – dus rechter knop), "mug" (insect – dus rechter knop) of "madelief" (bloem, dus linker knop). Het idee is dat als de twee concepten in elke categorie evaluatief meer congruent zijn met elkaar, de reactietijden op deze taak relatief korter zijn en langer bij incongruentie. De reactietijden kunnen omgerekend worden naar een relatieve dyadische impliciete attitudescore.

Figuur 2.5: Voorbeeld van een trial in de IAT

Bloem	Insect
Positief	Negatief
Madelief	

Terwijl vooral spreidende activering APP-effecten veroorzaken (Wittenbrink, 2007), is het minder duidelijk welke processen ten grondslag liggen aan IAT-effecten. Men veronderstelt dat bij de IAT responscompetitie waarschijnlijk het belangrijkste onderliggende proces is (Fazio, 2001), aangezien bij incongruente trials men steeds een respons moet onderdrukken als de twee begrippen in een categorie een tegengestelde valentie hebben, omdat het doelwoord past bij elk van de twee categorieën. Dit uit zich dan steeds in een langere reactietijd.

2.6 De verschillen tussen expliciete en impliciete attitudemetingen

Impliciete en expliciete attitudemetingen verschillen in hun afnameprocedures en daardoor ook wat betreft informatieverwerkingsprocessen tijdens de afname. In de literatuur wordt dan ook gesuggereerd dat impliciete en expliciete attitudemetingen verschillende informatie meten. Er zijn empirische aanwijzingen uit onderzoek met impliciete en expliciete attitudemetingen dat impliciete en expliciete attitudemetingen aparte constructen zijn. Tweefactoroplossingen passen in een confirmatorische factoranalyse beter bij de gegevens passen dan éénfactoroplossingen, ook in gevallen dat impliciete en expliciete attitudemetingen hoog gecorreleerd zijn (Greenwald & Farnham, 2000, Nosek & Smyth, 2007). Dat kan als volgt verklaard worden: impliciete attitudemetingen bevatten in vergelijking met expliciete attitudemetingen geen vertekenende informatie vanwege sociaal wenselijke antwoordtendensen. Bovendien bevatten impliciete attitudemetingen meer spontaan activeerbare evaluatieve informatie dan expliciete attitudemetingen.

2.6.1 De verschillen in psychologische processen

Om de verschillende attitudemetingen te kunnen duiden is het belangrijk om eerst nog eens stil te staan bij de psychologische processen die optreden tijdens de respectievelijke attitudemetingen. Het introspectieve karakter van de expliciete attitudemeting zorgt ervoor dat expliciete attitudemetingen andere eigenschappen hebben dan impliciete attitudemetingen. Bij expliciete attitudemetingen is het noodzakelijk dat de deelnemer zich bewust is van (i.e. toegang heeft tot) zijn attitude en dat hij bereid is die accuraat met de onderzoeker te delen. Het probleem bij expliciete attitudemetingen is dat dit niet altijd het geval is. Tijdens expliciete attitudemetingen treden er drie fases op:

- 1 Spontane activering van evaluatieve associaties
- 2 Introspectieve fase
- 3 Responsfase

Veronderstel dat men de attitude ten aanzien van het lezen van boeken meet met een expliciete attitudemeting. Nadat de deelnemer geconfronteerd is met het attitudeobject, worden in het associatieve netwerk evaluatieve associaties ten aanzien van het lezen van boeken automatisch geactiveerd in fracties van een seconde. Maar tijdens de afnameprocedure worden in de twee daaropvolgende fases deze spontaan geactiveerde associaties mogelijk verdrongen door overwogen reacties. Na de eerste spontane fase volgt bij voldoende gelegenheid en motivatie (Fazio & Towles-Schwen, 1999) namelijk een introspectieve fase.

Tijdens het beantwoorden van de vragen in een expliciet attitudemeetinstrument heeft de deelnemer de tijd om een mentaal zoekproces naar informatie op te starten en na te denken over zijn respons. Een gecontroleerd en overwogen proces neemt de overhand, waarbij informatie verzameld en gewogen wordt. De deelnemers gaan via introspectie bij zichzelf na wat zij vinden van het attitudeobject om antwoord te kunnen geven op de vragen. Bij een expliciete leesattitudemeting wordt een gecontroleerd mentaal zoekproces gestart naar evaluatieve informatie ten aanzien van het lezen van boeken. Deze informatie heeft betrekking op ervaringen met boeken lezen of

op de subjectieve uitkomsten van boeken lezen. De formuleringen die bij deze meetmethode gebruikt worden, zullen een sterk framing effect hebben, omdat respondenten de neiging hebben in te stemmen met stellingen/schalen (Arndt & Crane, 1975; Knowles & Condon, 1999). De vragenlijst levert cognities aan en de deelnemer wordt gevraagd na te denken over de relaties tussen het attitudeobject en deze cognities. Ten slotte wordt in de derde fase de informatie die gegenereerd is in de twee eerdere fases gewogen en geïntegreerd in de respons (Brunel, Tietje, & Greenwald, 2004).

Expliciete attitudemetingen zijn sterker gebaseerd op overwogen reacties dan impliciete attitudemetingen, hoewel informatie die voortkomt uit de spontane activering van automatische associaties ook kan bijdragen aan de expliciete attitudemeting. Impliciete attitudemetingen meten alleen spontaan activeerbare evaluatieve associaties. Bij een impliciete attitudemeting kunnen spontane reacties niet overschreven worden door overwogen reacties (Wilson, Lindsey, & Schooler, 2000): deelnemers kunnen hun responsen immers niet controleren en beïnvloeden, vanwege de tijdsdruk die besloten ligt in de procedure. En zelfs als de respondent dit doorheeft, kan hij de attitudemeting niet in een bepaalde richting sturen. Als men de twee expliciete attitudemetingen vergelijkt, kan men veronderstellen dat de invloed van spontaan activeerbare gevoelsassociaties bij de semantische differentiaal groter is dan bij de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting. Bij de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting worden mensen namelijk tot nadenken aangezet over waarschijnlijkheden en evaluaties van uitkomsten (Hermsen, Holland, & Van Knippenberg, 2006).

2.6.2 Affectieve conditionering, gewoontegedrag en de hedonistische component

De verschillen tussen expliciete en impliciete attitudemetingen lijken zeer relevant voor de attitude ten aanzien van boeken lezen. Aangezien men vanaf de vroege jeugd vaak met het lezen van boeken geconfronteerd wordt, zijn attitudes ten aanzien van het lezen van boeken waarschijnlijk voor een belangrijk deel gebaseerd op diep ingesleten leerervaringen (Kraaykamp, 2002). Vooral de automatisch activeerbare gevoelsassociaties die onderdeel

zijn van de attitude ten aanzien van lezen zijn waarschijnlijk sterk gebaseerd op deze vroege ervaringen, aangezien deze tot stand zijn gekomen via affectieve conditioneringsprocessen. Aangezien het lezen van boeken een gewoontegedrag is (Knulst & Kraaykamp, 1996; Kraaykamp, 2003), is het mogelijk dat er een directe link is ontstaan tussen automatisch activeerbare evaluatieve associaties en het concept "boeken lezen" zonder dat de activering van een verder onderliggende cognitieve structuur nodig is (zie figuur 2.2) (Triandis, 1977).

Er is gesuggereerd dat dergelijke geconditioneerde spontane gevoelsassociaties ten aanzien van het attitudeobject (deels) onbewust kunnen zijn. Deze onbewuste informatie kan dus niet met een expliciete attitudemeting gemeten worden, maar wel met een impliciete attitudemeting. Het is dus goed mogelijk dat een belangrijk deel van de leesattitude meer valide gemeten wordt met een impliciete attitudemeting dan met een expliciete attitudemeting. (Greenwald & Banaji, 1995; Wilson, 2003; Wilson & Dunn, 2004).

Affectieve conditioneringsprocessen spelen waarschijnlijk een belangrijke rol bij het tot stand komen van voornamelijk hedonistische evaluatieve associaties ten aanzien van het lezen van boeken (Mathewson, 1994). Op basis hiervan kan men verwachten dat het grootste deel van spontaan activeerbare evaluatieve associaties affectief/hedonistisch van aard zijn. Hieruit leiden we af dat een belangrijk deel van de associaties in de – op eigen ervaring gebaseerde – hedonistische component van de leesattitude automatisch geactiveerd wordt bij activering van het concept boeken lezen. Op basis hiervan verwachten we dat een impliciete attitudemeting meer samenhangt met de hedonistische component in de leesattitude dan met de utilitaire component.

2.6.3 *Cognitivisatie*

Met een impliciete attitudemeting meet men voornamelijk automatisch activeerbare affectieve/hedonistische evaluatieve informatie die gekoppeld is aan het attitudeobject. Deze informatie is al verbonden aan het attitudeobject en ligt als het ware klaar om geactiveerd te worden. Bij een impliciete attitudemeting is er geen gelegenheid om na te denken en een attitude te

construeren. Bij zelfrapportage wordt een attitude geconstrueerd. Tijdens een expliciete attitudemeting, waarbij de deelnemer zelf zijn oordelen rapporteert is er wel tijd om antwoorden te overwegen. In vergelijking met een impliciete attitudemeting ligt bij een expliciete attitudemeting meer nadruk op overwogen reacties. Hierdoor ligt het zwaartepunt bij een expliciete attitudemeting meer op rationele overwegingen en cognitieve informatie.

Hierdoor kan "cognitivisatie" optreden, waarbij cognitieve/utilitaire overwegingen relatief veel gewicht krijgen in de attitudemeting (Wilson & Dunn, 2004). De term cognitivisatie verwijst naar het fenomeen waarbij rationele overwegingen die normaliter irrelevant zijn sterk bijdragen aan de gerapporteerde attitude, terwijl vaak juist de eerste spontane reactie de tevredenheid met een keuze veel sterker bepaalt dan overwogen reacties (Wilson & LaFleur, 1995).

Cognitivisatie zal in sterkste mate optreden bij de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting, waarbij allerlei uitkomsten voorgelegd worden. Sommige van de uitkomsten die voorgelegd worden aan de deelnemers dragen normaliter mogelijk nauwelijks bij aan de attitude, maar lijken door cognitivisatie belangrijk tijdens rapportage van de attitude. Hierbij wordt aangeboden irrelevante informatie uit de vragenlijst onderschreven. Items die laden op de cognitief/utilitaire component in de leesattitudemeting bevatten meer algemeen geaccepteerde opvattingen, bijvoorbeeld de opvatting dat je leert van boeken lezen. Dergelijke items zijn makkelijker te onderschrijven zonder daar echt gevoelsmatig achter te staan dan affectieve/hedonistische items.

2.6.4 Motivationale invloeden

Aangezien bij expliciete attitudemetingen deelnemers weten dat hun oordelen gemeten worden en ze hun responsen kunnen controleren, kunnen overwegingen over de sociale wenselijkheid of over de verwachte wensen van de onderzoekers een rol gaan spelen. Een mogelijk gevolg is een neiging van respondenten om sociaal wenselijke antwoorden te geven of antwoorden te geven waarvan men verwacht dat de onderzoeker die graag wil krijgen (Arndt & Crane, 1975; Knowles & Condon, 1999).

De validiteit van een expliciete meting van de attitude ten opzichte van boeken lezen wordt dus mogelijk bedreigd door motivationele invloeden. Sociaal wenselijke antwoordtendenties, zelfpresentatiemotieven en demand characteristics beïnvloeden misschien de rapportage van de attitude ten aanzien van boeken lezen. Daarbij impliceert het afnemen van een vragenlijst over boeken lezen in zichzelf al dat dit een belangrijk gedrag is. Dit geeft de deelnemers mogelijk het signaal dat lezen sociaal wenselijk is. Dit zal de invloed van dergelijke motivationele invloeden op de rapportage van de leesattitude vermoedelijk in de hand werken. Er zijn aanwijzingen dat het lezen van boeken door sommigen beschouwd wordt als sociaal wenselijk gedrag. Hoogopgeleiden overschatten namelijk hun leesomvang (Allen, Cipielewski, & Stanovich, 1992).

Doordat bij impliciete attitudemetingen zelfrapportage vermeden wordt, weet de respondent vaak niet dat zijn attitude gemeten wordt en kunnen er geen motivationele invloeden optreden. Mocht de deelnemer in de gaten hebben dat het om een attitudemeting gaat, worden de motivationele invloeden toch omzeild, aangezien de reacties die verkregen worden spontaan zijn en niet gecontroleerd kunnen worden door de deelnemers. Deze automatische responsen zijn dus "resistent" voor motivationele invloeden.

2.6.5 De relatie tussen expliciete en impliciete attitudemetingen

In hoeverre wordt nu hetzelfde gemeten met impliciete en expliciete attitudemetingen? Een zwakke relatie tussen impliciete attitudemetingen en expliciete attitudemetingen zou dienen als bewijs voor de dissociatie tussen deze twee attitudemetingen, terwijl een hoge correlatie wijst op convergentie. De convergente en discriminante validiteit van impliciete attitudemetingen is getest met onderzoek naar de relaties tussen impliciete attitudemetingen en expliciete attitudemetingen. De sterkte van deze relatie loopt nogal uiteen, maar is over het algemeen klein (Boniecki & Jacks, 2002; Ottaway, Hayden, & Oakes, 2001). Een meta-analyse heeft aangetoond dat de correlaties tussen IAT's en expliciete attitudemetingen variëren van 0 tot .60 met een gemiddelde correlatie van .19 (Hofmann, Gawronski, Gschwendner, Le, & Schmitt, 2005).

In de literatuur komen twee toonaangevende theoretische visies op de relatie tussen impliciete attitudemetingen en expliciete attitudemetingen naar voren. Volgens de eerste benadering zouden impliciete attitudemetingen een kwalitatief ander construct meten dan expliciete attitudemetingen (Rudman, 2004; Karpinski et al., 2005; Wilson, Lindsey, & Schooler, 2000). Volgens de tweede benadering zouden deze in principe hetzelfde construct meten, maar mogelijk andere delen van het construct (Cunningham, Preacher & Banaji, 2001; Fazio, 2001).

Naar onze mening zijn er twee sleutelbegrippen om de mate van divergentie en convergentie tussen impliciete en expliciete attitudemetingen te begrijpen: methodevariantie en de aard van het attitudeobject (het gedrag). Methodevariantie speelt waarschijnlijk een belangrijke rol bij de relatie tussen expliciete en impliciete attitudemetingen. Het verschil tussen zelfgerapporteerde verbale responsen en reactietijdgegevens onderdrukt de relatie tussen beide metingen.

Los van methodevariantie wordt met de twee methodes waarschijnlijk deels dezelfde evaluatieve informatie en deels verschillende evaluatieve informatie gemeten. De overlap betreft spontaan activeerbare evaluatieve informatie die ook opgepikt kan worden met de expliciete attitudemeting. Met de impliciete attitudemeting kunnen overwogen responsen niet gemeten worden en op dit gebied zal er dus geen inhoudelijke overlap zijn. Deze verhouding tussen de overlappende en verschillende evaluatieve informatie lijkt voornamelijk afhankelijk van het attitudeobject (Nosek, 2005).

Als het attitudeobject een onderwerp betreft waarbij sociaal wenselijke antwoordtendenties een belangrijke rol spelen, lopen de impliciete en expliciete attitudemeting sterk uiteen. De sociale wenselijkheid van het gedrag hangt waarschijnlijk af van de sociale normen van de groepen waarin men zich bevindt (Kraaykamp, 2002). Het is goed mogelijk dat in onze steekproef bestaande uit studenten er over het algemeen sprake is van een positieve sociale wenselijkheid van lezen.

Indien het attitudeobject betrekking heeft op een bepaald gedrag, zal het type gedrag van belang zijn. De belangrijke dimensie van gedrag die een rol speelt bij mogelijke divergentie van de impliciete en expliciete

attitudemetingen is de automaticiteit van de attitude ten aanzien van het gedrag. We gaan ervan uit dat het gedrag boeken lezen een hoog hedonistisch gehalte heeft met geconditioneerde gevoelsassociaties die automatisch geactiveerd kunnen worden. Daarom verwachten we dat bij het attitudeobject "boeken lezen" de impliciete en expliciete attitudemetingen uiteen lopen.

Een impliciete attitudemeting kan bijdragen aan het begrip van consumentengedrag en cultuurparticipatie. Dit is voornamelijk het geval als consumenten de bronnen van de invloeden op hun gedragingen niet kunnen of willen identificeren. In dat geval zullen de expliciete en de impliciete attitudemeting uiteenlopen. Als de impliciete en expliciete attitudemeting divergeren, is de toepassing van een impliciete attitudemeting alleen zinvol als deze een relatie met gedrag heeft. Deze relatie is dan een voorwaarde voor de validiteit en praktische relevantie van een attitudemeting. Aangenomen dat een belangrijk deel van de evaluatieve associaties affectief geconditioneerd zijn, verwachten we dat de impliciete attitudemeting een belangrijk deel van de variantie in gedrag verklaart. De relatie tussen verschillende attitudemetingen en het gedrag is het onderwerp in hoofdstuk 3.

2.7 De beperkingen van impliciete attitudemetingen

In paragraaf 2.5 kwam naar voren dat er nog veel onbekend is over de mechanismes die ten grondslag liggen aan impliciete attitudemetingen. In deze paragraaf wordt ingegaan op een aantal andere twijfels en beperkingen ten aanzien van impliciete attitudemetingen: deze hebben betrekking op hun betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid.

2.7.1 Betrouwbaarheid

De test-hertest en de interne betrouwbaarheid van expliciete leesattitudemetingen is over het algemeen goed (Stokmans, 2007). De betrouwbaarheid van impliciete attitudemetingen is over het algemeen lager dan die van expliciete attitudemetingen (Lane, Banaji, Nosek, & Greenwald, 2007). Doordat gebruik gemaakt wordt van een andersoortige respons, namelijk reactietijden om iets taligs of conceptueels te meten, bevindt zich

error in de data. Het meten van reactietijden veroorzaakt waarschijnlijk veel toevalsfouten in de impliciete attitudemetingen.

De IAT lijkt een redelijke interne betrouwbaarheid te hebben met een gemiddelde Cronbach's α van .79 in een meta-analyse (Hofmann et al., 2005). De test-hertestbetrouwbaarheid ligt gemiddeld rond de .50 (Lane et al., 2007). De affectieve priming procedure heeft een test-hertestbetrouwbaarheid variërend van .08 (Bosson et al., 2000) tot .60 (Kawakami & Dovidio, 2001). Over de interne betrouwbaarheid van de APP is weinig bekend (Wittenbrink, 2007). Het gebruik van veel trials zou bij moeten dragen aan een hoge betrouwbaarheid van de APP. Maar veel trials verminderen de concentratie van de deelnemers wat de validiteit van de meting verlaagt. Dit staat dus op gespannen voet met elkaar. Bovendien is de onderzoeker voor een betrouwbare impliciete attitudemeting afhankelijk van de motivatie van de deelnemers om zich in te spannen voor de taak.

2.7.2 *Validiteit*

Dat deelnemers hun responsen niet kunnen redigeren bij een impliciete attitudemeting kan een voordeel zijn in bepaalde gevallen. Op het gebied van stereotypering bijvoorbeeld lijkt een impliciete attitudemeting een effectiever instrument om bij mensen hun "echte attitudes" te meten dan de expliciete attitudemeting (Fazio et al., 1995). Dit betekent echter niet dat impliciete attitudemetingen altijd preciezere metingen zijn dan expliciete attitudemetingen.

In veel gevallen is de informatie (automatische responsen) die gemeten wordt met een impliciete attitudemeting niet de enige input die de evaluatie van een attitudeobject beïnvloedt. Overweging is belangrijk voor veel attitudinale responsen. Impliciete attitudemetingen meten alleen de automatische evaluatieve associaties en bevatten dus geen overwogen responsen (Wittenbrink, 2007). Een andere potentiële bedreiging voor de validiteit van impliciete attitudemetingen is de invloed op de reactietijden van primes of doelwoorden uit de voorafgaande trial. Als een dergelijke overdracht plaatsvindt, kan dat problematisch zijn, omdat dan de evaluatieve lading van de

prime in de voorgaande trial de reactietijd in de huidige trials kan "vervuilen". Er zijn echter aanwijzingen dat deze activeringseffecten na een seconde uitgedoofd zijn (Fazio et al., 1986).

2.7.3 Bruikbaarheid

De toepassing van een impliciete attitudemeting is veel kostbaarder en arbeidsintensiever dan van een expliciete attitudemeting (Wittenbrink, 2007). Als we vervolgens de impliciete attitudemethodes vergelijken, is de IAT vanwege de sterkere effectgroottes populairder in gebruik. Wat betreft de toepasbaarheid heeft de APP het voordeel dat deze monadische attitudemeting toelaat en dat eventueel subliminale presentatie van het attitudeobject gebruikt kan worden, wat leidt tot maximale "unobtrusiveness" (Draine & Greenwald, 1998; Frings & Wentura, 2003; Custers, & Aarts, 2005).

2.8 De APP versus de IAT

Het nadeel van de APP is dat de effecten over het algemeen kleiner zijn dan bij de IAT (Wittenbrink, 2007). Het lijkt erop dat de priming effecten waarop de APP drijft in hoge mate afhankelijk zijn van de evaluatieve sterkte van de cruciale prime (het attitudeobject) (Fazio et al., 1986). Met priming effecten wordt bedoeld hoe sterk de verschillen zijn tussen reactietijden na positieve doelwoorden in vergelijking met de reactietijden na negatieve doelwoorden. Er zijn aanwijzingen dat de procedure die gevolgd wordt in de APP een belangrijke invloed kan hebben op de sterkte van de priming effecten. Vooral als men werkt met een attitudeobject dat een zwakke prime vormt, is het van belang de priming effecten zo sterk mogelijk te krijgen. Het gebruik van een uitspreektaak (Fazio et al., 1986) of een responsraam kan priming effecten versterken (Draine & Greenwald, 1998).

In dit onderzoek is gekozen voor de APP en niet voor de IAT om een aantal redenen. De voornaamste reden was dat de IAT moeilijk om te vormen is naar een attitudemeting ten aanzien van het lezen van boeken, omdat het ons vrijwel onmogelijk leek om bruikbare en eenduidige exemplarische uitdrukkingen te vinden die vallen in de categorie "boeken lezen", zoals men

bij de categorie "bloemen" de exemplarische uitdrukking "madelief" kan gebruiken.

Verder sluit de APP-meting beter aan bij de zelfgerapporteerde attitudemeting en gedragsmeting die ook monadisch zijn. De APP heeft geen contrasterende categorie nodig, maar is monadisch, in tegenstelling tot de dyadische IAT. Bij de IAT worden twee attitudeobjecten met elkaar gecontrasteerd. Bij de IAT kan dus alleen de "relatieve" attitude van object "x" in vergelijking met object "y" gemeten worden. Hierdoor is men gebonden aan een keuze voor een contrasterende categorie⁴.

Bovendien is er bij de APP meer duidelijkheid over het psychologische mechanisme dat ten grondslag ligt aan het instrument. Hiermee lijkt de interne validiteit van de IAT minder te zijn dan die van de APP. Aangezien de APP voornamelijk gebaseerd lijkt te zijn op spreidende activeringsprocessen, meet deze meer spontaan activeerbare reacties dan de IAT. De APP lijkt tevens geschikter als meetinstrument ten behoeve van effectstudies (Fazio, 2001). Dit is een voordeel bij een toekomstige toepassing van de impliciete attitudemeting bij effectstudies.

⁴ Er bestaan weliswaar monadische variaties op de IAT, zoals de GNAT (Nosek & Banaji, 2001) en de Single Target IAT (Wigboldus, 2003). Omdat deze nog weinig getest zijn, is echter niet duidelijk hoe betrouwbaar en valide deze zijn.

Hoofdstuk 3: Attitudes en gedrag

Attitudes hebben een relatie met gedrag. Mensen met een positieve attitude ten aanzien van een bepaald gedrag, vertonen dat gedrag meer dan mensen met een negatieve attitude ten aanzien van dat gedrag⁵. Deze relatie is cruciaal voor de validiteit en de praktische relevantie van het attitudeconcept. In ons onderzoek staat dus de attitude-gedragsrelatie centraal.

⁵ De Theory of Planned Behavior (TPB) is de meest toegepaste theorie op het gebied van de attitude-gedragsrelatie. In de TPB is een aantal variabelen toegevoegd aan de attitude-gedragsrelatie. De centrale factor in de TPB is de gedragsintentie van het individu om een bepaald gedrag te vertonen. De gedragsintentie bevat de motivationele factoren die een gedrag beïnvloeden. De gedragsintentie is over het algemeen sterk gerelateerd aan het gedrag (Ajzen, 1991). De TPB postuleert drie conceptueel onafhankelijke determinanten van de gedragsintentie. De eerste is de attitude ten aanzien van het gedrag. De tweede determinant is een sociale factor: de subjectieve norm. Deze factor heeft betrekking op de waargenomen druk uit de sociale omgeving om het gedrag wel of niet te vertonen. De derde factor is de waargenomen controle over het gedrag, die betrekking heeft op de waargenomen moeite en eventuele belemmeringen bij het gedrag (Ajzen, 1991). Het vertonen van bepaald gedrag is dus naast aan de invloed van de attitude onderhevig aan de invloed van de gelegenheid tot dat gedrag of de sociale norm ten aanzien van dat gedrag (Ajzen, 1991). De relatieve bijdrage van elk van deze factoren fluctueert met het type gedrag dat bestudeerd wordt. Omdat dit proefschrift alleen betrekking heeft op de attitude-gedragsrelatie wordt alleen de attitude verder besproken. Onderzoek heeft aangetoond dat de attitude voldoende is om leesgedrag te verklaren. Alleen de attitude op zich (dus zonder de subjectieve norm en de waargenomen controle) is een voldoende sterke determinant van leesgedrag (Miesen, 2003; Stokmans, 1999). Bovendien draagt de subjectieve norm weinig bij aan het verklaren van leesgedrag (Miesen, 2003; Van Schooten & De Gloppe, 2002). Aangezien de onderzoekspopulatie bestond uit studenten is het aannemelijk dat de waargenomen controle weinig varieert en dus een beperkte rol speelt.

3.1 Het verklaren van gedrag met impliciete versus expliciete attitudemetingen

De mate waarin expliciete en impliciete attitudemetingen gedrag voorspellen lijkt sterk af te hangen van het type gedrag waarop deze attitudemetingen betrekking hebben. In hoofdstuk 2 zijn twee belangrijke aspecten van het gedrag besproken die bijdragen aan de verschillen tussen impliciete en expliciete attitudemetingen: sociale wenselijkheid van het gedrag en de mate waarin het gedrag automatisch of na overweging tot stand komt.

Dit werd onder andere geïllustreerd in een onderzoek, waarin in een APP foto's van Afrikaanse Amerikanen en blanke Amerikanen gebruikt werden als primes. Deze impliciete attitudemeting voorspelde non-verbaal gedrag van blanke proefpersonen tegenover Afrikaanse Amerikanen (Fazio et al., 1995), terwijl de expliciete attitudemeting dit spontane gedrag niet voorspelde. Het betrof hier een attitude waarvan de expressie doorgaans sociaal onwenselijk is, maar ook een gedrag dat spontaan is. Het is op basis van dit onderzoek niet zeker of alleen de mate van automaticiteit of alleen de sociale wenselijkheid of beide bepalend waren voor deze bevinding.

3.1.1 *Overwogen versus automatisch gedrag*

Men maakt in de sociale psychologie onderscheid tussen automatisch gedrag en overwogen gedrag. Het betreft hier een "dual process" benadering waarbij beide gedragsvormen tegenover elkaar gezet worden op basis van deze dichotomie. Overwogen gedrag komt tot stand na nadenken. Dit nadenken kan betrekking hebben op keuzeprocessen of het beoordelen van de uitkomsten van dat gedrag. Automatisch gedrag komt juist vanzelf tot stand zonder denkprocessen. Er wordt een aantal eigenschappen toegeschreven aan automatisch gedrag (Bargh, 1984). Deze zijn: een gebrek aan een bewuste intentie tot het gedrag, efficiëntie bij het uitvoeren van gedrag, gebrek aan bewustzijn bij het uitvoeren van het gedrag en gebrek aan controle over het gedrag.

Meestal voldoen verschillende gedragingen aan een aantal van deze criteria, maar niet aan allemaal. Veel gedragingen zijn een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag. Neem nu bijvoorbeeld autorijden: op

sommige momenten loopt dit gedrag automatisch en weten we bij wijze van spreken niet wat we de afgelopen vijf minuten gedaan hebben. Op een ander moment moeten we ineens een bewuste beslissing nemen in de auto, we moeten bijvoorbeeld reageren op een onverwachte gebeurtenis iemand snijdt ons bijvoorbeeld af. Het is aannemelijk dat de meeste gedragingen variëren op een continuüm lopend van automatisch naar overwogen gedrag (Bargh, 1984; Bargh, 1994).

Ten aanzien van de attitude-gedragsrelatie, veronderstelt men dat overwogen evaluatieve responsen overwogen gedrag sturen en dat automatisch activeerbare evaluatieve associaties automatisch gedrag sturen. Daarom verwacht men dat expliciete attitudemetingen voornamelijk overwogen gedrag verklaren, zoals de aanschaf van een wasmachine. Impliciete attitudemetingen zouden alleen impulsief, automatisch en spontaan gedrag verklaren. Volgens dit dissociatieve model verklaren impliciete attitudemetingen spontaan gedrag en expliciete attitudemetingen overwogen gedrag (Perugini, 2005).

Er is ondersteuning gevonden voor het dissociatieve model en de relatie tussen impliciete attitudemetingen en spontaan gedrag. In een onderzoek naar de attitudes en keuzes ten aanzien van A-merken versus witte merken werd tijdsdruk gebruikt om de automaticiteit van het keuzegedrag te manipuleren. Het achterliggende idee hierbij was dat het keuzegedrag onder tijdsdruk automatisch zou zijn en dus gedreven zou worden door automatisch activeerbare associaties. Zonder tijdsdruk zou er sprake zijn van overwogen gedrag dat gestuurd wordt door overwogen responsen. Inderdaad bleek dat zonder tijdsdruk de expliciete attitudemeting het keuzegedrag verklaarde, terwijl onder tijdsdruk de keuzes bepaald werden door de impliciete attitudemeting (Frieze et al., 2006). De mate van automaticiteit waarmee het gedrag tot stand komt, speelt dus een belangrijke rol bij de relatie tussen een impliciete attitudemeting en gedrag.

Hoe zit dit nu bij de beslissing om een boek te gaan lezen en te blijven lezen? De beslissing om op een bepaald moment een boek te gaan lezen is geen zuiver automatisch gedrag: men treft zichzelf niet zomaar ineens lezend in een stoel aan zonder dat we beseffen hoe we daar terecht zijn gekomen. Stel dat iemand in zijn vrije tijd overweegt wat hij gaat doen. Stel bovendien

dat het lezen van een boek een gedragsoptie is, dan is het waarschijnlijk dat naast informatie uit overwogen denkprocessen ook spontaan geactiveerde gevoelsassociaties een belangrijke rol spelen bij de keuze om een boek te gaan lezen. Het concept boeken lezen roept automatisch bepaalde gevoelsassociaties op die gebaseerd zijn op eerdere affectieve ervaringen met boeken lezen. De keuze om te gaan lezen komt weliswaar niet volledig automatisch tot stand, maar het is goed mogelijk dat deze keuze in hoge mate gedreven wordt door deze spontane positieve associaties die men heeft bij het gedrag. Als men eenmaal aan het lezen is heeft men bij positieve automatische associaties bij lezen waarschijnlijk ook een sterkere neiging om te blijven lezen.

Het is waarschijnlijk dat veel mengvormen van automatisch en overwogen gedrag, zoals het lezen van boeken, gedreven wordt door een combinatie van overwogen keuzeprocessen en spontane associaties (Vargas, 2004). In onderzoek wordt over het algemeen een relatie gevonden tussen impliciete attitudemetingen en mengvormen van automatisch en overwogen gedrag, zoals tv kijken⁶, stemgedrag, kiezen tussen Coca-Cola en Pepsi Cola (Frings & Wentura, 2003; Karpinski et al., 2005; Perugini, 2005). Maar de relatie tussen impliciete attitudemetingen en een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag is vrijwel altijd bescheiden (Nosek, 2005; Nosek & Smyth, 2007; Maison et al., 2001; Bosson et al., 2000). Tot nu toe lijkt de constructvaliditeit van een impliciete attitudemeting met betrekking tot mengvormen van automatisch en overwogen gedrag dus nog beperkt. Hierdoor lijkt de methode van een impliciete attitudemeting nog geen volwaardig alternatief meetinstrument te zijn voor expliciete attitudemetingen ten aanzien van mengvormen van automatisch en overwogen gedrag, zoals lezen.

⁶ Van deze gedragsvormen lijkt tv kijken het meeste op boeken lezen omdat het een beslissing betreft om tot een gedrag over te gaan en het gedrag voor een bepaalde periode plaats kan vinden.

3.1.2 *Gewoontegedrag*

Gewoontegedrag is voor een groot deel gebaseerd op automatismen. Zowel automatisch gedrag als overwogen gedrag wordt gestuurd door automatische processen. Gewoonte kan geconceptualiseerd worden als een "situatiespecifieke sequentie van handelingen die automatisch is geworden zodat deze handelingen plaatsvinden zonder zelfinstructie" (Triandis, 1980). Een gewoontegedrag betreft een complex gedrag dat niet alleen uit motorische handelingen bestaat. Een gewoonte wijkt dus af van reflexen die puur motorisch van aard zijn.

Gewoontes impliceren dat een gedrag routineus is door herhaling, waarbij een bewuste beslissing naar de achtergrond verdwijnt (Eagly & Chaiken, 1993). Dit is relevant voor het huidige onderzoek, aangezien het lezen van boeken een gewoontegedrag is (Kraaykamp, 2002). Aangezien overwegingen vrijwel geen rol spelen bij gewoontegedrag is het mogelijk dat gewoontegedrag in belangrijke mate gedreven wordt door automatisch activeerbare evaluatieve informatie. Zoals wij al eerder betoogd hebben, wordt dergelijke automatisch activeerbare evaluatieve informatie direct gemeten met een impliciete attitudemeting. Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat het ook mogelijk is dat affectieve informatie geen rol speelt bij het uitvoeren van gewoontegedrag.

3.1.3 *Spontaan affect en het verklaren van unieke variantie in gedrag*

Fazio & Towles-Schwen (1999) hebben het MODE-model ontwikkeld om de relatie tussen attitudes en gedrag te begrijpen. In het MODE-model wordt verondersteld dat er twee soorten processen zijn waarlangs attitudes gedrag kunnen sturen. Tijdens een spontaan proces wordt gedrag gestuurd door een automatisch geactiveerde attitude. Hierbij is geen bewuste inspanning, intentie of controle nodig van de persoon. Het attitudeactiveringsproces verloopt top-down; de overall globale valentie die verbonden is aan het attitudeobject in een al bestaande attitudestructuur wordt geactiveerd (zie figuur 2.2 in hoofdstuk 2). Hiertegenover wordt een overwogen attitude-naar-gedragproces gesteld. Het attitudeactiveringsproces verloopt bottom-up via weging van de waargenomen uitkomsten van het gedrag. Via activering van

verschillende uitkomsten die geassocieerd zijn met het gedrag wordt een overall globale evaluatie geactiveerd. Het MODE-model is strikt genomen een dissociatief model, waarbij men ervan uitgaat dat er twee gescheiden attituderepresentaties zijn die aparte invloeden hebben op gedrag (zie ook Friese et al., 2006).

Wij veronderstellen dat er bij veel gedragsvormen (waaronder lezen) sprake is van een mengvorm tussen automatische en overwogen processen en informatiebronnen die een rol spelen bij het tot stand komen van gedrag. In dergelijke gevallen bepalen zowel overwegingen als spontane gevoelsassociaties of een gedrag tot stand komt en in sommige gevallen volgehouden wordt (bijvoorbeeld het blijven lezen in een boek). Wij gaan daarom uit van een additief model. Hierbij gaan we uit van één attituderepresentatie, waarbij zowel de impliciete als de expliciete attitudemeting een eigen unieke proportie van de variantie verklaart (Perugini, 2005).

Attitudes ten aanzien van gedrag bevatten meestal overwogen affect en direct affect (Giner-Sorolla, 1999, Triandis, 1977). Het overwogen affect is de totale waarde van de waargenomen uitkomsten van het gedrag. Overwogen affect bevat gevoelens die langzaam en intentioneel geactiveerd worden. Wij veronderstellen dat het overwogen affect gemeten wordt met een expliciete attitudemeting, vooral met een op uitkomsten gebaseerde attitudemeting, aangezien deze meer overwogen informatie meet (Hermsen, Holland, & Van Knippenberg, 2006). Het directe affect is de specifieke configuratie van gevoelens die spontaan, snel en zonder inspanning worden opgeroepen door het attitudeobject. Wij nemen aan dat dit "directe affect" wordt gemeten met een impliciete attitudemeting.

Omdat het directe affect is gebaseerd op andere informatie die verbonden is met het attitudeobject (zie ook figuur 2 in hoofdstuk 2), zou deze unieke variantie kunnen verklaren in alledaagse gedragingen, die mengvormen zijn van automatisch en overwogen gedrag (Maison, Greenwald, & Bruin, 2004). Hier is vooralsnog echter weinig empirisch bewijs voor. Als er tot nu toe een relatie tussen een impliciete attitudemeting en een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag gevonden werd, verdween deze na het

controleren voor zelfgerapporteerde attitudemetingen, waarmee geen steun werd gevonden voor een meerwaarde in termen van toegevoegde verklaarde variantie. Een impliciete attitudemeting voorspelde bijvoorbeeld politiek stemgedrag en de keuze tussen Coca Cola en Pepsi Cola niet als gecontroleerd werd voor de expliciete attitudemeting (Karpinski et al., 2005; Maison et al., 2004; Perugini, 2005).

3.2 De invloed van de meetmethode op de attitude-gedragrelatie

Uit de voorgaande paragraaf blijkt dat het type gedrag van belang is bij de relatie tussen verschillende attitudemetingen en gedrag. Daarnaast is de manier waarop de attitudemeting is ingericht ook van groot belang. Deze paragraaf gaat over de invloed van de operationalisatie van zowel het attitudeconcept als de gedragsmeting op de relatie die men vindt tussen beide.

3.2.1 Het correspondentieprincipe

De sterkte van de attitude-gedragrelatie is mede afhankelijk van de wijze waarop zowel attitudes als gedrag gemeten worden. Het toepassen van het correspondentieprincipe draagt bij aan een sterkere relatie tussen een attitudemeting en een gedragsmeting (Davidson & Jaccard, 1979). Het correspondentieprincipe houdt in dat hoe meer de specificiteitsniveaus van de attitudemeting en de gedragsmeting overeenkomen, hoe sterker deze relatie is (Ajzen, 1991). Relevante dimensies voor correspondentie betreffen het object, de handeling ten aanzien van het object, de context en de tijd (Ajzen & Fishbein, 2005). Attitudes ten aanzien van gedrag hebben vaak een object waarop de handeling gericht is. In het geval van het attitudeobject "kerkdiensten bezoeken" is het object van handeling "kerkdiensten" en in het geval van het attitudeobject "boeken lezen" is het object van handeling "boeken". Attitudes ten aanzien van gedrag kunnen eventueel ook gespecificeerd worden naar context en tijd (Eagly & Chaiken, 1993).

De correspondentiedimensie van handeling is in de praktijk het belangrijkste aspect. Attitudes ten aanzien van gedrag hebben betrekking op een specifieke handeling, zoals het bijwonen van kerkdiensten of het lezen van boeken. Dit komt tot uiting in het meten van de attitude ten aanzien van gedrag

(specifieke actie) in plaats van de attitude ten aanzien van een object. In de context van boeken lezen verklaart de attitude ten aanzien van boeken lezen (handeling) dus meer variantie in omvang van boeken lezen (gedrag) dan de attitude ten aanzien van boeken (alleen object) (zie ook Davidson & Jaccard, 1979). Daarnaast heeft volgens het correspondentieprincipe de attitude ten aanzien van boeken lezen een sterkere relatie met de omvang van het lezen van boeken, dan met bijvoorbeeld de frequentie van bibliotheekbezoek. Leesattitude heeft wel een relatie met het bibliotheekbezoek maar volgens het correspondentieprincipe is deze kleiner dan de relatie met leesfrequentie (Stalpers, 2005).

3.2.2 *Leesomvang*

In onze studies was de gedragsmaat leesomvang. Deze maat is gebaseerd op leesfrequentie en de hoeveelheid tijd die men besteedt aan lezen (Stokmans, 1999; Miesen 2003). Een ander aspect van leesgedrag is leesniveau, waarbij gekeken wordt naar de complexiteit van wat gelezen wordt. Dit is hier buiten beschouwing gelaten. Leesniveau wordt namelijk in belangrijke mate gedreven door de leesvaardigheid (Stokmans, 2003). Bovendien is leesomvang de meest concrete maat van leesgedrag. Ons onderzoek richt zich op de attitude ten aanzien van boeken lezen in de vrije tijd. Hiertoe werd de term "leesboeken lezen" gebruikt. Zo is getracht het lezen van boeken voor studie of werk uit te sluiten. In dit geval is het object leesboeken, de handeling is het lezen van leesboeken en de context beperkt zich tot de vrije tijd. De precieze tijdspanne is niet gedefinieerd, aangezien het hier een (over het algemeen) frequent gedrag betreft.

Van Schooten en De Glopper (2002) weken in hun onderzoek af van dit principe: zij gebruikten in hun attitudemeting bijvoorbeeld een item over het krijgen van een boek als cadeau en in hun gedragsmeting was bijvoorbeeld een item opgenomen over het kopen van boeken, terwijl volgens het correspondentieprincipe alle items betrekking zouden moeten hebben op het lezen van boeken.

3.3 Het verklaren van leesomvang met een impliciete leesattitudemeting

In de voorgaande hoofdstukken en paragrafen hebben we theoretische gronden aangevoerd om de verwachting te onderbouwen dat, ondanks dat de relatie die gevonden wordt tussen een impliciete attitudemeting en een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag over het algemeen zwak is, een impliciete leesattitudemeting mogelijk een (redelijk) sterke relatie heeft met leesgedrag en unieke variantie in de omvang van boeken lezen kan verklaren. Naar onze mening leent de attitude ten aanzien van boeken lezen zich goed voor een impliciete attitudemeting en draagt de toepassing van het correspondentieprincipe bij aan een sterke relatie van de impliciete attitudemeting met leesomvang.

Aangezien de hedonistische component de belangrijkste is bij het verklaren van de omvang van boeken lezen en bovendien het lezen van boeken een gewoontegedrag is, wordt naar ons idee de omvang van het lezen van boeken voor een belangrijk deel gedreven door automatisch activeerbare evaluatieve associaties. Een impliciete attitudemeting is geschikter om deze associaties te meten dan een expliciete attitudemeting, omdat deze directer toegang verschaft tot deze informatie. Bij expliciete attitudemetingen ligt juist de nadruk op het meten van overwogen evaluatieve informatie. Bovendien kunnen sociaal wenselijke antwoordtendensen en de nadruk op irrelevante "te cognitieve" responsen de expliciete attitudemeting vertekenen. Ondanks eerder gevonden lage samenhangen tussen impliciete attitudemetingen en gedrag, is het dus naar ons idee, gegeven de toepassing van het correspondentieprincipe en gegeven de eigenschappen van leesattitude en leesgedrag, toch mogelijk dat een impliciete attitudemeting unieke variantie in leesomvang verklaart.

Met andere woorden, de verwachting dat een impliciete attitudemeting bijdraagt aan het verklaren van leesomvang is gebaseerd op de specifieke eigenschappen van leesattitudes en impliciete attitudemetingen. De verklaring voor de gebrekkige relatie die tot nu toe gevonden is tussen impliciete attitudemetingen en alledaagse gedragingen, die mengvormen zijn van automatisch en overwogen gedrag ligt mogelijk in een gebrek aan correspondentie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag in kwestie.

Het correspondentieprincipe is bij eerder onderzoek naar de relatie tussen impliciete attitudemetingen en gedrag niet gevolgd. Het is dus mogelijk dat een hogere correspondentie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag bijdraagt aan een sterkere relatie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag en tot een meerwaarde in het verklaren van variantie in gedrag.

Een verdere verklaring ligt mogelijk in het type gedrag dat tot nu toe bestudeerd werd (tot aan het huidige onderzoek is er nog geen impliciete attitudemeting op lezen toegepast). We weten inmiddels dat automatisch gedrag redelijk verklaard kan worden met een impliciete attitudemeting, maar ook dat er tot toe bij een mengvormen van automatisch en overwogen gedrag er geen meerwaarde gevonden is bij het verklaren van gedrag met een impliciete attitudemeting. Het is nu de vraag hoe dit zit bij het lezen van boeken, een gewoontegedrag dat niet volledig automatisch, maar ook niet volledig overwogen tot stand lijkt te komen. Verder verwachten we dat het lezen van boeken geschikt is om toe te passen bij een impliciete attitudemeting, omdat het een gedrag betreft waarmee iedereen bekend is en men meer bij betrokken is dan bij de meeste consumentengedragingen, die eerder onderzocht zijn in onderzoek naar impliciete attitudemetingen (zie paragraaf 3.1.1 van dit proefschrift). Dit impliceert dat iedereen een al bestaande attitudestructuur heeft die automatisch geactiveerd kan worden. Bovendien is boeken lezen een gedrag dat meestal gericht is op hedonistische ervaringen (Holbrook, & Hirschman, 1982).

Nu is het de vraag of een te ontwikkelen impliciete leesattitudemeting leesomvang verklaart en of deze unieke variantie in leesomvang verklaart. Een voorwaarde voor de verklarende kracht van impliciete attitudemetingen is natuurlijk wel dat deze betrouwbaar en valide zijn. Men dient hierbij echter wel in het achterhoofd te houden dat er ook sprake zal zijn van methodevariantie. Aangezien de expliciete attitudemeting en gedragsmeting gebaseerd zijn op zelfrapportage en de impliciete attitudemeting op een reactietijdenmeting, zal methodevariantie bijdragen aan een zwakkere relatie tussen de impliciete attitudemeting en gedrag in vergelijking met de relatie tussen de expliciete attitudemeting en gedrag.

Hoofdstuk 4: De hypothesen

Het hoofddoel van de studies is om de constructvaliditeit, betrouwbaarheid en bruikbaarheid vast te stellen van een impliciete attitudemeting op gedragsniveau ten aanzien van het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding.

In het kader van ons onderzoek zijn de volgende hypothesen en deelhypothesen opgesteld:

- 1 Alle verschillende expliciete attitudemetingen hangen met elkaar samen.
 - 1a De overall semantische differentiaal schaal hangt samen met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.
 - 1b De hedonistische semantische differentiaal schaal hangt samen met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.
 - 1c De utilitaire semantische differentiaal schaal hangt samen met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.
- 2 Alle verschillende expliciete attitudemetingen hangen samen met leesomvang.
 - 2a De overall semantische differentiaal schaal hangt samen met leesomvang.
 - 2b De hedonistische semantische differentiaal schaal hangt samen met leesomvang.
 - 2c De utilitaire semantische differentiaal schaal hangt samen met leesomvang.
 - 2d De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting schaal hangt samen met leesomvang.
- 3 Er bestaat een relatie tussen de overall impliciete attitudemeting en de verschillende expliciete attitudemetingen.
 - 3a De overall impliciete attitudemeting hangt samen met de overall semantische differentiaal.

- 3b De overall impliciete attitudemeting hangt samen met de hedonistische semantische differentiaal.
- 3c De overall impliciete attitudemeting hangt samen met de utilitaire semantische differentiaal.
- 3d De overall impliciete attitudemeting hangt samen met de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.
- 4 De overall impliciete attitudemeting heeft een sterkere relatie met de hedonistische semantische differentiaal dan met de utilitaire semantische differentiaal.
- 5 Er bestaat een relatie tussen de impliciete attitudemeting en leesomvang.
 - 5a De overall impliciete attitudemeting hangt samen met leesomvang.
 - 5b De positieve impliciete attitudemeting hangt samen met leesomvang.
 - 5c De negatieve impliciete attitudemeting hangt samen met leesomvang.
- 6 De impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang als gecontroleerd wordt voor de expliciete attitudemeting.
 - 6a De overall impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang.
 - 6b De positieve impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang.
 - 6c De negatieve impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang.

Aangezien er discussie is over de unidimensionaliteit versus multidimensionaliteit van attitudes in het algemeen (Oskamp & Schultz, 2005) en leesattitudes in het bijzonder (Stokmans, 1999), richt dit onderzoek zich zowel op overall attitudemetingen als op hun componenten. Hetzelfde geldt voor de overall, positieve en negatieve APP (zie ook paragraaf 2.5.1). Dit is niet gedaan voor de op uitkomsten gebaseerde maat, omdat op theoretische

gronden niet noodzakelijkerwijs verondersteld hoeft te worden dat er een gemeenschappelijke factor ten grondslag ligt aan de items. De items in de op uitkomsten gebaseerde maat hoeven niet onderling samen te hangen, hoewel ze verondersteld worden bij elkaar opgeteld wel indicatief te zijn voor de attitude (Ajzen, 1991).

Hoofdstuk 5: De operationalisatie

In dit hoofdstuk wordt een brug geslagen tussen de voorgaande conceptuele hoofdstukken en de beschrijving van de studies in hoofdstuk 6. Voordat overgegaan wordt naar gedetailleerde beschrijvingen en resultaten van de twee afzonderlijke hoofdstudies, worden in dit hoofdstuk de grote lijnen van de operationalisatie van de constructen uiteengezet. Er zijn twee pilotstudies uitgevoerd ten behoeve van de operationalisatie van de constructen in de hoofdstudies. Deze pilotstudies worden in dit hoofdstuk besproken.

5.1 Het onderzoeksobject

Bij de operationalisatie van de attitudemetingen en de gedragsmaten (leesfrequentie en leeshoeveelheid) moest op basis van het correspondentieprincipe precies dezelfde formulering van het onderzoeksobject gebruikt worden. Deze formulering moest voldoen aan een aantal eisen. In de eerste plaats was het nodig dat deze formulering op gedragsniveau lag opdat het correspondentieprincipe toegepast werd. Verder was het belangrijk om het onderzoeksobject zo te formuleren dat het voor de deelnemer meteen herkenbaar was, aangezien alleen dan een bestaande attitude automatisch geactiveerd kan worden en dus gemeten kan worden met een impliciete attitudemeting (Fazio, 2001). Met het oog hierop is gekozen om termen als fictie en literatuur niet te gebruiken, omdat deze mogelijk te ambigu zijn en wellicht niet bekend zijn bij een deel van de deelnemers. Iedereen is bekend met het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding. Daarom kan men aannemen dat iedereen een bestaande attitudestructuur heeft met betrekking tot het lezen van boeken. De formulering "lezen van boeken" lijkt in eerste instantie een geschikt attitudeobject voor een impliciete attitudemeting op gedragsniveau.

Dit onderzoek is echter gericht op het lezen van boeken als vrijetijdsbesteding. Het probleem is dat de formulering "lezen van boeken" lezen voor studie en werk niet uitsluit. Daarom moest uit de formulering van het onderzoeksobject duidelijker blijken dat het gaat om het lezen van boeken in de vrije tijd. Op grond van deze eis zou een formulering als "het lezen van

boeken in de vrije tijd" mogelijk geschikt zijn. Een dergelijke formulering is echter veel te lang om te gebruiken als prime in een APP. Bij gebruik van te lange primes verwerken de proefpersonen mogelijk slechts delen van de prime (zie paragraaf 5.5.1 van dit proefschrift). We streefden naar een zo bondig mogelijke formulering van het onderzoeksobject, waarmee lezen voor studie en werk uitgesloten werd.

Dit alles in aanmerking genomen hebbende, is gekozen voor "leesboeken lezen" als formulering van het attitudeobject/gedrag. Ondanks dat de term "leesboeken lezen" wat gekunsteld is, leek dit toch de meest geschikte oplossing. Naar onze mening was dit de meest herkenbare bondige bewoording, waarbij duidelijk zou zijn dat het om boeken ging die men leest in de vrije tijd. De term "leesboeken" werd gebruikt om lezen voor studie of werk uit te sluiten. In Van Dale⁷ wordt het woord leesboek als volgt beschreven: 'Boek dat men voor zijn genoegen leest⁷'.

Een blijvende zorg was wel dat leesboeken lezen waarschijnlijk een relatief zwakke prime is in vergelijking met primes in andere studies, zoals "slang", "kakkerlak", et cetera. Het betreft hier geen beladen onderwerp, zoals een outgroup of een politiek thema. Wij anticipeerden op basis van deze aanname dat de priming effecten wel eens zwakker, instabieler en proceduregevoeliger zouden kunnen zijn dan die in eerdere studies (zie bijvoorbeeld Fazio et al., 1986). Het is aannemelijk dat het verhogen van de tijdsdruk in elke trial van de priming procedure bijdraagt aan een sterker priming effect (Draine & Greenwald, 1998). Zonder tijdsdruk nemen de deelnemers waarschijnlijk te veel tijd om te reageren in een poging geen fouten te maken. Tijdsdruk laat alleen de meest automatische reacties toe. Bovendien is de kans dat de prime al uitgedoofd is bij de toets-drukrespons onder tijdsdruk veel kleiner. Het nadeel van het gebruiken van tijdsdruk is dat de procedure complexer wordt, waardoor de bruikbaarheid afneemt. Met het oog hierop kozen we om in een eerste studie de impliciete attitude te meten zonder tijdsdruk. In een tweede studie is wel tijdsdruk toegepast.

⁷ www.vandale.nl (geraadpleegd op 10-12-2007)

5.2 Het meten van leesomvang

Leesomvang wordt doorgaans gemeten via eenmalige zelfrapportage of met een dagboekmethode. Er is discussie over wat de beste meetmethode zou zijn om tijdsbestedingspatronen te meten. De dagboekmethode zou een meer valide instrument zijn om tijdsbestedingspatronen te meten (Robinson & Bostrom, 1994). De lage correlatie tussen directe zelfrapportage en indirecte rapportage via een dagboek zou volgens Robinson & Bostrom wijzen op een hogere validiteit van het dagboekinstrument. Uit deze bevindingen volgt echter niet logischerwijs wat de meer valide methode zou zijn van de twee. Beide methodes hebben hun specifieke voor- en nadelen ten opzichte van elkaar.

Een nadeel van een eenmalige zelfrapportage van gedrag ten opzichte van de dagboekmethode is mogelijke onnauwkeurigheid bij de inschatting van tijdsbesteding. Het belangrijkste nadeel van de dagboekmethode in vergelijking met een eenmalige inschatting via zelfrapportage is dat zij heel bewerkelijk is en een grote belasting betekent voor de deelnemer. Dat betekent dat er risico op uitval bestaat en bovendien dat mensen hun dagboek onnauwkeurig bijhouden. Verder kan men iemand slechts over een beperkte periode van tijd een dergelijk dagboek bij laten houden, wat het risico met zich meeneemt dat de meting plaatsvindt in een atypische periode wat betreft tijdsbestedingspatroon (Schram, 2006). Dit is best aannemelijk, omdat lezen niet altijd even regelmatig hoeft plaats te vinden. In bepaalde periodes leest men meer dan in andere (Knulst, & Kraaykamp, 1996). Bij zelfrapportage kan een langere tijdsperiode bestreken worden, waarmee dit probleem omzeild wordt. Naast bovenstaande redenen is ook om praktische redenen gekozen voor eenmalige inschatting van leesgedrag via zelfrapportage. Deze zelfrapportage van het leesgedrag is in dezelfde sessie als de attitudemeting gedaan.

Een mogelijk probleem dat optreedt bij het afnemen van alle metingen in dezelfde sessie is wel dat er in een dergelijke studie mogelijk invloed uitgaat van de rapportage van de attitude op de rapportage van het gedrag. Het gedrag werd gemeten met de volgende twee vragen over boekenleesgedrag: een vraag over de frequentie waarmee men leesboeken leest en een vraag over de hoeveelheid leesboeken die men leest. Deze vragen zijn ontleend aan onderzoek naar leesgedrag (Stokmans, 1999; Stokmans, 2007). Deze twee

gedragsitems zijn random geroteerd onder de deelnemers, net als de items bij de semantische differentialen en de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.

Leesfrequentie:

Hoe vaak lees je gemiddeld genomen in een leesboek?

- *elke dag*
- *elke week*
- *elke maand*
- *elke 2-3 maanden*
- *elke 4-6 maanden*
- *minder vaak*

Leeshoeveelheid:

Hoeveel leesboeken lees je gemiddeld?

- *1 per week*
- *1 per 2-3 weken*
- *1 per maand*
- *1 per 2-3 maanden*
- *1 per 4-6 maanden*
- *minder*

De gedragsmaat ("leesomvang") werd berekend aan de hand van de antwoorden op deze twee vragen. In beide hoofdstudies werd onder de beperking van een éénfactoroplossing een Bartlettsscore⁸ berekend over deze twee items en gebruikt als de leesomvangscore. Het voordeel van Bartlettsscores is dat de bijdrage van de items aan de totaalscore gewogen wordt op basis van factoranalyse. Hierdoor werd de onbetrouwbaarheid van de meting geminimaliseerd.

⁸De factoranalyse die ten grondslag ligt aan de Bartlettsscore is niet bedoeld om de data te reduceren, maar om te berekenen hoe de items scoren op een gemeenschappelijke factor, waardoor de errorvariantie eruit gefilterd wordt.

5.3 De semantische differentialen

Bij het ontwerpen van de semantische differentialen hebben we ons gebaseerd op eerder onderzoek naar leesattitudes (Stokmans, 2003; Stokmans, 2007). Er werd een schaal afgenomen van 18 semantische differentialen (zie tabel 5.1). De validiteit en betrouwbaarheid van deze items is vastgesteld in eerder onderzoek (Stalpers, 2005). De deelnemers kregen de volgende instructie: "Beoordeel de activiteit van het lezen van leesboeken aan de hand van begrippenparen. Het getal 1 hoort bij het begrip aan de linkerkant en het getal 7 bij het begrip aan de rechterkant. De middelste categorie 4 is "neutraal". Probeer snel en accuraat te reageren. Je mag antwoorden op basis van wat je voelt." Vervolgens vulden de deelnemers steeds deze zin aan: "Het lezen van leesboeken vind ik in het algemeen ...". In beide hoofdstudies werd onder de beperking van een éénfactoroplossing één Bartlettsscore berekend als score op elke afzonderlijke schaal van semantische differentialen.

Tabel 5.1: Items semantische differentialen

Negatief – positief	alleen overall
Onplezierig – plezierig	hedonistisch
Onwenselijk – wenselijk	alleen overall
Zinloos – zinvol	utilitair
Oninteressant – interessant	hedonistisch
Slecht – goed	utilitair
Onverstandig – verstandig	utilitair
Nadelig – voordelig	utilitair
Onprettig – prettig	hedonistisch
Passief – actief	alleen overall
Onaangenaam – aangenaam	hedonistisch
Saaï – opwindend	hedonistisch
Frustrerend – ontspannend	hedonistisch
Onaantrekkelijk – aantrekkelijk	hedonistisch
Waardeloos – waardevol	utilitair
Nutteloos – nuttig	utilitair
Tijdsverspilling – geen verspilling	utilitair
Niet vermakelijk – vermakelijk	hedonistisch

5.4 De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting

Voor de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting was het nodig om de set van de "salient" uitkomsten vast te stellen (Ajzen, 1991). Met dit doel is in de eerste pilotstudie een ontlokkingsprocedure toegepast.

5.4.1 Pilotstudie 1

In een vrij antwoord format konden de proefpersonen de opbrengsten en kosten opsommen van "het lezen van fictieboeken in de vrije tijd". In deze pilotstudie is dus een formulering gebruikt die afwijkt van de term "leesboeken lezen" die in de overige studies is gebruikt. In de ontlokkingsprocedure werd een instructie gebruikt die is afgeleid van Ajzen et al. (1995) (zie bijlage 1). In de instructie werd eerst het concept van voordelen en kosten van gedrag uitgelegd. Vervolgens werd gebruik gemaakt van een voorbeeld om de respondenten duidelijk te maken wat voor soort antwoorden er verwacht werden van hen. We gebruikten het voorbeeld "hardlopen" om duidelijk te maken hoe de deelnemer de voordelen en kosten kon formuleren. Hierna werd de deelnemers gevraagd om alle mogelijke opbrengsten en kosten voor hen zelf van het lezen van fictieboeken in hun vrije tijd op te sommen. De deelnemers hadden onbeperkte tijd om uitkomsten te genereren. Net als bij de rest van de studies waren studenten de deelnemers in deze pilotstudie. Er zijn dus uitkomsten verzameld die specifiek zijn voor deze onderzoeksgroep.

Deelnemers

De deelnemers waren studenten van de Universiteit van Tilburg. Deze werden geworven tijdens een college bij de faculteit Geesteswetenschappen. Onder de 27 deelnemers werden vijf bioscoopbonnen van tien euro verloot.

Materiaal en procedure

De deelnemers zaten alleen achter een pc en vulden een vragenlijst (zie bijlage 1) in, die was opgesteld in het tekstverwerkingsprogramma Word. De ontlokkingsprocedure werd als eerste afgenomen, gevolgd door een set andere vragen, die buiten het bestek van dit proefschrift vallen. De ontlokkingsprocedure nam gemiddeld ongeveer tien minuten in beslag.

In de ontlokkingsprocedure werd steeds de volgende zinsnede aangevuld:
"Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd"

Resultaten

Alle ontlokte uitkomsten zijn geanalyseerd op inhoud en gegroepeerd op basis van hun betekenis. De studie van Miesen (2003) diende als uitgangspunt voor een deel van de uitkomstcategorieën. Miesen heeft namelijk een soortgelijke studie verricht onder een steekproef van bibliotheekbezoekers. Uiteindelijk resulteerde dit in het hercoderen van de uitkomsten in 23 uitkomstcategorieën. Na deze clustering werden de uitkomsten van dezelfde respondent die in dezelfde categorie viel één keer geteld. Dus, als een uitkomst door dezelfde respondent meermaals werd genoemd, werd deze maar één keer geteld.

In tabel 5.2 zijn de frequenties van alle genoemde uitkomstcategorieën opgenomen. In totaal werden 140 uitkomsten genoemd door 27 respondenten. De distributie van het aantal ontlokte uitkomsten per respondent staat in tabel 5.3. Het gemiddelde aantal ontlokte uitkomsten per respondent was 5,2 met een standaard deviatie van 1,8. De ontlocking van het aantal van zes uitkomsten kwam het meest voor. Ajzen (1991) schrijft het gebruik van vijf tot negen uitkomsten voor in de op uitkomsten gebaseerde attitudemaat. In onze studie is gekozen voor een set van zeven uitkomsten. De set van de zeven meest genoemde uitkomsten is in schuine letters weergegeven in tabel 5.2. Deze zeven uitkomsten zijn vervolgens gebruikt in beide hoofdstudies bij de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.

Tabel 5.2: Frequenties uitkomstcategorieën (n=27)

Uitkomstcategorieën		Frequentie
1.	Mijn tijd verdoen	22
2.	Mijn kennis ontwikkelen	15
3.	Tot rust komen	15
4.	Mezelf vermaken	10
5.	Alles om me heen even vergeten	9
6.	Interessante ervaringen hebben	9
7.	Meer over anderen te weten komen	8
8.	Financiële kosten	7
9.	Nuttig voor studie en werk	6
10.	Sociale terugtrekking	5
11.	Conversatiemateriaal	5
12.	Verdrijven van verveling	5
13.	Taalvaardigheid (verbeteren)	4
14.	Fysieke kosten (hoofdpijn, etc.)	4
15.	Meegesleept worden (in het verhaal)	3
16.	Gevaar op verveling	3
17.	Kennis van literatuur	2
18.	Ontwikkeling van de identiteit	2
19.	Aanzetten tot denken	2
20.	Moeite om een boek te zoeken	1
21.	Esthetische ervaringen	1
22.	Te veel lezen	1
23.	Ontdekken hoe raar wereld in elkaar zit	1

Tabel 5.3: Distributie van het aantal ontlokte uitkomsten per respondent (n=27)

Aantal ontlokte uitkomsten	Aantal respondenten
1	1
2	1
3	1
4	7
5	4
6	10
7	0
8	2
9	1

5.4.2 *De verwerking van de antwoordgegevens*

In de hoofdstudies gaf de deelnemer steeds per uitkomst de waarschijnlijkheid en de evaluatie aan op een zevenpuntsschaal lopend van 1 tot 7. De op uitkomsten gebaseerde attitudescore is berekend volgens Ajzen (1991). Hiertoe zijn per uitkomst de waarschijnlijkheid en de evaluatie met elkaar vermenigvuldigd. Dit leverde zeven productscores op. Deze zijn ten slotte gemiddeld tot een overall op uitkomsten gebaseerde score. Er is voor gekozen bij de op uitkomsten gebaseerde maat geen Bartlettscoring te berekenen, omdat men op theoretische gronden niet noodzakelijkerwijs hoeft te veronderstellen dat er een gemeenschappelijke factor ten grondslag ligt aan de items. De items hoeven niet onderling samen te hangen, hoewel ze verondersteld worden bij elkaar opgeteld wel indicatief te zijn voor de attitude (Ajzen, 1991).

Bij het berekenen van deze productscores treedt het volgende dilemma op: men moet kiezen uit twee scoringsvarianten die beide niet ideaal zijn. Zowel de waarschijnlijkheden als de evaluaties zijn beoordeeld op een zevenpuntsschaal lopend van 1 tot 7. Als men deze scores gebruikt, treedt het probleem op dat scores met hoge waarschijnlijkheid en hoge evaluatie de productscore onevenredig omhoog jagen. Er is dan eigenlijk sprake van een sterk soort interactie-effect. Om dit tegen te gaan, kan men de evaluaties van

de uitkomst ook omcoderen van 1 tot 7 naar -3 tot +3. Dan treedt dit effect in mindere mate op. Probleem hierbij is echter dat een score nul betekent dat de bijdrage van deze uitkomst nul wordt. Dat kan problematisch zijn als de gemiddelde waarden op de waarschijnlijkheidsinschattingen en evaluaties van de uitkomsten boven het gemiddelde liggen.

Ajzen onderkent dit probleem en kiest voor een door de empirie gestuurde oplossing⁹. Men kiest voor de schaling van de evaluatie waarbij de correlatie tussen de op uitkomst gebaseerde attitudemeting en de semantische differentiaal het hoogste is. In de hoofdstudies werd met een op uitkomsten gebaseerde score gebaseerd op een scoring van 1 tot 7 een sterkere relatie met de semantische differentialen gevonden dan met een scoring van -3 tot +3. Daarom kozen we voor de eerste optie.

5.5 De impliciete attitudemeting

5.5.1 De keuze van de primes

In principe wil men met een impliciete attitudemeting spontane gevoelsassociaties meten die onafhankelijk zijn van het verbale systeem. Soms worden dan ook plaatjes gebruikt als primes in plaats van woorden (Fazio et al., 1995; Greenwald et al., 1998). Het voordeel hiervan is dat men reacties verkrijgt die niet eerst door het verbale systeem verwerkt hoeven worden. Men krijgt hiermee wellicht nog spontanere reacties dan met primes die uit woorden bestaan. Het nadeel van het gebruik van plaatjes is wel dat deze meestal voor verschillende interpretaties vatbaar zijn en daardoor niet eenduidig zijn (Wittenbrink, 2007). In dit onderzoek waren we gehouden aan het gebruik van woorden, omdat het attitudeobject te complex was om eenduidig in een plaatje weer te geven. Dit gold ook voor de doelwoorden, aangezien bijvoorbeeld een alternatief met smileys te weinig variatie in de doelwoorden zou bieden.

⁹ www.people.umass.edu/ajzen/tpb.html (geraadpleegd op 10-12-2007)

Bij onze toepassing van de APP is (onder andere vanwege het correspondentieprincipe) gekozen voor de cruciale prime "leesboeken lezen" (zie paragraaf 5.1 van dit proefschrift). In een APP heeft men naast de cruciale prime ook aanvullende primes nodig om aan te bieden. Wij gebruikten twee soorten aanvullende primes: "filler" primes en neutrale primes. De "filler" primes dienen ervoor om afwisseling te bieden in de primes die aangeboden worden. Gekozen is voor "filler" primes die – net als de prime "leesboeken lezen" – bestonden uit een werkwoord en een meervoudsvorm van een inanimaat object om alle primes zo gelijkvormig mogelijk te laten zijn. Een voorbeeld van een dergelijke "filler" prime is "films kijken".

Enkele van de aanvullende primes waren neutraal. De reactietijden op de trials met neutrale primes dienden in de data-analyse als base-rate om als het ware de reactietijden in de cruciale "leesboeken lezen"-trials op te ijken. In het oorspronkelijke onderzoek van Fazio et al. (1986) werden als neutrale primes lettersequenties als "fff" gebruikt. Bij de uitspreektaak dienden de deelnemers dan "drie maal f" te zeggen. Het voordeel van deze betekenisloze primes is dat deze primes duidelijk neutraal zijn. Nadeel echter is dat deze betekenisloze neutrale primes erg sterk afwijken van de andere primes die wel betekenis hebben. In ons onderzoek trad bovendien de extra complicatie op dat de primes uit twee woorden bestonden. Hierdoor zouden dergelijke primes bestaande uit lettersequenties nog eens extra afwijken van de overige primes. Daarom is gekozen voor neutrale activiteiten die net als de filler primes bestaan uit een werkwoord en een meervoudsvorm van een inanimaat object. Daartoe zijn in pilotstudie 2 de valenties van verschillende activiteiten getest met als doel om vast te stellen welke primes het meest duidelijk neutraal zijn.

Dit betekende wel dat alle primes uit twee woorden bestonden en daardoor langer zijn dan de primes in alle andere (ons tot nu bekende) APP studies. Het nadeel van lange primes is dat er een kans bestaat dat primes slechts gedeeltelijk waar worden genomen. Hierdoor treedt mogelijk niet het gewenste priming effect op. Daarnaast is getracht de lengte van de primes en doelwoorden niet te veel te laten verschillen om de invloed van de leesnelheid te beperken. De primes en de doelwoorden in het introductieblok en in de oefentrials waren andere woorden dan die in trials van de echte taak om

oefening en herkenning van primes en doelwoorden die in de echte taak gebruikt werden tegen te gaan.

5.5.2 Pilotstudie 2

Pilotstudie 2 was gericht op het vinden van voor de APP geschikte neutrale primes.

Deelnemers

De deelnemers waren 30 studenten van de Universiteit van Tilburg. Deze werden geworven in de mensa van de universiteit. De deelnemers kregen geen beloning voor deelname.

Materiaal en procedure

De deelnemers werd een papieren vragenlijst voorgelegd met 42 activiteiten (zie tabel 5.4). Deze activiteiten werden beoordeeld op een 21-puntsschaal lopend van -10 (negatief) via 0 (neutraal) naar +10 (positief). De instructie was als volgt: "Geef aan hoe negatief of positief het gevoel is dat elke activiteit bij je oproept. Omcirkel het getal dat past bij je antwoord. Ga zo snel mogelijk door de lijst heen zonder na te denken."

Resultaten

Het doel van deze pilotstudie was om zo eenduidig mogelijke neutrale primes te identificeren. De criteria hiervoor waren dat de gemiddelde valentie van de prime zo neutraal mogelijk diende te zijn en dat men zo eensgezind mogelijk was over deze valentie. Om dit vast te stellen werden de gemiddelde scores en de spreiding gebruikt van de beoordelingen van de deelnemers. Hoe dichter bij nul de gemiddelde beoordeling van de activiteit lag, hoe neutraler de activiteit klaarblijkelijk was. Een relatief lage standaarddeviatie duidde daarbij op een relatief sterke eensgezindheid in de beoordeling van de activiteit. De resultaten van deze pilotstudie staan weergegeven in tabel 5.4.

Tabel 5.4: Resultaten pilotstudie 2

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Portemonnees stelen	-10,00	-4,00	-9,04	1,58
Rioleringen reinigen	-10,00	3,00	-7,87	3,17
Rekeningen betalen	-10,00	6,00	-4,83	4,20
Fietsen stelen	-10,00	6,00	-4,74	4,98
Banden plakken	-9,00	5,00	-3,74	3,44
Huizen schoonmaken	-10,00	9,00	-3,52	4,84
Borden afwassen	-9,00	5,00	-2,96	3,90
Kisten stapelen	-8,00	4,00	-2,39	3,53
Kranten knippen	-9,00	4,00	-1,48	3,55
Tuinen harken	-7,00	7,00	-1,17	4,25
Kasten inruimen	-5,00	10,00	-0,96	3,84
Kamers opruimen	-8,00	10,00	-0,78	4,23
Spullen verhuizen	-9,00	8,00	-0,74	5,11
Branden blussen	-10,00	8,00	-0,57	4,53
Jassen ophangen	-4,00	3,00	-0,30	1,66
Documenten nieten	-7,00	7,00	-0,04	3,24
Bekers vullen	-5,00	6,00	0,04	2,40
Boten optuigen	-7,00	7,00	0,17	4,03
Toespraken houden	-8,00	6,00	0,22	4,17
Kasten openen	-3,00	9,00	0,39	2,79
Ramen ingooien	-10,00	9,00	0,43	5,87
Borden breken	-8,00	8,00	0,70	4,85
Sleutels omdraaien	-9,00	6,00	0,74	3,52
Maaltijden ontdooien	-9,00	5,00	0,78	3,53
Tafels dekken	-5,00	9,00	0,83	4,05
Apparaten aanzetten	-1,00	8,00	1,83	2,61
Musea bezoeken	-5,00	9,00	2,00	3,72
Sterren tellen	-9,00	9,00	2,04	4,75
Boodschappen doen	-8,00	10,00	2,13	4,18
Wanden schilderen	-5,00	10,00	3,09	3,81
Maaltijden bereiden	-4,00	10,00	3,61	3,45
Wandelingen maken	1,00	8,00	4,39	2,37

Games spelen	-4,00	9,00	5,00	2,95
Puzzels oplossen	-2,00	10,00	5,00	3,07
Leesboeken lezen	-2,00	10,00	5,00	3,19
Salarissen verhogen	-8,00	10,00	5,74	4,22
Gesprekken voeren	,00	10,00	6,26	2,63
Films kijken	2,00	10,00	6,52	2,06
Cafés bezoeken	2,00	10,00	7,13	2,53
Geschenken krijgen	2,00	10,00	7,39	2,27
Prijzen ontvangen	2,00	10,00	8,04	2,48
Reizen maken	,00	10,00	8,13	2,24

Op basis van beide criteria kwamen "Bekers vullen" en "jassen ophangen" naar voren als de meest eenduidige neutrale activiteiten. Beide hadden een neutrale waarde en een lage standaarddeviatie. "Bekers vullen" had een gemiddelde beoordeling van -0,30 met een SD van 1,66. "Jassen ophangen" had een gemiddelde beoordeling van 0,04 met een SD van 2,40. Deze twee activiteiten zijn dus gebruikt als de neutrale primes in de twee hoofdstudies.

5.5.3 De gekozen primes

Over het algemeen zijn neutrale activiteiten gebruikt als primes voor het introductieblok en de oefentrials. Deze waren gekozen uit de lijst van primes van pilotstudie 2. Deze waren:

1. GESPREKKEN VOEREN
2. KRANTEN LEZEN
3. MAALTIJDEN BEREIDEN
4. SLEUTELS OMDRAAIEN
5. KASTEN OPENEN
6. HUIZEN OPRUIMEN
7. REKENINGEN BETALEN
8. PUZZELS OPLOSSEN
9. DOZEN STAPELEN

- 10. WANDEN SCHILDEREN
- 11. TOESPRAKEN HOUDEN
- 12. TAFELS DEKKEN

De primes in de echte taak waren:

- LEESBOEKEN LEZEN
- MUSEA BEZOEKEN
- FILMS KIJKEN
- JASSEN OPHANGEN
- BEKERS VULLEN
- GAMES SPELEN (alleen studie 1)
- RIOLERINGEN REINIGEN (alleen studie 1)
- PORTEMONNEES STELEN (alleen studie 1)
- GESCHENKEN ONTVANGEN (alleen studie 1)
- REIZEN MAKEN (alleen studie 1)
- CADEAUS KRIJGEN (alleen studie 2)

In studie 1 zijn meer primes gebruikt dan bij studie 2. Deze primes zijn alle ontleend aan pilotstudie 2. Er is gekozen voor primes die ook betrekking hadden op vrijetijdsbestedingen en primes die duidelijk neutraal, negatief of positief waren.

5.5.4 *De gekozen doelwoorden*

De doelwoorden in het introductieblok en in de oefentrials waren (ontleend aan Strick et al., 2006):

1. LEUK
2. FIJN
3. MOOI
4. BLIJ
5. BOOS
6. LELIJK

7. NADELIG
8. ROT

In de echte taak bestonden de doelwoorden uit zes positieve en zes negatieve adjectieven. De doelwoorden in het echte blok waren:

1. AANGENAAM
2. PLEZIERIG
3. INTERESSANT
4. PRETTIG
5. WAARDEVOL
6. GOED
7. AKELIG
8. VERVELEND
9. IRRITANT
10. SAAI
11. ZINLOOS
12. SLECHT

Deze doelwoorden zijn ontleend aan de woordparen die gebruikt zijn bij de semantische differentiaal die in deze studie gebruikt werd om de expliciete leesattitude vast te stellen (conform Frings & Wentura, 2003). Het voordeel van het gebruik van woorden die ook bij de semantische differentiaal zijn gebruikt, is de overeenkomstigheid in betekenis van de doelwoorden met de semantische differentiaal. Hierdoor zijn deze metingen beter vergelijkbaar dan bij gebruik van verschillende woorden (Frings & Wentura, 2003). Er is gekozen voor doelwoorden die pasten bij boeken lezen. Verder is ervoor gezorgd dat de woorden lexicaal onafhankelijk van elkaar waren. Bijvoorbeeld: aangezien "zinloos" gebruikt werd, werd "zinvol" niet gebruikt omdat deze woorden lexicale elementen delen.

5.5.5 *Het design en de procedure bij de impliciete attitudemeting*

De deelnemers zaten alleen in een verduisterde ruimte achter een computer met een microfoon die zichtbaar aan de monitor bevestigd was. Deze ruimte was verduisterd om de waarneming van de woorden op het scherm zo goed mogelijk te maken. Bij de instructie werd de deelnemer gewezen op de microfoon en verteld dat dit geen camera was, maar een microfoon. Dit was bedoeld om de aandacht even te vestigen op de microfoon en eventuele zorgen over het maken van video-opnames weg te nemen. Het was de bedoeling om de deelnemers het idee te geven dat hun stem werd opgenomen bij de uitspreektaak. Het idee hierachter was om de deelnemers te motiveren de uitspreektaak die onderdeel was van de APP echt uit te voeren. Deze microfoon was overigens niet aangesloten. Er was geen technologie beschikbaar binnen dit onderzoek om te kunnen controleren of de deelnemer elke prime daadwerkelijk had uitgesproken.

Op het beeldscherm werden woorden getoond in witte letters tegen een zwarte achtergrond. De echte taak (waarvan de reactietijden gebruikt werden in de dataverzameling) werd voorafgegaan door een serie oefentrials om de deelnemer stapsgewijs te laten wennen aan de taak (zie figuur 5.1). De deelnemers begonnen met een introductieblok, waarin in elke trial alleen een doelwoord getoond werd. De deelnemers werden geïnstrueerd om zo snel mogelijk te reageren door op één van twee toetsen te drukken: de rode toets na een negatief doelwoord en de groene toets na een positief doelwoord (op de z-toets van het toetsenbord was een rood stickertje en op de m-toets een groen stickertje geplakt). In dit introductieblok werden dus alleen doelwoorden getoond zonder vooraf te zijn gegaan door een prime. Dit gaf de deelnemers de gelegenheid om te wennen aan de toets-druk-responstaak. Zo werd eerst het motorische deel van de taak geoefend, opdat dat min of meer automatisch (zonder nadenken) zou gaan bij de daarop volgende trials.

Figuur 5.1: Schematische weergave van de blokken in de APP

1	2	3
Introductieblok zonder primes	Oefentrials met primes	Echte taak

Na dit introductieblok kregen de deelnemers alleen nog maar trials waarbij er primes voorafgingen aan de doelwoorden. Eerst kregen de deelnemers een aantal oefentrials om te wennen aan de toegevoegde taak om de primes waar te nemen en uit te spreken. Hierna werd de "echte taak" aangekondigd. De eerste trials van deze serie trials waren ook oefentrials, waarvan de gegevens niet gebruikt werden. Deze waren opgenomen aan het begin om startfouten te vermijden, aangezien de deelnemers steeds in het "ritme" van de taak moesten komen. Hierna volgde het blok met de echte taak. De trials in het oefenblok waren op dezelfde manier vormgegeven als de trials in het blok in de echte taak.

In elke trial werd eerst de prime getoond. Daarna volgde het doelwoord. De deelnemers reageerden in eerste instantie op het doelwoord door op de rode toets of de groene toets te drukken. Nadat ze hun toets-drukrespons gaven hadden, moesten de deelnemers de prime hardop uitspreken (Fazio et al., 1986) (zie figuur 5.2).

Figuur 5.2: Schematische weergave van een trial in de APP

1	2	3	4
Prime	Doelwoord: Aanvang meting reactietijd	Toets-drukrespons	Uitspreken prime

De presentatie van de prime in combinatie met de uitspreektaak werd aan de deelnemers voorgesteld als een geheugentaak. De uitspreektaak diende om de priming effecten te versterken. De deelnemer moest immers de prime in zijn werkgeheugen houden om deze aan het eind van de trial uit te kunnen

spreken. Hierdoor ontstaat er meer (kans op) invloed van de prime op de toets-drukrespons. Op het moment dat het doelwoord verscheen begon telkens de meting van de reactietijd van de toets-drukrespons te lopen.

De onbetrouwbaarheid van reactietijdenmetingen is een hardnekkig probleem, meer nog bij de APP dan bij de IAT (Wittenbrink, 2007). De deelnemer hoeft maar even afgeleid te zijn en er is sprake van een meetfout. Het gebruik van veel waarnemingen op de reactietijden compenseert in principe voor deze meetfouten. De taak is echter enigszins saai en belastend. Daarom reduceert het gebruik van vele waarnemingen de concentratie van de deelnemers. Dit kan dan toch weer ten koste gaan van de validiteit en de betrouwbaarheid van de meting. Bij de inrichting van het instrument is steeds een afweging gemaakt tussen de belasting van de deelnemer en de hogere betrouwbaarheid die in principe verkregen wordt door een groter aantal trials.

5.5.6 De verwerking van de reactietijdgegevens

De APP leverde een groot bestand op van reactietijden. Het doel was om individuele verschillen in de snelheid van reageren eruit te filteren. Daartoe zijn de reactietijden binnen proefpersonen geanalyseerd en omgezet in een impliciete attitudescore. Reactietijden-scores zijn binnen personen berekend met als ijkpunt de reactietijden op trials met neutrale primes. Base-rates zijn berekend op basis van de reactietijden op neutrale primes. Deze individuele base-rates zijn gebruikt om de reactietijden in de "leesboeken lezen"-trials op te ijken. Volgens de theorie van de APP (Fazio et al., 1986) hebben neutrale primes geen invloed op de herkenning van de doelwoorden⁹ (zie Neely, 1977). Deze primes zijn immers evaluatief neutraal. Daarom zijn de reactietijden op de neutrale primes gebruikt om base-rates voor de reactietijden te berekenen.

Door het gebruik van base-rates is de invloed uitgesloten van verschillen in reactiesnelheden op de linker "negatief" toets versus de rechter "positief" toets. Dit kan voortkomen uit verschillen tussen de vaardigheid van de linker- ten opzichte van de rechterhand. Daarnaast is het mogelijk dat er verschillende cognitieve verwerkingssystemen bestaan voor positieve versus

⁹ Onder de voorwaarde dat deze geen semantische relatie met het doelwoord hebben.

negatieve begrippen (Custers & Aarts, 2005; Ito et al., 1998a, Ito et al., 1998b). Er is voor gekozen geen counterbalancing toe te passen in de procedure, waarbij de evaluatieve betekenis van de knoppen wisselde. Dit is gedaan om verwarring en zo de introductie van meer error in de data te voorkomen.

Om rekening te houden met de "links-rechtsverschillen" zijn aparte scores berekend voor de trials met negatieve doelwoorden en trials met positieve doelwoorden. De "positieve base-rate" werd berekend door de reactietijden op trials met positieve doelwoorden die volgden op neutrale primes te middelen. Een "negatieve base-rate" werd berekend door de reactietijden op trials met negatieve doelwoorden na neutrale primes te middelen. Zo zijn dus gemiddelde reactietijden verkregen op positieve en negatieve doelwoorden als er geen invloed is van een valentie van een prime. De priming effecten zijn vervolgens ten opzichte van deze base-rates via verschillcores berekend.

"Een positieve APP-score" werd verkregen door het gemiddelde van de reactietijden in trials met positieve doelwoorden na de "boeken lezen"-primes af te trekken van de positieve base-rate. Een positieve score is indicatief voor een positieve impliciete attitude. Een relatief korte reactietijd na een positief doelwoord duidt immers op een positieve attitude ten aanzien van de prime. Een relatief lange reactietijd na een negatief doelwoord duidt ook op een positieve attitude ten aanzien van de prime. Een "negatieve APP-score" werd verkregen door het tegenovergestelde te doen. Hier werd de negatieve base-rate juist afgetrokken van het gemiddelde van de reactietijden op trials met negatieve doelwoorden na "leesboeken lezen"-primes. Opnieuw was een relatief hoge score indicatief voor een positieve impliciete attitude.

Deze doelwoordscores werden gecombineerd tot een "overall APP-index". Deze werd berekend door de positieve doelwoordscore en de negatieve doelwoordscore te middelen. Een positieve score op deze overall impliciete attitude index zou indicatief moeten zijn voor een positieve impliciete attitude ten aanzien van "leesboeken lezen". De reactietijdendata op de "leesboeken lezen"-trials en de neutrale trials zijn dus uiteindelijk getransformeerd in drie APP-scores voor boeken lezen, waarbij de overall APP-score de resultante is van de positieve APP-score en de negatieve APP-score.

Hoofdstuk 6: De studies

In dit hoofdstuk worden twee studies besproken. Op basis van de bevindingen in hoofdstudie 1 is de meetmethode in hoofdstudie 2 aangepast. In beide studies zijn de relaties tussen de attitudemetingen onderling en de relaties van de attitudemetingen met leesomvang onderzocht. Alle data werden verzameld via de computer met INQUISIT software (Inquisit 2.0, 2004).

6.1 Studie 1

6.1.1 *Deelnemers*

32 studenten van de Universiteit van Tilburg werden als deelnemers geworven op de campus van de universiteit. Na deelname werden de opzet en het doel van het onderzoek uitgelegd en de proefpersonen ontvingen vijf euro voor deelname. De gegevens van twee deelnemers werden uit de analyse verwijderd, omdat deze deelnemers rapporteerden dat ze de primes niet konden waarnemen.

6.1.2. *Het design en de procedure*

Eerst werd de APP afgenomen. De afname van de APP duurde ongeveer tien minuten. De APP werd gevolgd door alle zelfrapportagemetingen. Het betrof hier achtereenvolgens de semantische differentialen, de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting en de gedragsmeting. Al de items die hierbij gebruikt zijn, zijn terug te vinden in hoofdstuk 5. Het afnemen van deze onderdelen duurde ongeveer tien minuten. Zowel de reactietijdentask als alle zelfrapportage vragen werden in hetzelfde softwareprogramma Inquisit (Inquisit, 2004) afgenomen.

6.1.2.1 *Opbouw APP*

De serie trials waarvan de data gebruikt werden voor de analyse werd voorafgegaan door twee series van trials: twaalf trials met alleen doelwoorden zonder vooraf te zijn gegaan door een prime gevolgd door vijftien oefentrials met primes. De primes en de doelwoorden in deze 27 oefentrials waren andere

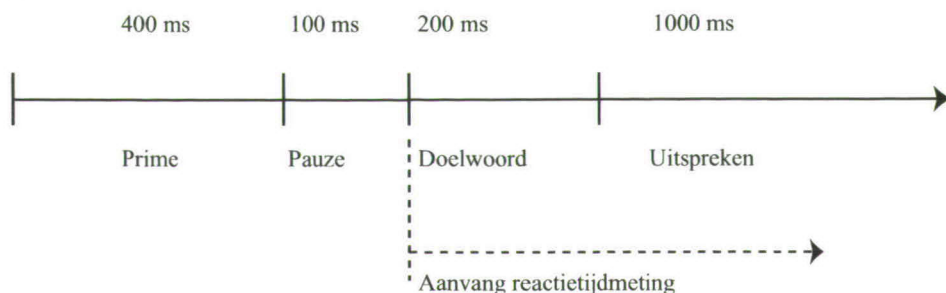
woorden dan die in de trials waarvan de reactietijden voor de analyse gebruikt werden. In de echte taak bestonden de doelwoorden uit zes positieve en zes negatieve adjectieven, zoals "goed" en "slecht" (zie paragraaf 5.5.4). Tien primes werden gebruikt om variatie in de aangeboden primes te bieden (zie paragraaf 5.5.3). De tien primes waren activiteiten, waaronder de cruciale prime "leesboeken lezen". De overige primes waren twee neutrale activiteiten en zeven filler primes. Er zijn andere vrijetijdsbestedingen gebruikt als filler primes omdat die pasten bij boeken lezen als vrijetijdsbesteding. De neutrale activiteiten "bekers vullen" en "jassen ophangen" waren gekozen op basis van pilotstudie 2.

In 12 van de 48 trials werd de prime "leesboeken lezen" gecombineerd met elk van de twaalf doelwoorden. De negen andere primes – waaronder de twee neutrale primes – werden elk gecombineerd met twee positieve en twee negatieve doelwoorden, resulterend in 36 additionele trials, waarvan acht trials neutrale primes bevatten. De 48 trials waren opgedeeld in drie blokken van zestien trials. Deze werden per deelnemer random geroteerd om volgorde-effecten te beperken. De blokken waren zo samengesteld dat twee dezelfde primes of doelwoorden nooit in twee opeenvolgende trials opgenomen waren.

6.1.2.2 Opbouw van de trials

In elke trial werd de prime voor 400 ms getoond, gevolgd door een pauze van 100 ms. Hierop volgde het doelwoord dat 200 ms getoond werd. Er werd een subject-paced design gebruikt: de deelnemer ging naar de volgende trial door de spatiebalk in te drukken. Zie figuur 6.1 voor een schematische weergave van een trial.

Figuur 6.1: APP trial studie 1

6.1.3 Resultaten

Eerst wordt een aantal relevante univariate statistieken gerapporteerd van alle gebruikte variabelen, alvorens over te gaan tot de toetsing van de hypothesen. Het toetsen van hypothesen 1 tot en met 5 is gedaan via bivariate analyse, meer specifiek: aan de hand van correlaties. Om hypothese 6 te toetsen zijn multivariate analysetechnieken toegepast, om precies te zijn: partiële correlaties en multiële regressieanalyse. Vanwege de multivariate analyses zijn Kolgomorov-Smirnoff-statistieken (K-S-statistieken) berekend om te bepalen of de verdeling van een variabele significant afwijkt van de normaalverdeling. De K-S-statistiek kan berekend worden bij een steekproefgrootte van tussen de dertig en drieduizend. In dit geval was de steekproef met dertig deelnemers klein. Aangezien de K-S-statistiek gevoelig is voor de steekproefgrootte (Nunally, & Bernstein, 1994), kan dit ertoe leiden dat de kans dat de K-S-statistiek significant wordt, erg laag is.

6.1.3.1 Verkenning variabelen via univariate statistieken

Semantische differentiaal schalen

Volgens de COTAN-normen¹⁰ is een Cronbach's α van 0,70 en hoger goed, een Cronbach's α van 0,60 en hoger voldoende en een Cronbach's α van onder de 0,60 onvoldoende. In het vervolg van dit proefschrift gebruiken we deze norm om de betrouwbaarheid te beoordelen. Volgens deze normen waren de betrouwbaarheden van de semantische differentialen goed. Deze lagen boven de 0,70. De overall schaal van semantische differentialen had een Cronbach's α van 0,95 (zie tabel 6.1). Onder de beperking van een éénfactoroplossing werd één Bartlett'score berekend als score op een schaal van deze semantische differentialen.

¹⁰ www.psynip.nl (geraadpleegd op 10-12-2007)

Bij het berekenen van de hedonistische (Cronbach's $\alpha = 0,96$) en utilitaire attitudescore (Cronbach's $\alpha = 0,83$) zijn ook Bartlettsscores berekend onder de beperking van een éénfactoroplossing. Aangezien Bartlettsscores z-scores zijn, hadden deze scores een gemiddelde van 0,00 en een standaarddeviatie van 1,00. De K-S-statistiek was 0,69 ($p > 0,05$). Bij de hedonistische score was de K-S-statistiek 0,93 ($p > 0,05$). Bij de utilitaire schaal was de K-S-statistiek 0,59 ($p > 0,05$). Aangezien geen van de K-S-statistieken significant was, weken de verdelingen van de overall, hedonistische en de utilitaire semantische differentiaal schalen niet af van een normaalverdeling.

Tabel 6.1: Karakteristieken van de drie semantische differentiaalschalen

	overall	hedonistisch	utilitair
Gemiddelde	0,00	0,00	0,00
Standaarddeviatie	1,00	1,00	1,00
Cronbach's α	0,95	0,96	0,83
K-S	0,69	0,93	0,59

De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting

De betrouwbaarheid van de overall op uitkomsten gebaseerde attitudemeting was goed. De kruisproducten van waarschijnlijkheid en evaluatie hadden een Cronbach's α van 0,86. Het gemiddelde van deze zeven scores is genomen als de score op de overall op uitkomsten gebaseerde attitudemeting. Het gemiddelde op deze score was 31,35 (SD = 8,76). Bij deze overall score was de K-S-statistiek 0,62 ($p > 0,05$). De verdeling van deze schaal week dus niet af van een normaalverdeling.

Leesomvang

De vraag over de frequentie waarmee men leesboeken leest en de vraag over de hoeveelheid leesboeken die men leest hadden een correlatie van 0,75 ($p < 0,05$). Onder de beperking van een éénfactoroplossing werd één Bartlettsscore berekend als de score op leesomvang (M = 0,00, SD = 1,00). Bij de leesomvangscore was de K-S-statistiek 0,80 ($p > 0,05$). De verdeling van

deze schaal week dus niet af van een normaalverdeling. Wel waren weinig lezers ondervertegenwoordigd in de steekproef.

Reactietijdendata

In deze studie maakten zestien van de dertig (53%) deelnemers geen enkele fout op de trials met "leesboeken lezen" als prime. 13% van de toets-drukresponsen in de "boeken lezen trials" was foutief¹¹. De reactietijden op deze responsen werden verwijderd uit de analyse. Hetzelfde gold voor de reactietijden onder de 300 ms en de reactietijden boven de 3000 ms (conform Strick et al., 2006). De gemiddelde score op de overall APP-index was 24 ms (SD = 208). Het gemiddelde op de positieve APP-index was -180 ms (SD = 305). Op de negatieve APP-index was deze 229 ms (SD = 331). Het is ons niet duidelijk waarom de gemiddelde positieve APP-index negatief is en de gemiddelde negatieve APP-index positief was.

Ook voor de APP-indices zijn de betrouwbaarheden berekend met Cronbach's α 's. Bij de berekening van de betrouwbaarheid van de positieve APP-index zijn alleen de positieve doelwoordscores gebruikt. Bij de berekening van de betrouwbaarheid van de negatieve APP-index zijn alleen de negatieve doelwoordscores gebruikt. Bij de berekening van de betrouwbaarheid van de overall APP-index zijn zowel de positieve doelwoordscores als de negatieve doelwoordscores gebruikt (zie paragraaf 5.5.6 van dit proefschrift). Om uitval van eenheden bij deze analyses te voorkomen zijn alle ontbrekende waarden vervangen door het gemiddelde. Dit heeft wel als bijwerking dat de waarde van de betrouwbaarheidsindex onderdrukt wordt. Zo wordt immers de spreiding verkleind en daarmee worden de correlaties tussen de waarnemingen onderdrukt (Ferguson & Takane, 1989). De betrouwbaarheden van de APP-indices waren net of bijna voldoende met een Cronbach's α van 0,54 voor de overall APP-index, een Cronbach's α van 0,62 voor de positieve APP-index en een Cronbach's α van 0,57 voor de negatieve APP-index.

¹¹ Dit betekent dat ze op de "positief"-toets drukten na een negatief doelwoord of op de "negatief"-toets na een positief doelwoord.

Bij de overall APP-score was de K-S-statistiek 0,54 ($p > 0,05$) (zie tabel 6.2). Bij de positieve APP-score bedroeg de K-S-statistiek 0,82 ($p > 0,05$). Bij de negatieve APP-score was de K-S-statistiek -0,53 ($p > 0,05$). De verdelingen van deze drie scores weken dus niet af van een normaalverdeling.

Tabel 6.2: Karakteristieken van de drie APP-scores

	Overall APP	Positieve APP	Negatieve APP
Gemiddelde	24	-180	229
Standaarddeviatie	208	305	331
Cronbach's α	0,54	0,62	0,57
K-S	0,54	0,82	0,53

6.1.3.2 Hypotheses 1 tot en met 5

Hypothese 1 – De verschillende expliciete attitudemetingen hangen met elkaar samen.

Alle expliciete attitudemetingen hingen sterk en significant met elkaar samen (zie tabel 6.3). Hypothese 1 (met haar subhypotheses 1a tot en met 1c) is dus niet verworpen.

Hypothese 2 – Alle verschillende expliciete attitudemetingen hangen samen met leesomvang.

Alle expliciete attitudemetingen hingen sterk en significant samen met leesomvang (zie tabel 6.3). Hypothese 2 (met haar subhypotheses 2a, 2b en 2c) is dus niet verworpen. Deze bevindingen zijn in grote lijnen conform de uitkomsten van eerder onderzoek. De hedonistische component van de semantische differentiaal heeft een sterkere relatie met leesomvang dan de utilitaire component (Stokmans, 1999).

Tabel 6.3: Correlatiematrix van zelfgerapporteerde attitudematen en gedrag

	Hedonistische semantische differentiaal	Utilitaire semantische differentiaal	Op uitkomsten gebaseerde attitude	Leesomvang
Overall semantische differentiaal	0,95*	0,84*	0,90*	0,73*
Hedonistische semantische differentiaal	-	0,65*	0,86*	0,71*
Utilitaire semantische differentiaal	-	-	0,77*	0,56*
Op uitkomsten gebaseerde attitude	-	-	-	0,68*

* $p < 0,05$

Hypothese 3 – Er bestaat een relatie tussen de overall impliciete attitudemeting en de verschillende expliciete attitudemetingen.

Er werd geen relatie gevonden tussen de overall APP-index en de overall semantische differentiaal score (aangeduid met "over sem" in tabel 6.4). Ook had de overall APP-index geen relatie met de hedonistische semantische differentiaal (aangeduid met "hedo sem" in tabel 6.4) of de utilitaire semantische differentiaal (aangeduid met "uti sem" in tabel 6.4). Ook werd er geen relatie gevonden tussen de overall APP-index en de op uitkomsten gebaseerde attitudemaat (aangeduid met "uitk att" in tabel 6.4). Hypothese 3 (met haar subhypothesen 3a, 3b, 3c en 3d) is dus verworpen.

Hypothese 4 – De overall impliciete attitudemeting heeft een sterkere relatie met de hedonistische component van de expliciete attitudemeting dan met de utilitaire component van de expliciete attitudemeting.

Aangezien er geen relatie was tussen de hedonistische semantische differentiaal schaal en de overall APP-index en ook niet tussen de utilitaire semantische differentiaal schaal en de overall APP-index, is hypothese 4 verworpen.

Hypothese 5 – Er bestaat een relatie tussen de impliciete attitudemeting en leesomvang.

Er werd geen relatie gevonden tussen de overall APP-index en leesomvang (respectievelijk aangeduid met "over APP" en "leesomv" in tabel 6.4). Hetzelfde gold voor de positieve en de negatieve doelwoordscore (respectievelijk aangeduid met "pos APP" en "neg APP" in tabel 6.4). Daarom is hypothese 5 (met haar subhypotheses 5a, 5b en 5c) verworpen

Tabel 6.4: Correlatiematrix van op reactietijden gebaseerde attitudematen en leesomvang

	Pos APP	Neg APP	Over sem	Hedo sem	Uti sem	Uitk att	Leesomv
Over APP	0,62*	0,69*	-0,18	-0,05	-0,30	-0,26	-0,26
Pos APP	-	-0,15	-0,22	-0,08	-0,35	-0,33	-0,33
Neg APP	-	-	-0,03	0,00	-0,05	-0,03	-0,02

* $p < 0,05$

6.1.3.3 Hypothese 6: Multivariate analyses

Hypothese 6 – De impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang als gecontroleerd wordt voor de expliciete attitudemeting.

Wat betreft de multivariate analyses kan gesteld worden dat de verdelingen van alle eerder genoemde variabelen zodanig zijn dat het toegestaan is deze te gebruiken voor correlationele en regressieanalyse. Volgens Hair, Anderson, Tatham & Black (1998) zijn voor een regressieanalyse minimaal vijftien observaties per onafhankelijke variabele wenselijk. Hieraan wordt voldaan met dertig waarnemingen voor een regressie met steeds twee onafhankelijke variabelen, in dit geval een expliciete en een impliciete attitudemeting. In de onderstaande analyses is via multivariate analyses vastgesteld hoe sterk de relaties waren tussen de drie APP-indices en leesomvang, terwijl steeds gecontroleerd werd voor één van de vier expliciete attitudematen. Er is dus steeds maar voor één variabele gecontroleerd,

aangezien de steekproefomvang geen analyse met meer dan twee afhankelijke variabelen toeliet, omdat anders de schatters instabiel worden.

Partiële correlaties

Slechts de relatie tussen de positieve APP-score en leesomvang was significant na het statistisch controleren voor de hedonistische semantische differentiaal met een partiële correlatie van -0,40 ($p > 0,05$). Deze bevinding is tegengesteld aan de verwachting dat positieve relaties gevonden zouden worden.

Tabel 6.5: Partiële correlaties van drie APP-indices met leesomvang gecontroleerd voor respectievelijk de overall semantische differentiaal schaal, de hedonistische semantische differentiaal schaal, de utilitaire semantische differentiaal schaal en de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.

Gecontroleerd voor:				
Relatie met leesomvang	Over sem	Hedo sem	Uti sem	Uitk att
Over APP	-0,19	-0,32	-0,12	-0,12
Pos APP	-0,26	-0,40*	-0,18	-0,16
Neg APP	0,00	-0,03	0,01	0,00

* $p < 0,05$

Multipele regressie

Bij de regressieanalyse waren er gezien de VIF-scores geen problemen met multicollineariteit. In alle regressies met één expliciete en één impliciete attitudemaat als onafhankelijke variabelen verklaarden steeds alleen de expliciete attitudematen significante porties van de variantie in leesomvang (zie tabel 6.6). De enige uitzondering hierop was de niet verwachte negatieve relatie tussen de positieve APP-score en leesomvang als gecontroleerd werd voor de hedonistische semantische differentiaal schaal. Derhalve is hypothese 6 verworpen.

Tabel 6.6: Leesomvang als afhankelijke variabele: regressiegegevens van vier expliciete attitudematen met daaronder regressiegegevens na toevoeging van elke APP-index

	B	β	ΔF	Adj R2	VIF
Over sem	0,77	0,77*	32,8*	0,52	1,00
Over APP	0,00	-0,13	1,0	0,52	1,03
Hedo sem	0,70	0,70*	28,7*	0,49	1,00
Over APP	0,00	-0,22	3,0	0,52	1,00
Uti sem	0,53	0,53*	12,6*	0,29	1,00
Over APP	0,00	-0,10	0,4	0,27	1,10
Uitk att	0,08	0,66*	24,3*	0,47	1,00
Over APP	0,00	-0,09	0,4	0,47	1,07
Over sem	0,70	0,70*	32,8*	0,52	1,00
Pos APP	0,00	-0,18	0,0	0,51	1,00
Hedo sem	0,69	0,69*	28,7*	0,49	1,00
Pos APP	0,00	-0,28*	5,1*	0,55	1,00
Uti sem	0,50	0,50*	12,6*	0,29	1,00
Pos APP	0,00	-0,16	0,9	0,28	1,14
Uitk att	0,07	0,64*	24,3*	0,45	1,00
Pos APP	0,00	-0,13	0,7	0,44	1,12
Over sem	0,73	0,73*	32,8*	0,52	1,00
Neg APP	0,00	0,00	2,0	0,52	1,05
Hedo sem	0,71	0,71*	28,7*	0,49	1,00
Neg APP	0,00	-0,02	0,0	0,47	1,00
Uti sem	0,56	0,56*	12,6*	0,29	1,00
Neg APP	0,00	0,00	0,0	0,26	1,00
Uitk att	0,08	0,68*	24,3*	0,45	1,00
Neg APP	0,00	0,00	0,0	0,43	1,00

* $p < 0,05$

6.1.4 Conclusies studie 1

In deze studie werd geen relatie gevonden tussen de op reactietijden gebaseerde APP-indices en leesomvang. Verder bleek er geen relatie te zijn tussen de positieve APP-score en de negatieve APP-score. Een punt van zorg was dat er een negatieve trend te zien was in de samenhang tussen de positieve APP-index en leesomvang als gecontroleerd werd voor de hedonistische semantische differentiaal. In deze studie maakten zestien van de dertig respondenten geen enkele fout op de trials met "leesboeken lezen" als prime. Gezien het lage aantal fouten hebben de deelnemers waarschijnlijk te weinig tijdsdruk ondervonden tijdens de APP-taak. De proefpersonen hebben in een poging om geen fouten te maken waarschijnlijk te ruim de tijd genomen bij het drukken op de toetsen, waardoor vanwege uitdoving een priming effect onvoldoende heeft kunnen optreden. Daarnaast was het aantal waarnemingen op neutrale primes relatief laag (dit waren er acht), waardoor de betrouwbaarheid van de APP-scores mogelijk laag was.

6.2 Studie 2

In studie 2 is getracht de priming effecten te versterken door de deelnemers onder meer tijdsdruk te zetten dan bij studie 1. Door toepassing van een responsraam in de APP (Draine & Greenwald, 1998) is in de tweede studie de tijdsdruk bij de toets-drukrespons verhoogd ten opzichte van studie 1. Daarnaast zijn er ten opzichte van studie 1 meer waarnemingen van reactietijden op neutrale primes gedaan om een betrouwbaarder base-rate te realiseren.

6.2.1 Deelnemers

30 studenten van de Universiteit van Tilburg werden als deelnemers geworven op de campus van de universiteit. Na deelname werden de opzet en het doel van het onderzoek uitgelegd en de proefpersonen ontvingen vijf euro voor deelname. De gegevens van vier deelnemers werden uit de analyse verwijderd, omdat deze deelnemers rapporteerden dat ze de primes niet konden waarnemen.

6.2.2 *Het design en de procedure*

Eerst werd de APP afgenomen. De afname van de APP duurde ongeveer vijftien minuten. De APP werd gevolgd door alle zelfrapportagemetingen. Het betrof hier achtereenvolgens de semantische differentialen, de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting en de gedragsmeting. Al de items die hierbij gebruikt zijn, zijn terug te vinden in hoofdstuk 5. Het afnemen van deze onderdelen duurde ongeveer tien minuten. Zowel de reactietijdataak als alle zelfrapportagevragen werden in hetzelfde softwareprogramma Inquisit (Inquisit 2.0, 2004) afgenomen.

6.2.2.1 *Opbouw APP*

Het introductieblok bestond uit twaalf trials met alleen doelwoorden zonder vooraf te zijn gegaan door een prime. De echte taak met primes werd voorafgegaan door 30 oefentrials. In studie 2 was het aantal oefentrials verhoogd ten opzichte van studie 1, omdat de taak complexer was dan in studie 1 door het toevoegen van een responsraam. In studie 2 was het design niet subject-paced met het doel om de tijdsdruk te verhogen. Eén seconde na de respons werd de volgende trial aangeboden. De primes en de doelwoorden in het introductieblok en de oefentrials waren andere woorden dan die in de rest van de APP. In de echte taak (waarvan de reactietijden in de analyse gebruikt werden) bestonden de doelwoorden uit zes positieve en zes negatieve adjectieven, zoals "goed" en "slecht" (zie paragraaf 5.5.4). De zes primes waren activiteiten, waaronder de cruciale prime "leesboeken lezen" (zie paragraaf 5.5.3). De overige vijf primes bestonden uit twee neutrale activiteiten en drie andere vrijetijdsbestedingen (volgens Fazio et al., 1986 – in aangepaste vorm). Net als in studie 1 werden "bekers vullen" en "jassen ophangen" als neutrale primes gebruikt.

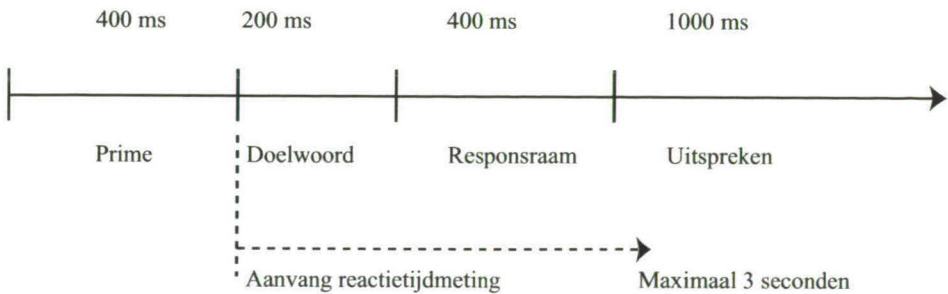
Elke prime werd precies eenmaal gecombineerd met elk doelwoord, resulterend in 72 trials. De volgorde van de trials was quasi gerandomiseerd. Van tevoren waren er drie blokken van 24 trials samengesteld die per deelnemer random geroteerd werden om volgorde-effecten te beperken. De blokken waren zo samengesteld dat dezelfde prime of hetzelfde doelwoord

nooit in op elkaar volgende trials aangeboden werden. Tussen de drie blokken zaten twee pauzes om de deelnemers even op adem te laten komen.

6.2.2.2 Opbouw van de trials

In elke trial werd de prime voor 400 ms getoond, onmiddellijk gevolgd door het doelwoord dat 200 ms getoond werd. Ten opzichte van studie 1 is het interval van 100 ms weggelaten in een poging sterkere priming effecten te bewerkstelligen. Hierna volgde het responsraam van 400 ms (zie figuur 6.2). Het begin van het responsraam werd aangegeven met een wit uitroepteken. Na 400 ms werd dit uitroepteken geel en klonk er een piep om aan te geven dat het responsraam verstreken was. De deelnemers moesten binnen dit responsraam reageren (conform Draine & Greenwald, 1998) door op één van twee toetsen te drukken: de rode toets na een negatief doelwoord en de groene toets na een positief doelwoord. Als men een toets-drukrespons gaf binnen drie seconden, begon één seconde na de toets-drukrespons de volgende trial. Als er na drie seconden nog geen toets-drukrespons was gegeven, werd de volgende trial aangeboden. Vanaf het verschijnen van elk doelwoord begon telkens de meting van de reactietijd van de toets-drukrespons.

Figuur 6.2: APP-trial studie 2

6.2.3 Resultaten

De resultaten worden op gelijke wijze besproken als bij studie 1. In studie 2 wordt met 26 waarnemingen bij benadering voldaan aan de voorwaarde van 30 waarnemingen voor een regressie met maximaal twee onafhankelijke variabelen (Hair et al., 1998), in dit geval een expliciete en een impliciete attitudemeting.

6.2.3.1 Verkenning variabelen via univariate statistieken

Semantische differentiaalschalen

De betrouwbaarheden van de semantische differentialen waren goed. De overall schaal van semantische differentialen had een Cronbach's α van 0,93 (zie tabel 6.7). Onder de beperking van een éénfactoroplossing werd één Bartlettsscore berekend als score op een schaal van deze semantische differentialen. Aangezien Bartlettsscores z-scores zijn, hadden deze scores net als bij studie 1 een gemiddelde van 0,00 en een standaarddeviatie van 1,00. Bij het berekenen van de hedonistische (Cronbach's $\alpha = 0,90$) en utilitaire attitudescore (Cronbach's $\alpha = 0,88$) zijn ook Bartlettsscores berekend onder de beperking van een éénfactoroplossing. Bij de overall schaal van semantische differentialen was de K-S-statistiek 0,79 ($p > 0,05$). Bij de hedonistische schaal bedroeg de K-S-statistiek 1,00 ($p > 0,05$). Bij de utilitaire schaal was de K-S-statistiek 0,74 ($p > 0,05$). Aangezien geen van de K-S-statistieken significant was, weken de verdelingen van de overall, hedonistische en de utilitaire semantische differentiaalschalen niet af van een normaalverdeling.

Tabel 6.7: Karakteristieken van de drie semantische differentiaalschalen

	overall	hedo	uti
Gemiddelde	0,00	0,00	0,00
Standaarddeviatie	1,00	1,00	1,00
Cronbach's α	0,93	0,90	0,88
K-S	0,79	1,00	0,74

De op uitkomsten gebaseerde attitudemeting

De betrouwbaarheid van de overall op uitkomsten gebaseerde attitudemeting was goed. De kruisproducten van waarschijnlijkheid en evaluatie hadden een Cronbach's α van 0,89. Het gemiddelde van deze zeven scores is genomen als de score op de overall op uitkomsten gebaseerde attitudemeting. Het gemiddelde op deze score was 32,41 (SD=9,49). Bij deze overall score was de K-S-statistiek 0,95 ($p > 0,05$). De verdeling van deze schaal week dus niet af van een normaalverdeling.

Leesomvang

De vraag over de frequentie waarmee men leesboeken leest en de vraag over de hoeveelheid leesboeken die men leest hadden een correlatie van 0,78 ($p > 0,05$). Onder de beperking van een éénfactoroplossing werd één Bartlett'score berekend als de score op leesomvang ($M=0,00$, $SD=1,00$). Bij de leesomvangscore was de K-S-statistiek 1,27 ($p > 0,05$). De verdeling van deze schaal week dus niet af van een normaalverdeling. Wel waren, net als in studie 1, weinig-lezers ondervetegenwoordigd in de steekproef.

Reactietijdendata

In deze studie maakten vijf van de 26 (19%) deelnemers geen enkele fout op de trials met "leesboeken lezen" als prime. 21% van alle toets-drukresponsen was foutief. De reactietijden horend bij deze foutieve responsen werden verwijderd uit de analyse. Te lage reactietijden en te hoge reactietijden werden ook uit de analyse verwijderd. Omdat de deelnemers onder meer tijdsdruk stonden in studie 2 dan in studie 1, reageerden deelnemers sneller. Daarom is de ondergrens voor het verwijderen van reactietijden verlaagd ten opzichte van studie 1. Reactietijden onder de 150 ms en reactietijden van boven de 3000 ms werden verwijderd. Van al de responsen die niet foutief waren en tussen de 150 en 3000 ms lagen viel 88% binnen het responsraam. De overige 12% van deze responsen werd na het verlopen van het responsraam gegeven, 400 ms na het aanbieden van het doelwoord.

Deze reactietijden¹² zijn toch meegenomen in de analyse (conform Custers & Aarts, 2005). De gemiddelde score op de overall APP-index was 4 ms (SD = 40). Het gemiddelde op de positieve APP-index was -20 ms (SD = 65). Op de negatieve APP-index was deze 29 ms (SD = 58). Het is wederom onduidelijk hoe het komt dat de positieve APP-index negatief is. Het is opvallend hoeveel lager deze gemiddelden en standaarddeviaties liggen ten opzichte van studie 1, terwijl de "range" van toegelaten reactietijden breder was. Op dezelfde wijze als bij studie 1 zijn voor de APP-indices de betrouwbaarheden berekend met Cronbach's α 's. Ook bij studie 2 zijn alle ontbrekende waarden vervangen door het gemiddelde. Zoals besproken in paragraaf 6.1.3.1 heeft dit wel als bijwerking dat de waarde van de betrouwbaarheidsindex onderdrukt wordt. Dit effect is sterker bij studie 2, aangezien in studie 2 veel meer fouten gemaakt werden dan in studie 1. Dit kan wellicht verklaren waarom de betrouwbaarheden van de APP-scores lager waren dan bij studie 1 en onvoldoende. De positieve APP-index had een Cronbach's α van 0,46 en de Cronbach's α van de negatieve APP-index bedroeg 0,42. De overall APP-index had een hele lage betrouwbaarheid met een Cronbach's α van 0,27. Dit duidde erop dat de negatieve en de positieve APP-indices een zwakke relatie hadden. De lagere gemiddelde reactietijden, standaarddeviaties en betrouwbaarheden zullen in de discussie verder aan bod komen.

¹² Het is bij reactietijdmetingen relatief moeilijk om sneller te reageren dan gemiddeld, terwijl het relatief makkelijk is om langzamer te reageren dan gemiddeld. Om onderschatting van de kortere reactietijden en overschatting van langere reactietijden te ondervangen, past men vaak log-transformaties toe bij het verwerken en analyseren van reactietijdgegevens (zie bijvoorbeeld Greenwald, Nosek, & Banaji, 2003). Om te testen of dit verbeteringen opleverde, hebben we de reactietijden achtereenvolgens getransformeerd met verschillende functies: een natuurlijke log functie, een log 10-functie en een vierkantswortel-functie. Bij elke transformatie hebben we vervolgens de data opnieuw geanalyseerd. Hieruit bleek dat geen van deze transformaties noemenswaardige verbeteringen opleverden in het verklaren van leesomvang en ook niet in de distributie van de error-termen. Daarom hebben we besloten de ongetransformeerde reactietijden te gebruiken in de data-analyse. Hierbij merken wij op dat het reeds verwijderen van de te lage en te hoge reactietijden de noodzaak van deze transformaties weggenomen kan hebben.

Bij de overall APP-score was de K-S-statistiek 0,71 ($p > 0,05$) (zie tabel 6.8). Bij de positieve APP-score bedroeg de K-S-statistiek 0,61 ($p > 0,05$). Bij de negatieve APP-score was de K-S-statistiek 0,68 ($p > 0,05$). De verdelingen van deze drie scores weken dus niet af van een normaalverdeling.

Tabel 6.8: Karakteristieken van de drie APP-scores

	Overall APP	Positieve APP	Negatieve APP
Gemiddelde	4	-20	29
Standaarddeviatie	40	65	58
Cronbach's α	0,27	0,46	0,45
K-S	0,71	0,61	0,68

6.2.3.2 Hypotheses 1 tot en met 5

Hypothese 1 – De verschillende expliciete attitudemetingen hangen met elkaar samen.

Alle expliciete attitudemetingen hingen sterk en significant met elkaar samen (zie tabel 6.9). Hypothese 1 (met haar subhypotheses 1a tot en met 1c) is dus niet verworpen. Net als bij studie 1 zijn deze bevindingen zijn min of meer conform de uitkomsten van eerder onderzoek.

Hypothese 2 – Alle verschillende expliciete attitudemetingen hangen samen met leesomvang.

Alle expliciete attitudemetingen hingen sterk en significant samen met leesomvang (zie tabel 6.9). Hypothese 2 (met haar subhypotheses 2a, 2b en 2c) is dus niet verworpen.

Tabel 6.9: Correlatiematrix van zelfgerapporteerde attitudematen en gedrag

	Hedonistische semantische differentiaal	Utilitaire semantische differentiaal	Op uitkomsten gebaseerde attitude	Leesomvang
Overall semantische differentiaal	0,91*	0,87*	0,80*	0,72*
Hedonistische semantische differentiaal	-	0,60*	0,69*	0,72*
Utilitaire semantische differentiaal	-	-	0,75*	0,53*
Op uitkomsten gebaseerde attitude	-	-	-	0,47*

* $p < 0,05$

Hypothese 3 – Er bestaat een relatie tussen de overall impliciete attitudemeting en de verschillende expliciete attitudemetingen.

Er werd geen relatie gevonden tussen de overall APP-index en de overall semantische differentiaalscore (aangeduid met "over sem" in tabel 6.10). Ook had de overall APP-index geen relatie met de hedonistische semantische differentiaal (aangeduid met "hedo sem") of de utilitaire semantische differentiaal (aangeduid met "uti sem"). Ook werd er geen relatie gevonden tussen de overall APP-index en de op uitkomsten gebaseerde attitudemaat (aangeduid met "uitk att" in tabel 6.8). Hypothese 3 (met haar subhypothesen 3a, 3b, 3c en 3d) is dus verworpen.

Tabel 6.10: Correlatiematrix van op reactietijden gebaseerde attitudematen en leesomvang

	Pos APP	Neg APP	Over sem	Hedo sem	Uti sem	Uitk att	Leesomv
Over APP	0,69*	0,59*	0,26	0,23	0,22	0,19	0,55*
Pos APP	-	-0,17	0,08	0,09	0,00	0,11	0,22
Neg APP	-	-	0,27	0,21	0,27	0,14	0,50*

* $p < 0,05$

Hypothese 4 – De overall impliciete attitudemeting heeft een sterkere relatie met de hedonistische component van de expliciete attitudemeting dan met de utilitaire component van de expliciete attitudemeting.

Aangezien er geen relatie was tussen de hedonistische semantische differentiaal schaal en de overall APP-index en ook niet tussen de utilitaire semantische differentiaal schaal en de overall APP-index is hypothese 4 verworpen.

Hypothese 5 – Er bestaat een relatie tussen de impliciete attitudemeting en leesomvang.

De overall APP-index had een correlatie van 0,55 ($p < 0,05$) met leesomvang (respectievelijk aangeduid met "over APP" en "leesomv" in tabel 6.10). De negatieve doelwoordscore (aangeduid met "neg APP") hing ook samen met leesomvang (0,50, $p < 0,05$). De positieve doelwoordscore (aangeduid met "pos APP") hing niet samen met leesomvang. Derhalve zijn hypothesen 5a en 5c niet verworpen. Hypothese 5b is wel verworpen. De positieve APP-index lijkt wel een kleine bijdrage te leveren aan de iets hogere correlatie van de overall APP-index met leesomvang ten opzichte van de correlatie tussen de negatieve APP-index en leesomvang.

6.2.3.3 Hypothese 6: Multivariate analyses

Hypothese 6 – De impliciete attitudemeting verklaart unieke variantie in leesomvang als gecontroleerd wordt voor de expliciete attitudemeting.

Ook hier worden de gegevens op gelijke wijze gepresenteerd als bij studie 1.

Partiële correlaties

De relatie tussen de overall APP-score en de leesomvang bleef in stand na het statistisch controleren voor de expliciete attitudemeting met een partiële correlatie van 0,54 ($p < 0,05$). Dit geldt ook voor de negatieve APP-index met een partiële correlatie van 0,46 ($p < 0,05$). De positieve APP-index hing nog

steeds niet significant samen met leesomvang, maar deze neemt ook niet af, als gecontroleerd wordt voor de diverse expliciete attitudemetingen.

Tabel 6.11: Partiële correlaties van drie APP-indices met leesomvang gecontroleerd voor respectievelijk de overall semantische differentiaal schaal, de hedonistische semantische differentiaal schaal, de utilitaire semantische differentiaal schaal en de op uitkomsten gebaseerde attitudemeting.

Gecontroleerd voor:				
	Over sem	Hedo sem	Uti sem	Uitk att
Over APP	0,54*	0,56*	0,52*	0,53*
Pos APP	0,24	0,23	0,25	0,20
Neg APP	0,46*	0,51*	0,44*	0,50*

* $p < 0,05$

Multipele regressie

Er waren geen problemen met multicollineariteit bij de regressieanalyse gezien de VIF-scores. In de regressieanalyses verklaarden de overall en de negatieve APP-indices steeds een significante portie van de variantie in leesomvang bij controle voor alle types expliciete attitudematen (zie tabel 6.12). De overall APP-index droeg na controle voor elk van de vier verschillende expliciete attitudemetingen significant bij aan het verklaren van leesomvang. Hetzelfde geldt voor de negatieve APP-index. De positieve APP-index droeg na controle voor elk van de vier verschillende expliciete attitudemetingen niet significant bij aan het verklaren van leesomvang. Toch lijkt het erop dat de gegevens die besloten liggen in de positieve APP-index wel iets bijdroegen aan het verklaren van leesomvang binnen de overall APP-index, aangezien de overall APP-index iets sterker bijdroeg aan het verklaren van leesomvang dan de positieve APP-index. Hypotheses 6a en 6c zijn niet verworpen, hypothese 6b is wel verworpen.

Systematische over- of onderschatting van de leesomvang

We hebben aanvullende analyses uitgevoerd om te vast te stellen of de geobserveerde waarden van leesomvang systematisch hoger of lager liggen dan de (op basis van de regressie) verwachte waarden van leesomvang bij de proefpersonen die weinig lezen of bij hen die veel lezen. Dit is gedaan aan de hand van plots, waarin de verwachte leesomvang is afgezet tegen de geobserveerde leesomvang. We hebben dit uitgevoerd bij verschillende regressievergelijkingen. Elke regressievergelijking bevatte een unieke combinatie van attitudevariabelen, bijvoorbeeld alleen de semantische differentiaal, alleen de overall APP-index of de combinatie van deze twee variabelen. Noch onder weinig-lezers, noch onder veel-lezers zagen we systematische verschillen tussen de geobserveerde en verwachte leesomvang. De waarde van de analyses onder weinig-lezers is echter beperkt, omdat - zoals al eerder vermeld - weinig-lezers sterk ondervertegenwoordigd waren in de steekproef.

6.2.4 Conclusies studie 2

Studie 2 laat zien dat een impliciete attitudemeting ten aanzien van boeken lezen een sterke relatie heeft met leesomvang (zie tabel 6.12) en dat deze niet systematisch onder- of overschat wordt bij weinig- en veel-lezers. Bovendien verklaart deze impliciete attitudemeting unieke variantie in gedrag bovenop de expliciete attitudemeting. Er was geen relatie tussen de positieve APP-score en de negatieve APP-score. De relatie tussen het priming effect en de leesomvang leek voornamelijk gedreven te worden door de reactietijden op de negatieve doelwoorden die volgden op de prime "leesboeken lezen".

Tabel 6.12: Leesomvang als afhankelijke variabele: regressiegegevens van vier expliciete attitudematen met daaronder regressiegegevens bij toevoeging van elke APP-index.

	B	β	ΔF	Adj R ²	VIF
Over sem	0,65	0,62*	25,2*	0,49	1,00
Over APP	0,01	0,39*	9,4*	0,62	1,07
Hedo sem	0,62	0,62*	25,3*	0,49	1,00
Over APP	0,01	0,40*	10,7*	0,64	1,06
Uti sem	0,43	0,43*	9,3*	0,25	1,00
Over APP	0,01	0,46*	8,7*	0,43	1,05
Uitk att	0,04	0,38*	6,8*	0,19	1,00
Over APP	0,01	0,48*	9,1*	0,39	1,04
Over sem	0,70	0,70*	25,2*	0,49	1,00
Pos APP	0,00	0,17	1,4	0,50	1,01
Hedo sem	0,70	0,70*	25,3*	0,49	1,00
Pos APP	0,00	0,16	1,3	0,50	1,01
Uti sem	0,52	0,52*	9,3*	0,25	1,00
Pos APP	0,00	0,21	1,5	0,26	1,00
Uitk att	0,05	0,45*	6,8*	0,22	1,00
Pos APP	0,00	0,18	1,0	0,25	1,01
Over sem	0,63	0,63*	25,2*	0,49	1,00
Neg APP	0,01	0,33*	6,1*	0,58	1,08
Hedo sem	0,64	0,64*	25,3	0,49	1,00
Neg APP	0,01	0,36*	8,0*	0,61	1,05
Uti sem	0,43	0,43*	9,3*	0,28	1,00
Neg APP	0,01	0,39*	5,5*	0,14	1,08
Uitk att	0,04	0,41*	6,8*	0,19	1,00
Neg APP	0,01	0,44*	7,5*	0,36	1,02

* $p < 0,05$

Hoofdstuk 7: Discussie

7.1 De voorwaarden voor analyses: de verdeling en de betrouwbaarheid van de variabelen

Het doel van dit onderzoek was om uitspraken te doen over de betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid van een door ons ontwikkelde impliciete leesattitudemeting. Daartoe richtten wij ons vooral op de relatie van deze impliciete leesattitudemeting met leesomvang en – zij het in mindere mate – op de relaties met expliciete leesattitudemetingen. De betrokken variabelen zijn gebaseerd op schalen. Om uitspraken te kunnen doen over de validiteit van deze schalen is het nodig dat de betrokken schalen niet afwijken van een normaalverdeling en betrouwbaar zijn.

7.1.1 *Verdelingen*

Om de onderlinge relaties tussen de betrokken variabelen op statistisch verantwoorde wijze te testen was het nodig dat deze variabelen bij benadering een normaalverdeling hadden in de steekproef. Geen enkele variabele die gebruikt is in de analyses week significant af van een normaalverdeling. De verdeling van de variabelen vormde dus geen belemmering voor de interpretatie van de samenhangen tussen de variabelen. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat de kleine steekproefomvang mogelijk heeft bijgedragen aan het niet vinden van afwijkingen van de normaalverdeling van verschillende variabelen. Bovendien waren weinig-lezers ondervertegenwoordigd in de steekproef.

7.1.2 *Betrouwbaarheid*

Alle expliciete attitudematen en leesomvang hadden een hoge betrouwbaarheid in beide studies. In onze studie is alleen de interne betrouwbaarheid vastgesteld. De betrouwbaarheden van de APP-indices waren aan de lage kant. De positieve APP-index had een Cronbach's α van 0,46 en de Cronbach's α van de negatieve APP-index bedroeg 0,42. De overall APP-index had een lage betrouwbaarheid met een Cronbach's α van 0,27. Dit duidt

er wellicht op dat de negatieve en de positieve APP-indices een zwakke relatie hadden en conceptueel onafhankelijk waren. De betrouwbaarheid van de APP-indices was dus beperkt.

Zoals in paragraaf 2.7.1 al besproken is, is er weinig bekend over de betrouwbaarheid van de APP, maar het lijkt erop dat APP-metingen over het algemeen onbetrouwbaar zijn. Dit is een probleem omdat er strikt genomen geen sprake kan zijn van validiteit van een instrument als dit niet betrouwbaar is ('t Hart, Boeijen & Hox, 2005). Dat reactietijdenmetingen vermoedelijk veel toevalsfouten bevatten, verklaart waarschijnlijk deze lage betrouwbaarheid. De lage betrouwbaarheid van onze APP-indices is aanleiding om verdere uitspraken betreffende de validiteit van de impliciete attitudemeting met een slag om de arm te interpreteren.

Het is mogelijk dat de keuze van de neutrale primes en de doelwoorden een belangrijke rol spelen bij de betrouwbaarheid. Ondanks dat deze woorden gekozen zijn op basis van een pilotstudie, kan het zijn dat sommige woorden minder geschikt zijn voor de impliciete attitudemeting. Deze zijn mogelijk te moeilijk of niet eenduidig genoeg, waardoor de reactietijd op deze woorden sterk fluctueert.

7.2 Terugkoppeling naar onderzoeksdoelstellingen en hypotheses

7.2.1 Expliciete leesattitudemetingen en leesomvang¹³

In beide studies hingen de expliciete attitudemetingen volgens verwachting (hypothese 1 en 2) sterk samen met elkaar en met leesomvang. De samenhang met leesomvang varieerde tussen de verschillende expliciete attitudematen. Over de twee studies genomen hadden de overall schaal en de hedonistische schaal van de semantische differentialen de sterkste relaties met leesomvang. De hedonistische semantische differentiaal schaal hing sterker samen met leesomvang dan de utilitaire. Deze bevindingen zijn conform de uitkomsten van eerder onderzoek (Stalpers, 2005; Stokmans, 1999; Stokmans, 2003; Stokmans, 2007).

¹³ Het betreft hier de correlatie van twee items.

7.2.2 Constructvaliditeit impliciete leesattitudemetingen

De samenhang met leesomvang was het doorslaggevende criterium voor het vaststellen van de constructvaliditeit van de impliciete leesattitudemeting. Daarnaast is de samenhang met expliciete attitudemetingen onderzocht.

7.2.2.1 Divergentie impliciete en expliciete leesattitudemetingen

In beide studies hing niet één van de APP-indices significant samen met één van de expliciete attitudemetingen. Er was dus geen convergente validiteit met de expliciete attitudemetingen (hypothese 3). Op basis van de lage convergentie met de expliciete attitudemetingen concluderen we dat de impliciete attitudemeting unieke informatie bevatte die niet gemeten werd met de expliciete attitudemetingen. Dit verschil in informatie ligt besloten in de spontaan activeerbare gevoelsassociaties die de impliciete attitudemeting bevat. Deze unieke informatie verklaarde unieke variantie in gedrag (leesomvang). Dit is naar ons idee de eerste keer dat dergelijke unieke verklarende variantie gevonden is met een mengvorm van automatisch en overwogen gedrag (zie paragraaf 3.1.3 van dit proefschrift).

We vonden verder geen relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en de hedonistische semantische differentiaal schaal. Dus was er geen ondersteuning voor de veronderstelling (hypothese 4) dat de impliciete attitudemeting meer hedonistisch van aard was.

7.2.2.2 Relatie impliciete leesattitudemetingen en leesomvang

Studie 1

In de eerste studie werden geen relaties gevonden tussen de APP-indices en leesomvang. Een uitzondering hierop was de niet verwachte negatieve relatie met leesomvang van een van deze indices, de positieve APP-index, bij controle voor de hedonistische semantische differentiaal schaal. Deze relatie was echter zwak. We gaan ervan uit dat in studie 1 priming effecten te zwak waren doordat er te weinig tijdsdruk in de procedure besloten lag en hierdoor de activatie van de prime en de bijbehorende gevoelsassociaties

mogelijk uitdoefden voor de toetsdrukrespons, waardoor de constructvaliditeit van de APP-indices onvoldoende is. Dit verklaart waarom ze geen relatie met leesomvang hebben. Alleen de toepassing van het correspondentieprincipe is klaarblijkelijk niet voldoende om constructvaliditeit te krijgen.

Studie 2

Door de toepassing van het responsraam in de impliciete attitudemeting in studie 2 was de procedure ingewikkelder voor de deelnemer dan die in studie 1. Gebleken is dat de taak voor de meeste deelnemers in studie 2 niet te moeilijk was, aangezien het aantal fouten binnen de perken bleef. In de tweede studie werden wel relaties gevonden tussen de impliciete attitudematen en het gedrag. Zowel de overall APP-index als de negatieve APP-index hing samen met leesomvang. Deze relaties waren vrij sterk. Men kan argumenten aandragen die de veronderstelling ondersteunen dat deze (op zichzelf al vrij sterke) relaties onderschat zijn in dit onderzoek. Ten eerste is er vrijwel zeker een restriction of range-effect opgetreden bij de gedragsmeting veroorzaakt door het homogene karakter van het steekproefkader (Nunally, & Bernstein, 1994). Hierdoor zijn de relaties tussen de leesattitudemetingen en de leesomvang onderschat. Ten tweede wordt de sterkte van de relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en de leesomvang waarschijnlijk door methodevariantie onderschat, omdat leesomvang in tegenstelling tot de impliciete attitudemeting via zelfrapportage gemeten is. Vaak werd namelijk in studies waarin een relatie tussen impliciete attitudemetingen en gedrag gevonden werd, het gedrag niet via zelfrapportage gemeten (bijvoorbeeld Fazio et al., 1995). Zo beschouwd lijken de bevindingen met betrekking tot de gevonden relaties tussen de impliciete attitudemeting en leesomvang stevig te staan.

Studie 1 versus studie 2

We zouden kunnen stellen dat het impliciete attitudemeetinstrument van studie 2 een valide methode is en die van studie 1 blijkbaar niet. Aangezien het echter om studies met een kleine steekproefomvang gaat met matig betrouwbare impliciete attitudemetingen (die mogelijk wel onderschat zijn door ontbrekende waarden) kan men niet uitsluiten dat het hier gaat om toevalstreffers. Uit de tweede studie kan dus slechts voorzichtig geconcludeerd worden dat een impliciete attitudemeting op gedragsniveau een sterke relatie met gedrag heeft. Alleen met replicaties van de tweede studie zou aangetoond worden hoe robuust deze bevinding is. Daarbij zou het wenselijk zijn om het onderzoek uit te voeren onder een grotere groep met een grotere proportie weinig-lezers.

Dat studie 2 wel een valide leesattitudemeting opleverde, is waarschijnlijk toe te schrijven aan de procedure en dan vooral aan het gebruik van tijdsdruk in de experimentele procedure door toepassing van het responsraam. De uitgebreidere base-rate in studie 2 ten opzichte van studie 1 kan ook een rol gespeeld hebben: in studie 2 werden 24 trials met neutrale primes gebruikt, terwijl dit er in studie 1 acht waren. In studie 2 zijn de reactietijden duidelijk lager dan in studie 1. Dit bevestigt ons vermoeden dat in de eerste studie de deelnemers te veel tijd namen, waardoor de primes mogelijk meer konden uitdoven dan bij de tweede studie en hierdoor in studie 1 geen priming effecten optraden. Bij studie 2 zijn er slechts weinig hypothesen verworpen, wat wijst op een relatief hoge validiteit van de impliciete attitudemeting. Op basis van deze redeneringen lijkt het ons legitiem om studie 1 af te wijzen en ons te richten op de bevindingen van studie 2. Vooralsnog veronderstellen we (met een slag om de arm) dat op basis van de gevonden relatie met gedrag (de procedure bij de) impliciete attitudemeting in studie 2 wel valide was en die in studie 1 niet. We gaan nu in het vervolg van dit hoofdstuk uit van de bevindingen van studie 2.

7.3 Vergelijking met andere studies

In hoofdstuk 3 zijn verschillende studies (met verschillende attitudeobjecten) besproken waarin een impliciete attitudemeting gebruikt werd om gedrag te voorspellen. De studies die aan de orde zijn gekomen in hoofdstuk 3 kunnen we vergelijken met studie 2 van dit proefschrift. Deze studies wijken echter af van studie 2, zowel wat betreft de inhoud als de procedure.

7.3.1 *Betrouwbaarheid*

Uit eerdere studies is gebleken dat de lage betrouwbaarheid een hardnekkig probleem is bij de toepassing van de APP. Ook in onze studies was de interne betrouwbaarheid van de APP-index onvoldoende. De test-hertestbetrouwbaarheid zou bij kunnen dragen aan meer inzicht in deze kwestie. Een blijvend probleem bij het vaststellen van de interne betrouwbaarheid is dat de waarden op de trials waarop men een fout heeft gemaakt moet vervangen door het gemiddelde, wat de betrouwbaarheid verlaagt.

7.3.2 *Samenhang met expliciete attitudemetingen*

In ons onderzoek hing niet één van de APP-indices significant samen met één van de expliciete attitudemetingen. Er was dus geen convergente validiteit met de expliciete attitudemetingen (hypothese 3). Het is niet uitzonderlijk dat er geen relatie tussen een impliciete en expliciete attitudemeting gevonden wordt (zie paragraaf 2.6.5 van dit proefschrift).

7.3.3 *Positieve APP-index versus negatieve APP-index*

In studie 2 verklaarde vooral de negatieve APP-index de leesomvang. In eerdere studies die ook gebruik maakten van een responsraam (Custers & Aarts, 2005; Frings & Wentura, 2003) werd de positieve APP-index gebruikt om het gedrag te voorspellen. Hiermee lijken de bevindingen van onze studie af te wijken van deze studies. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat bij deze studies van Custers & Aart en Frings & Wentura de foutenproporties op

de toets-drukresponsen gebruikt werden om de APP-indices te berekenen, terwijl in onze studie reactietijden werden gebruikt.

7.3.4 *Relatie met gedrag*

Aangezien de gedragsmeting in dezelfde sessie is afgenomen als de attitudemetingen zijn testeffecten niet uit te sluiten. Dit geldt echter waarschijnlijk voornamelijk voor de relatie tussen de expliciete attitudemeting en de gedragsmeting, aangezien beide methodes gebaseerd zijn op zelfrapportage. De kans dat de impliciete attitudemeting de gedragsmeting beïnvloed heeft lijkt klein. In de studie van Frings & Wentura (2003) werd het gedrag op een ander tijdstip gemeten dan de attitude, waardoor dergelijke testeffecten veel minder waarschijnlijk zijn. Door het gedrag en de attitudes op verschillende tijdstippen te meten kan de potentiële invloed van de attitudemetingen op het gerapporteerd gedrag beperkt worden (Holland et al., 2002).

In door anderen uitgevoerd onderzoek was de relatie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag over het algemeen niet zo sterk. Bovendien verklaarde de impliciete attitudemaat geen unieke variantie in gedrag als gecontroleerd werd voor de expliciete attitudemeting. Onze studie richtte zich op een nieuw soort attitudeobject, namelijk een gedrag: boeken lezen. Zowel het toepassen van het correspondentieprincipe als de aard van leesattitudes en leesgedrag kan bijgedragen hebben aan het vinden van deze relatie en de verklarende meerwaarde. Wij wijzen er op dat dit uiteraard alleen geldt voor studie 2 en dus enigszins speculatief is. Als we ervan uitgaan dat de impliciete attitudemeting in studie 1 niet valide was en in studie 2 wel, lijkt het er sterk op dat de gevolgde procedure van de impliciete leesattitudemeting van cruciaal belang is.

7.3.4.1 *Het correspondentieprincipe*

Onze studie was uniek, omdat voor het eerst het correspondentieprincipe toegepast werd op de relatie tussen de impliciete attitudemetingen en het gedrag¹⁴. Onderzocht zou kunnen worden of het toepassen van het correspondentieprincipe op impliciete attitudemetingen specifiek bijdraagt aan een sterkere samenhang met gedrag (zie paragraaf 8.3.3).

7.3.4.2 *Het type gedrag*

De studies die besproken zijn in hoofdstuk 3 richtten zich op verschillende gedragingen. Deze gedragsvormen variëren in de mate van automaticiteit. Het is aannemelijk dat de relatie die men vindt tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag afhankelijk is van het type gedrag waar het om gaat. Onze bevindingen in studie 2 zijn mogelijk te verklaren door een redelijk hoog “automatisch gehalte” van het gedrag boeken lezen (zie paragraaf 8.5).

7.3.5 *Verschillen in de procedure*

Wat procedure betreft lijkt de studie van Strick et al. (2006) het meest op die van onze tweede studie. Er is ook gebruik gemaakt van de APP, hoewel er geen responsraam gebruikt werd. In deze studie is geen relatie tussen de impliciete attitudemeting en het gedrag gevonden. In de studies van Frings & Wentura (2003) en Custers & Aarts (2005) werd de APP wel gebruikt om gedrag te voorspellen en ze pasten daarbij een responsraam toe. Deze twee studies weken echter af van onze tweede studie op een aantal cruciale punten. In deze twee studies waren de APP-indices (de impliciete attitudemaat) gebaseerd op de fouten die gemaakt werden bij de toets-drukresponsen en niet op de reactietijden. Bovendien werden de primes subliminaal aangeboden. In hun studies werden alleen relaties gevonden tussen de positieve APP-index en gedrag.

¹⁴ Bij de studie van Custers & Aarts (2005) is weliswaar net als in onze studie de impliciete attitudemeting op gedragsniveau uitgevoerd. Maar het gedrag is indirect gemeten via een muis-druktaak: de deelnemers konden door goed hun best te doen op een muis-druktaak kaartjes bemachtigen voor een feest. Hierdoor lijkt de gedragsmaat erg ver af te staan van het daadwerkelijke gedrag. Dit betekent dat het correspondentieprincipe in deze studie niet is toegepast.

In de overige studies die besproken zijn in hoofdstuk 3 werd een IAT gebruikt als de impliciete attitudemeting.

7.4 De verschillende leesattitudemetingen vergeleken

De impliciete leesattitudemeting verklaart leesomvang beter dan de op uitkomsten gebaseerde leesattitudemeting. Dit ondersteunt ons vermoeden dat spontaan activeerbare gevoelsassociaties belangrijker zijn bij het verklaren van leesomvang dan overwegingen. Op hun beurt verklaren de semantische differentiaal leesomvang beter dan de impliciete leesattitudemetingen. Dit kan deels verklaard worden door methodevariantie en deels met de volgende redenering.

Het is goed denkbaar dat de semantische differentiaal niet alleen overwegingen bevatten - deze worden niet gemeten met de APP, maar zijn wel van belang bij het tot stand komen van leesgedrag -, maar ook sporen van spontaan activeerbare gevoelsassociaties in zich dragen (Gawronski, Hofmann, & Wilbur, 2006). De semantische differentiaal meten dus mogelijk een breder scala aan evaluatieve associaties. De impliciete leesattitudemeting dekt de spontaan activeerbare gevoelsassociaties wel beter af dan de semantische differentiaal. Zij bevat immers unieke evaluatieve informatie, gezien haar unieke verklarende variantie in leesomvang.

Hoofdstuk 8: Reflectie, aanbevelingen en eindconclusie

Men kan meer gefundeerde uitspraken doen over constructvaliditeit als er verschillende studies zijn uitgevoerd waarbij dit construct is toegepast ('t Hart, Boeijen & Hox, 2005). Vervolgonderzoek naar de impliciete leesattitudemeting is dus nodig, want we beschikken maar over één studie (studie 2) waarin een sterke relatie met gedrag (leesomvang) is gevonden. In dit hoofdstuk doen we op basis van onze ervaringen, bevindingen en reflectie op ons onderzoek suggesties om richting te geven aan dergelijk vervolgonderzoek.

8.1 De steekproef

Onze steekproeven bestaan uit studenten en zijn daardoor relatief homogeen wat betreft leeftijd en opleidingsniveau. Dit heeft voor- en nadelen. Het voordeel is dat de mogelijk storende invloed van variabelen als leeftijd en opleidingsniveau beperkt is. Het nadeel is dat de bevindingen minder generaliseerbaar zijn. Het is mogelijk dat bij andere groepen de betrouwbaarheid en constructvaliditeit anders zijn. Bovendien waren in onze steekproef de weinig-lezers sterk ondervertegenwoordigd. We raden aan om in vervolgonderzoek een steekproef te kiezen waarin de leesomvang gelijkmatiger verdeeld is om meer inzicht te verkrijgen in de stabiliteit van de relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en leesomvang.

8.2 De betrouwbaarheid

De lage betrouwbaarheid van onze impliciete attitudemeting betekent dat haar bruikbaarheid niet zonder meer vast staat. Het toepassen van meer trials kan de interne betrouwbaarheid verhogen. Het gebruik van meer trials met neutrale primes heeft in studie 2 mogelijk bijgedragen aan een hogere betrouwbaarheid. Echter, gegeven de cognitieve en motivationele belasting van de huidige taak is het aantal trials dat gebruikt kan worden beperkt: de in studie 2 gebruikte 72 trials lijken ongeveer het maximum. Veel meer trials zullen vermoeidheid en verveling veroorzaken, wat de betrouwbaarheid en validiteit van de meting verlaagt.

Verder zou een item-analyse bij kunnen dragen aan inzicht in de geschiktheid van de verschillende primes en doelwoorden. Vervolgens zou een keuze van de meest geschikte woorden de betrouwbaarheid verhogen. Dit betekent mogelijk dat elk attitudeobject zijn eigen meest geschikte woorden heeft. Om een impliciete attitudemeting ten aanzien van boeken lezen zijn waarschijnlijk andere woorden geschikt dan voor een impliciete attitudemeting met betrekking tot bijvoorbeeld Coca Cola.

8.3 De procedure

Het lijkt er op dat de procedure die in de impliciete attitudemeting gevolgd wordt cruciaal is. In deze paragraaf gaan we in op een aantal aspecten van deze procedure.

8.3.1 De primes

In dit onderzoek gebruikten we primes van twee woorden, zoals "boeken lezen". Dit zijn lange primes in vergelijking met primes die doorgaans gebruikt worden. Het gebruik van lange primes neemt het risico met zich mee dat deze in beperkte mate worden waargenomen. Dit bleek ook, aangezien om deze reden in de tweede studie de gegevens van vier respondenten niet gebruikt konden worden. De waarneming van de prime is cruciaal voor optreden van priming effecten en daarmee de meetprocedure. Of men de primes kon waarnemen is achteraf gecontroleerd via zelfrapportage, maar het is wenselijk om dit objectiever te meten via spraakherkenning of iets dergelijks. Dit verdient in eventueel vervolgonderzoek extra aandacht. Men dient er wel rekening mee te houden dat stimuli ook subliminaal waargenomen kunnen worden. Het lijkt ons van belang dat de doelwoorden en de primes niet te lang zijn om voldoende waarneming van deze stimuli te garanderen.

8.3.2 Het voorkomen van uitdoving

Mogelijk lag er in studie 1 zonder responsraam onvoldoende tijdsdruk in de taak besloten om priming effecten te krijgen waarmee gedrag voorspeld kon worden. We kunnen speculeren dat respondenten als het ware "wachtten" met reageren totdat ze heel zeker waren van hun responsen, waardoor de

activering van hun gevoelsassociaties steeds uitdoofde en hierdoor priming effecten uitbleven. Deze uitdoving treedt bij "leesboeken lezen" mogelijk snel op, omdat het een relatief zwakke prime is. De tijdsdruk die opgelegd wordt aan de proefpersonen lijkt van belang om uitdoving en daarmee het uitblijven van priming effecten te voorkomen. De uitspreektaak lijkt ook van belang om de prime "leesboeken lezen" geactiveerd te houden. Verder lijkt het beter om geen pauze in te lassen tussen de aanbieding van de prime en het doelwoord.

8.3.3 Effect toepassing correspondentieprincipe

Onderzocht zou kunnen worden of het toepassen van het correspondentieprincipe op impliciete attitudemetingen specifiek bijdraagt aan een sterkere samenhang met gedrag. Een replicatie met attitudemetingen op objectniveau zou inzicht bieden in de kwestie of het toepassen van het correspondentieprincipe in deze cruciaal was. Dit zou gedaan kunnen worden door de predictiviteit van de hier gebruikte impliciete attitudemaat te contrasteren met die van een impliciete attitudemaat die op gelijke wijze is toegepast, maar dan op objectniveau (dus het meten van de attitude ten aanzien van leesboeken).

8.4 De bruikbaarheid van de impliciete leesattitudemeting

De omslachtigheid van de procedure die nodig lijkt voor een valide meetinstrument staat op gespannen voet met de bruikbaarheid van de impliciete leesattitudemeting. In deze paragraaf gaan we hier verder op in.

8.4.1 De complexiteit van de taak

De toepassing van de uitspreektaak en het responsraam lijken ons noodzakelijk om met de APP voldoende sterke priming effecten te verkrijgen voor een impliciete leesattitudemeting. Deze procedure is hierdoor wel zo ingewikkeld dat de proefleider elke deelnemer persoonlijk moet instrueren, onduidelijkheden moet wegnemen en er zich van dient te vergewissen dat de deelnemer de taak goed begrijpt en uitvoert. Verder zijn de primes nogal lang.

Onze studies zijn uitgevoerd onder studenten. Aangezien jongere laagopgeleiden de belangrijkste doelgroep vormen voor leesbevordering, is de

volgende logische stap om de impliciete leesattitudemeting toe te passen op deze groep. Maar de complexiteit van de taak maakt de cognitieve belasting waarschijnlijk te hoog voor laagopgeleiden. Gegeven dat enkele studenten al moeite hadden om de primes waar te nemen, zullen jongere laagopgeleiden waarschijnlijk veel moeite hiermee hebben. Zij hebben immers een lagere leessnelheid, omdat ze minder leeservaring hebben (Van de Craats, 2005).

8.4.2 De schaalgrootte waarop de meting toegepast kan worden

Ons huidige instrument is tijdrovend en lastig op grote schaal af te nemen. Het gebruik van internet of computerlokalen lijkt een optie te zijn om de meting grootschalig af te nemen (Nosek & Smyth, 2007). Men dient er dan wel op toe te zien dat de omstandigheden tijdens het afnemen van de taak adequaat zijn met het oog op risico's op afleiding en lage motivatie. Voorlopig lijkt de bruikbaarheid zich nog te beperken tot kleinschalige exploratieve studies. Men zou de impliciete leesattitudemeting eventueel in experimentele studies kunnen toepassen (en daarmee testen), waarbij veranderingen in impliciete leesattitudemetingen gemeten worden naar aanleiding van manipulaties of boodschappen, zoals in persuasieve studies.

8.4.3 Een eenvoudigere taak

Hierboven hebben we de problemen geschetst van de hoge complexiteit van de impliciete leesattitudemeting, het beperkte aantal trials dat men kan gebruiken en de beperkte schaalgrootte waarop men de meting kan toepassen. Om deze problemen te ondervangen zou men zich in vervolgonderzoek kunnen richten op het vinden van een alternatieve en eenvoudigere procedure om de impliciete leesattitude te meten (zie bijvoorbeeld Vargas, Sekaquaptewa & Von Hippel, 2007). Men zou als eerste stap naar een eenvoudigere (en misschien betrouwbaardere – zie paragraaf 8.2) meting kortere doelwoorden en primes kunnen gebruiken. Hiervoor zou men bijvoorbeeld de doelwoorden uit de oefentrials kunnen gebruiken (zie paragraaf 5.5.4). Nadeel van het gebruik van deze woorden kan zijn dat ze mogelijk onvoldoende relevant zijn voor het lezen van boeken.

8.5 Verschillen tussen de expliciete en de impliciete attitudemetingen in de evaluatieve informatie

Het is nog onduidelijk hoe de informatie binnen de impliciete leesattitudemeting precies verschilt van de expliciete. Over de grondslagen van de divergentie tussen de expliciete en de impliciete attitudemetingen kan men speculeren. Impliciete attitudemetingen bevatten bijvoorbeeld mogelijk moeilijk te verbaliseren associaties, zoals onbewuste, affectieve of sterk gesocialiseerde associaties. Ook zou de expliciete attitudemeting sociaal wenselijke informatie kunnen bevatten. Aangezien de APP niet samenhangt met de semantische differentiaal en ook niet met haar hedonistische component, is er nog geen aanwijzing dat de impliciete attitudemeting meer hedonistische evaluatieve informatie bevat. Om preciezer vast te stellen wat met een impliciete attitudemeting wel gemeten wordt, dat met de expliciete attitudemeting niet gemeten wordt, is het eigenlijk nodig om allerlei variabelen en omstandigheden systematisch te variëren en zo hun invloeden te isoleren en vast te stellen.

De divergentie met de expliciete attitudemeting en de toegevoegde verklarende variantie van de impliciete leesattitudemeting kan men verklaren met het redelijk hoge “automatisch gehalte” van het gedrag boeken lezen. Als men de sterktes van de relatie tussen de impliciete leesattitudemeting en leesomvang vergelijkt tussen weinig- en veel-lezers, zou dit hier inzicht in bieden. Als men ervan uitgaat dat veel-lezers automatisch dan weinig-lezers tot het lezen van boeken komen vanwege hun sterkere leesgewoonte, zou bij veel-lezers de impliciete leesattitudemeting een grotere bijdrage moeten leveren aan het verklaren van de variantie in leesomvang.

Om inzicht te verwerven in de mate waarin de expliciete leesattitudemeting sociaal wenselijke informatie bevat, raden wij aan om in vervolgonderzoek de neiging tot het geven van sociaal wenselijke antwoorden te meten, bijvoorbeeld met de BIDR (Paulhus, 1998). Op deze wijze kan men vaststellen in hoeverre verschillen tussen expliciete en impliciete attitudemetingen te herleiden zijn tot sociale wenselijkheid. Een ander belangrijk voordeel hiervan is dat deze informatie gebruikt kan worden om te controleren voor het “confounding” effect van sociale wenselijkheid bij de

relatie tussen de expliciete attitudemeting en de gerapporteerde leesomvang, aangezien deze beide metingen kan beïnvloeden. Ook raden we aan de meting van leesomvang op een ander tijdstip uit te voeren dan de leesattitudemetingen, opdat de relatie tussen de attitudemetingen en leesomvang minder onderhevig is aan testeffecten of zelfperceptie-effecten.

8.6 Eindconclusie

Het lijkt erop dat onze impliciete leesattitudemeting kan dienen als attitudemeetinstrument in effectstudies. Gezien het exploratieve karakter van onze studies, was de omvang van het onderzoek beperkt. Hierdoor zijn we eraan gehouden een slag om de arm te houden bij onze conclusies. De impliciete leesattitudemeting zoals uitgevoerd in de tweede studie lijkt redelijk valide. De betrouwbaarheid van dit instrument laat echter nog te wensen over. De keuze van de neutrale primes en de doelwoorden verdient veel aandacht in vervolgonderzoek. Hiertoe kunnen item-analyses toegepast worden.

De impliciete attitudemeting ten aanzien van boeken lezen bevat andere evaluatieve informatie dan expliciete attitudemetingen ten aanzien van boeken lezen. Deze informatie verklaart unieke variantie in leesomvang. De gevolgde procedure is cruciaal: naast het gebruik van voldoende primes lijkt de toepassing van een responsraam noodzakelijk voor voldoende sterke priming effecten en daarmee voor de validiteit van de impliciete leesattitudemeting. Hiermee is echter de bruikbaarheid van de impliciete attitudemeting in het geding, aangezien dit de procedure complex en belastend maakt voor de deelnemers. Vervolgonderzoek naar de betrouwbaarheid, validiteit en de verbetering van de bruikbaarheid van impliciete leesattitudemetingen is dus nodig, alvorens deze breed toepasbaar zijn.

Referenties

- Ahtola, O. (1983). Hedonic and utilitarian aspects of consumer behaviour: an attitudinal perspective. In E. Hirschman & M. Holbrook "(Eds.), *Symbolic consumer behaviour* (pp. 7-10). Ann Harbour: Association for Consumer Behavior.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Ajzen, I. & Driver, B. L. (1991). Prediction of leisure participation from behavioral, normative, and control beliefs: An application of the theory of Planned Behavior. *Leisure Sciences*, 13, 185-204.
- Ajzen, I. & Driver, B.L. (1992). Application of the theory of Planned Behavior to leisure choice. *Journal of Leisure Research*, 24, 207-224.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (2005). The Influence of Attitudes on Behavior. In D. Albarracín, B.T. Johnson, & M. P. Zanna (Eds.). *Handbook of Attitudes* (pp. 173-221), Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Ajzen, I., Nichols, A. J., & Driver, B. L. (1995). Identifying salient beliefs about leisure activities: Frequency of elicitation versus response latency. *Journal of Applied Social Psychology*, 25, 1391-1410.
- Allen, L., Cipielewski, J., & Stanovich, K. E. (1992). Multiple Indicators of Children's Reading Habits and Attitudes: Construct Validity and Cognitive Correlates. *Journal of Educational Psychology*, 84, 489-503
- Arndt, J. & Crane, E. (1975). Response bias, yea-saying and the double-negative. *Journal of Marketing Research*, 12, 218-220.
- Bargh, J. A. (1984). Automatic and conscious processing of social information. In: R.S. Wyer & T.K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition*, 3, (pp. 1-43). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bargh, J. A. (1994). The four horsemen of automaticity: Awareness, efficiency, intention, and control in social cognition. In J.R.S. Wyer & T.K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition, second edition* (pp. 1-40). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Bargh, J. A., Chaiken, S., Govender, R. & Pratto, F. (1992). The generality of the automatic attitude activation effect. *Journal of personality and social psychology*, 62, 892-912.
- Bargh, J. A., Chaiken, S., Raymond, P., & Hymes, C. (1996). The automatic evaluation effect: Unconditionally automatic activation with a pronunciation task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 32, 185-210.
- Batra, R. & Ahtola, O. T. (1990), Measuring the Hedonic and Utilitarian Sources of Consumer Attitudes, *Marketing Letters*, 2 (2), 159-170.
- Bem, D. J. (1972). Self-perception theory. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology, Volume 6* (pp. 1-61). New York: Academic Press.
- Bonietcki, K. A., & Jacks, J. Z. (2002). The elusive relationship between measures of implicit and explicit prejudice. *Representative Research in Social Psychology*, 26, 1-14.
- Bosson, J. K., Swann, W. B. J. & Pennebaker, J. W. (2000). Stalking the perfect measure of implicit self-esteem: The blind men and the elephant revisited? *Journal of personality and social psychology*, 79, 631-643.
- Bower, G. H. (1981). Emotional mood and memory. *American Psychologist*, 36, 129-148.
- Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1191-1205.
- Breedveld, K., & van den Broek, A. (2001). *Trends in de Tijd. Een Schets van Recente Ontwikkelingen in Tijdsbesteding en Tijdsordening*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brunel, F. F., Tietje, B. C., & Greenwald, A. G. (2004). Is the implicit association test a valid and valuable measure of implicit consumer social cognition? *Journal of Consumer Psychology*, 14, 385-404.
- Cecil Smith, M. (1994). *What do adults read and why does it matter?* Paper presented at the annual meeting of the Mid-Western Educational Research Association, Chicago, IL, October 14, 1994.

- Cunningham, W. A., Preacher, K. J., & Banaji, M. R. (2001). Implicit attitude measures: Consistency, stability, and convergent validity. *Psychological Science*, 121, 163-170.
- Custers, R. & Aarts, H. (2005). Beyond priming effects: The role of positive affect and discrepancies in implicit processes of motivation and goal pursuit. *European Review of Social Psychology*, 16, 257-300.
- Davidson, A. R., & Jaccard, J. J. (1979). Variables that moderate the attitude-behavior relation: Results of a longitudinal survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1364-1376.
- De Houwer, J. (2003). A structural analysis of indirect measures of attitudes. In J. Musch & K.C. Klauer (Eds.), *The Psychology of Evaluation: Affective Processes in Cognition and Emotion* (pp. 219-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Draine, S. C. & Greenwald, A. G. (1998). Replicable unconscious semantic priming. *Journal of Experimental Psychology, General*, 127, 286-303.
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich.
- Fazio, R. H. (2001). On the automatic activation of associated evaluations: An overview. *Cognition and Emotion*, 15, 115-141.
- Fazio, R. H., Jackson, J. R., Dunton, B. C. & Williams, C. J. (1995). Variability in automatic activation as a unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline? *Journal of personality and social psychology*, 69, 1013-1027.
- Fazio, R. H. & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual Review of Psychology*, 54, 297-327.
- Fazio, R. H., Sanbonmatsu, D. M., Powell, M. C., & Kardes, F. R. (1986). On the automatic activation of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 229-238.
- Fazio, R. H., & Towles-Schwen, T. (1999). The MODE model of attitude-behavior processes. In: S. Chaiken & Y. Trope (Eds.), *Dual process theories in social psychology* (pp. 97-116). New York: Guilford Press.

- Ferguson, G. A. & Takane, Y. (1989). Statistical analysis in psychology and education. Singapore: McGraw-Hill.
- Frank, L. F., Koppen, M., Noordman, L. G. M., & Vonk, W. (2003). Modeling knowledge-based inferences in story comprehension. *Cognitive Science*, 27, 875-910
- Friese, M., Waelen, M., & Plessner, H. (2006). Implicit consumer preferences and their influence on product choice. *Psychology and Marketing*, 23, 727-740.
- Frings, C. & Wentura, D. (2003). Who is watching Big Brother? TV consumption predicted by masked affective priming. *European Journal of Social Psychology*, 33, 779-791.
- Ganzeboom, H. B. G. (1982). Cultuurdeelname als verwerking van informatie of verwerving van status: een confrontatie van twee alternatieve verklarende theorieën aan de hand van reeds verricht onderzoek. *Mens en Maatschappij*, 57, 341-372.
- Gawronski, B., Hofmann, W., & Wilbur, C. J. (2006). Are "implicit" attitudes unconscious? *Consciousness and Cognition*, 15, 485-499.
- Giner-Sorolla, R. (1999). Affect in Attitude. Immediate and deliberative perspectives. In S. Chaiken & Y. Trope (Eds.), *Dual process theories in social psychology* (pp. 97-116). New York: Guilford Press.
- Greaney, V. & Neuman, S. (1990). The functions of reading: a cross-cultural perspective. *Reading Research Quarterly*, 25, 172-195.
- Greenwald, A. G. & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4-27.
- Greenwald, A. G. & Farnham, S. D. (2000). Using the Implicit Association Test to measure self-esteem and self-concept. *Journal of personality and social psychology*, 79, 1022-1038.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of personality and social psychology*, 74, 1464-1480.
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2003). Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 197-216.

- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. & Black, W. C. (1998): *Multivariate Data Analysis, Fifth Edition*, Prentice-Hall: Upper Saddle River.
- Hermans, D., De Houwer, J., & Eelen, P. (1994). The affective priming effect: Automatic activation of evaluative information in memory. *Cognition and Emotion*, 8, 515-533.
- Hermesen, B. Holland, R. W. & Van Knippenberg, A. (2006). De invloed van stemming op intuïtieve en deliberatieve attitude-gedragprocessen. In R.W. Holland, J. Ouwerkerk, C. van Laar, R. Ruiter & J. Ham (Eds.), *Jaarboek Sociale Psychologie 2005* (pp. 185-197). Groningen: ASPO pers.
- Holland, R. B., Verplanken, B. & Van Knippenberg, A. (2002). On the nature of attitude-behavior relations: the strong guide, the weak follow. *European Journal of Social Psychology*, 32, 869-876.
- Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwendner, T., Le, H., & Schmitt, M. (2005). A meta-analysis on the correlations between the Implicit Association Test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1369-1385.
- Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. (1982). The Experiential Aspects of Consumption: Consumer Fantasies, Feelings, and Fun. *The Journal of Consumer Research*, 9, 132-140.
- Huysmans, F., De Haan, J., & Van den Broek, A. (2004). *Achter de schermen: Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Inquisit 2.0 (2004). Seattle: Millisecond Software.
- Ito, T. A., Cacioppo, J. T. & Lang P. J. (1998a). Eliciting affect using the international affective picture system: Trajectories through evaluative space. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 855-879
- Ito T. A., Larsen J. T., Smith N. K., & Cacioppo J. T. (1998b). Negative information weighs more heavily on the brain: the negativity bias in evaluative categorizations. *Journal of personality and social psychology*, 75, 887-900.
- Jansen-Guldemon, I. (1999). Identificatiemogelijkheden en emotionele spanning in jeugdliteraire teksten als een brug naar leesbevordering?

- In R. Rymemans & H. De Jonghe (Red.), *Het Schoolvak Nederlands. Verslag van de twaalfde conferentie* (pp. 265-271). Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Karpinski, A., Steinman, R. B., & Hilton, J. L. (2005). Attitude importance as a moderator of the relationship between implicit and explicit attitude measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 949-962.
- Kawakami, K., & Dovidio, J. F. (2001). The reliability of implicit stereotyping. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 212-225.
- Kim, J., Lim, J., & Bhargava, M. (1998). The role of affect in attitude formation: A classical conditioning approach. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 26, 143-153.
- Klauer, K. C., & Musch, J. (2003). Affective priming: Findings and theories. In J. Musch & K.C. Klauer (Eds.), *The psychology of evaluation: Affective processes in cognition and emotion* (pp. 219-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Knowles, E. S. & Condon, C. A. (1999). Why people say "Yes": A dual-process theory of acquiescence. *Journal of personality and social psychology*, 77, 379-386.
- Knulst, W. & Kraaykamp, G. (1996). *Leesgewoonten*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kraaykamp, G. (2002). Leesbevordering en leesniveau – de effecten van ouders, bibliotheek en school. In: A. Raukema, D. Schram & C. Stalpers, *Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen* (pp. 209-231). Amsterdam: Stichting Lezen.
- Kraaykamp, G. (2003). Literary socialization and reading preferences. Effects of parents, the library and the school. *Poetics*, 31, 235-257.
- Lane, K. A., Banaji, M. R., Nosek, B. A., & Greenwald, A. G. (2007). Understanding and Using the Implicit Association Test: What We Know (So Far) about the Method. In: B. Wittenbrink & N. Schwarz (Eds.), *Implicit measures of attitudes* (pp. 59-102). New York: The Guilford Press.

- Leemans, H. & Stokmans, M. J. W. (1992). "A Descriptive Model of the Decision Making Process of Buyers of Books." *Journal of Cultural Economics*, 16, 25-50.
- Lewis, R. & Teale, W. (1980). Another look at secondary school student's attitudes towards reading. *Journal of Reading Behavior*, 12, 187-201.
- Lewis, R. & Teale, W. (1982). Primary school students' attitudes towards reading. *Journal of Research in Reading*, 5, 113-122.
- Maison, D., Greenwald, A. G. & Bruin, R. (2001). The Implicit Association Test as a measure of implicit consumer attitudes. *Polish Psychological Bulletin*, 32, 1-9.
- Maison, D., Greenwald, A. G., & Bruin, R. (2004). Predictive validity of the Implicit Association Test in studies of brands, consumer attitudes, and behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 14, 405-415.
- Mathewson, G. (1994). Model of attitude influence upon reading and learning to read. In R.B. Ruddell, M.R. Ruddell & H. Singer (Eds.), *Theoretical models and processes of reading* (pp. 1131-1161). Newark, DE: International Reading Association.
- McKenna, R. (1994). Towards a model of reading attitude acquisition. In E.H. Cramer & M. Marietta (Eds.), *Fostering the love of reading: the affective domain* (pp. 18-40). Newark: International Reading Association.
- McKenna, R. (2001). Development of reading attitude. In L. Verhoeven & C.E. Snow (Eds.), *Literacy and motivation: Reading engagement in individuals and groups* (135-158). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- McKenna, M. & Kear, D. (1990). Measuring attitude toward reading: A new tool for teachers. *The Reading Teacher*, 43 (9), 626-639.
- McKenna, M., Kear, D., & Ellsworth, R. (1995). Children's attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly*, 30, 934-956.
- Meyer, D. E., & Schvaneveldt, R. W. (1971). Facilitation in recognizing pairs of words: Evidence of a dependence between retrieval operations. *Journal of Experimental Psychology*, 90, 227-234.

- Mickulecky, L. (1994) The need for affective literates. In E.H. Cramer & M. Marietta (Eds.), *Fostering the love of reading: the affective domain* (pp. 249-254). Newark: International Reading Association.
- Miesen, H. W. J. M. (2003). Predicting and explaining literary reading: an application of the theory of planned behavior. *Poetics*, 31, 189-212.
- Neely, J. H. (1977). Semantic priming and retrieval from lexical memory: Roles of inhibitionless spreading activation and limited-capacity attention. *Journal of Experimental Psychology: General*, 106, 225-254.
- Noordman, L. G. M., Vonk, W. & Kempff, H. J. (1992). Causal inferences during the reading of expository texts. *Journal of Memory and Language*, 31, 573-590.
- Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2001). The go/no-go association task. *Social Cognition*, 19, 625-666.
- Nosek, B. A. (2005). Moderators of the relationship between implicit and explicit evaluation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 134, 565-584.
- Nosek, B. A., & Smyth, F. L. (2007). A multitrait-multimethod validation of the Implicit Association Test: Implicit and explicit attitudes are related but distinct constructs. *Experimental Psychology*, 54, 14-29.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Osgood, C. E., Suci, G. J. & Tannenbaum, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana: University of Illinois Press.
- Oskamp, S. & Schultz, P. W. (2005). *Attitudes and opinions*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ottaway, S. A., Hayden, D. C. & Oakes, M. A. (2001). Implicit attitudes and racism: Effects of word familiarity and frequency on the Implicit Association Test. *Social Cognition*, 19, 97-144.
- Paulhus, D.L. (1998). *The Paulhus Deception Scales: BIDR Version 7*. Toronto/ Buffalo: Multi-Health Systems
- Perugini, M. (2005). Predictive models of implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 44, 29-45.

- Robinson, J. P., & Bostrom, A. (1994). The overestimated work-week? What the time diary measure suggests. *Monthly Labour Review*, 117, 11-23.
- Rosch, E. (1978). Principles of categorization. In E. Rosch & B.B. Loyd (Eds.), *Cognition and Categorization* (27-48). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Rosch, E., Mervis, C. B., W., Graw, Johnson, D. & Boyes-Braem, P. (1976). Basis objects in natural categories. *Cognitive Psychology*, 8, 382-439.
- Rudman, L. A. (2004). Sources of implicit attitudes. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 80-83.
- Sainsbury, M. & Schagen, I. (2004). Attitudes to reading at ages nine and eleven. *Journal of Research in Reading*, 27, 373-386.
- Schram, D.(1999). *Kracht van het lezen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Schram, D. (2006). De empirische blik. In R. Soetaert (Ed.), *De Cultuur van het lezen* (pp. 75-81). Nederlandse Taalunie, Den Haag.
- Schwarz, N. & Bless, H. (2007). Mental Construal Processes: The Inclusion/Exclusion Model. In D.A. Stapel & J. Suls (Eds.) *Assimilation and contrast in social psychology* (pp. 119-141). Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Soetaert, R. (2006). De Cultuur van het lezen. In R. Soetaert (Ed.), *De Cultuur van het lezen* (pp. 7-74). Nederlandse Taalunie, Den Haag.
- Spangenberg, E. R., Voss, K. E., & Crowley, A. E. (1997). Measuring the Hedonic and Utilitarian Dimensions of Attitudes: A Generally Applicable Scale. In M. Brucks & D.J. MacInnis (Eds.), *Advances in Consumer Research*, (Volume 24, pp. 235-241). Provo, UT: Association for Consumer Research.
- Spruyt, A., Hermans, D., Pandelaere, M., De Houwer, J., & Eelen, P. (2004). On the replicability of the affective priming effect in the pronunciation task. *Experimental Psychology*, 51, 109-115.
- Stalpers, C. (2005). *Gevormd door leeservaringen. De relatie tussen leesattitude, het lezen van fictie en het voornemen van adolescenten om lid te blijven van de openbare bibliotheek*. Utrecht: Dissertation Utrecht University.
- Stokmans, M. J. W. (1999). Reading attitude and its effect on leisure time reading. *Poetics*, 26, 245-261.

- Stokmans, M. J. W. (2003). How heterogeneity in cultural tastes is captured by psychological factors: a study of reading fiction. *Poetics*, 31, 423-439.
- Stokmans, M. J. W. (2007). De casus Bazar: *Effectmeting van een Leesbevorderingsproject*: Delft: Eburon.
- Strick, M., Van Baaren, R., Holland, R. & Van Knippenberg, A. (2006). Humor in reclame: de onbewuste invloed van humor op herkenning, attitudes en gedrag. In R.W. Holland, J. Ouwerkerk, C. van Laar, R. Ruiter & J. Ham (Eds.), *Jaarboek Sociale Psychologie 2005* (pp. 443-450). Groningen: ASPO pers.
- Stuart, E. W., Shimp, T. A., & Engle, R. W. (1987). Classical Conditioning of Consumer Attitudes: Four Experiments in an Advertising Context. *Journal of Consumer Research*, 14, 334-351.
- Swanborn, P. G. (2004). *Evalueren*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Tan, E. S. (2000). Emotion, art and the humanities. In M. Lewis and J.M. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of Emotions, Second Edition*, (pp. 116-136). New York: Guilford Press.
- Tellegen, S., Alink, L., & Welp, P. (2002). *De attractie van boek en computerspel: een onderzoek onder scholieren*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Tellegen, S. & Catsburg, I. (1987). *Waarom zou je lezen? Het oordeel van scholieren: anders dan men wel eens dacht*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Tellegen, S. & Frankhuizen, J. (2002). *Waarom is lezen plezierig?* Delft: Eburon.
- 't Hart, H., Boeijen, H. R., & Hox, J. J. (2005). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.
- Triandis, H. C. (1971). *Attitudes and attitude change*. New York: Wiley.
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal behavior*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Triandis, H. C. (1980). Values, attitudes, and interpersonal behavior. In H. Howe & M. Page (Eds.), *Nebraska Symposium on Motivation*, (pp. 195-260). Lincoln: University of Nebraska Press.

- Twist, L., Gnaldi, M., Schagen, I. & Morrison, J. (2004). Good readers but at a cost? Attitudes to reading in England. *Journal of Research in Reading*, 27, 387-400.
- Van de Craats, I. (2005). Leessnelheid. *Alfa-nieuws*, 8, 18-21.
- Van den Broek, A. Huysmans, F., & De Haan, J. (2005). Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van der Boldt, E. J. M. (2001). *Ontroerend Goed: Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Print Partners Ipskamp.
- Van Raaij, W. F. & Antonides, G. (2002). *Consumentengedrag*. Utrecht: Lemma.
- Van Schooten, E. & De Glopper, K. (2002). The relation between attitude toward reading adolescent literature and literary reading behavior. *Poetics*, 30, 169-194.
- Vargas, P. T. (2004). On the relationship between implicit attitudes and behaviour: Some lessons from the past, and directions for the future. In G. Haddock & G.R. Maio (Eds.), *Contemporary Perspectives on the Psychology of Attitudes* (pp. 275-297). New York, NY: Psychology Press.
- Vargas, P. T., Sekaquaptewa, D. & Von Hippel, W. (2007). Armed Only with Paper and Pencil: "Low-Tech" Measures of Implicit Attitudes. In: B. Wittenbrink & N. Schwarz (Eds.), *Implicit measures of attitudes* (pp. 103-124). New York: The Guilford Press.
- Verboord, M. (2003). *Moet de meester dalen of de leerling klimmen? De invloed van literatuuronderwijs en ouders op het lezen van boeken tussen 1975 en 2000*. Utrecht: Dissertation Utrecht University.
- Voss, K. E., Spangenberg, E. R. & Grohmann, B. (2003). Measuring the Hedonic and Utilitarian Dimensions of Consumer Attitude, *Journal of Marketing Research*, 40, 310-320.
- Wigfield, A. (1997). Reading motivation: a domain-specific approach to motivation. *Educational Psychologist*, 32, 59-68.
- Wilson, T. D. (2003). Knowing when to ask: Introspection and the adaptive unconscious. *Journal of Consciousness Studies*, 10, 131-140.

- Wilson, T. D., & Dunn, E. (2004). Self-knowledge: Its limits, value, and potential for improvement. *Annual Review of Psychology*, 55, 493-518.
- Wilson, T.D., & LaFleur, S.J. (1995). Knowing what you'll do: Effects of analyzing reasons on self-prediction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 21-35.
- Wilson, T. D., Lindsey, S., & Schooler, T. (2000). A model of dual attitudes. *Psychological Review*, 107, 101-126.
- Wigboldus, D. (2003). Single Target Implicit Association Test. Paper presented at the Third Workshop on Implicit Diagnostics, Bonn.
- Wittenbrink, B. (2007). Measuring Attitudes through Priming. In: B. Wittenbrink & N. Schwarz (Eds.), *Implicit measures of attitudes* (pp. 17-58). New York: The Guilford Press.
- Zajonc, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.

Bijlagen

Bijlage 1: Ontlokkingsprocedure uitkomsten

Vrijtijdsbestedingen zouden voor u verschillende "opbrengsten" of "kosten" met zich mee kunnen brengen. Opbrengsten zijn nuttige en/of plezierige gevolgen (voordelen). Kosten zijn schadelijke of onplezierige gevolgen (nadelen). De vrijtijdsbesteding hardlopen bijvoorbeeld heeft voor u als mogelijke opbrengst een betere conditie en/of een gevoel van voldoening na de inspanning. Daarnaast kan het zijn dat u vindt dat hardlopen slecht is voor uw knieën. Dit zou een kost genoemd kunnen worden. Nu willen u vragen wat voor uzelf de opbrengsten en kosten zijn van het lezen van fictieboeken in uw vrije tijd. Wat zijn de mogelijke opbrengsten voor uzelf van het lezen van fictieboeken in uw vrije tijd? Geef uw antwoorden door per opbrengst de zin "Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd ..." aan te vullen in de tweede kolom van onderstaande tabel. Probeer de zin zo aan te vullen dat er een "lopende" zin ontstaat. U mag zoveel opbrengsten noemen als u wilt. Verder willen wij u er nog eens op wijzen dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Uw mening is van belang! Geef elke opbrengst aan op een nieuwe regel.

Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd

Wat zijn de mogelijke kosten voor uzelf van het lezen van fictieboeken in uw vrije tijd? Geef uw antwoorden door per kost de zin "Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd ..." aan te vullen in de tweede kolom van onderstaande tabel. Probeer de zin zo aan te vullen dat er een "lopende" zin ontstaat. Geef elke kost aan op een nieuwe regel. U mag zoveel kosten noemen als u wilt.

Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd...	...
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd
Door het lezen van fictieboeken in mijn vrije tijd

Samenvatting

Tot nu zijn leesattitudes alleen onderzocht aan de hand van zelfrapportage schalen. Zelfgerapporteerde attitudemetingen worden ook wel expliciete attitudemetingen genoemd om deze te onderscheiden van impliciete attitudemetingen. Een impliciete attitudemeting meet via reactietijden spontaan activeerbare gevoelsassociaties ten aanzien van een attitudeobject. Deze unieke eigenschap kan meerwaarde bieden aan leesattitudeonderzoek, vooral bij effect-studies. Aangezien een impliciete leesattitudemeting nog niet eerder ontwikkeld was, hebben we dit in ons onderzoek ondernomen. Vervolgens hebben we de betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid van deze methode vastgesteld. Centraal stond haar relatie met gedrag, aangezien deze cruciaal is voor de constructvaliditeit.

Een Affective Priming Procedure (APP) werd ontworpen en afgenomen om de gevoelsassociaties te meten die automatisch geactiveerd worden door het concept boeken lezen in de vrije tijd. Daarnaast werden expliciete attitudemetingen afgenomen. Het leesgedrag was geoperationaliseerd als leesomvang en werd gemeten met een samengestelde maat van zelfgerapporteerde leeshoeveelheid en leesfrequentie. In twee studies onderzochten we de relatie tussen onze impliciete leesattitudemeting en leesgedrag. Om de relaties tussen de attitudemetingen en het gedrag te vergroten werd Ajzen's correspondentie principe toegepast.

In de eerste studie vertoonde de impliciete leesattitudemeting geen samenhang met leesgedrag. Mogelijk lag er onvoldoende tijdsdruk besloten in de procedure binnen de Affectieve Priming Procedure, waardoor er al uitdoving optrad van de activering van de affectieve associaties, voordat de proefpersonen reageerden. In de tweede studie vergrootte een responsraam de tijdsdruk. Nu voorspelde de meting leesgedrag wel. Bovendien verklaarde de impliciete attitudemeting unieke variantie in leesomvang, zelfs als voor de zelfgerapporteerde attitudemeting gecontroleerd werd.

De leesattitudemeting leek redelijk valide, aangezien deze de leesomvang verklaarde. De impliciete leesattitudemeting verklaarde zelfs unieke variantie in leesomvang, vermoedelijk omdat deze berust op unieke

informatie: de spontaan activeerbare associaties. Deze associaties zijn waarschijnlijk ondervertegenwoordigd in expliciete leesattitudemetingen. Dergelijke bevindingen waren nog niet eerder gedaan in onderzoek naar impliciete attitudemetingen met betrekking tot andere mengvormen van automatisch en overwogen gedrag. De betrouwbaarheid van het nieuwe instrument moet echter nog verbeterd worden.

Dit onderzoek was weliswaar innovatief, maar ook beperkt, aangezien het een exploratie op een nieuw toepassingsgebied betreft. Er is vervolgonderzoek nodig om vast te stellen of onze bevindingen robuust zijn en om impliciete leesattitudemeting te ontwikkelen die toepasbaarder zijn. Daarna kan deze meetmethode dienen als instrument in effectstudies met betrekking tot leesbevorderingsinspanningen, maar ook als instrument dat helpt om leesattitudes en leesgedrag beter te begrijpen.

Summary

Up until now, reading attitude measures have been based on self-report scales. Self-report attitude measures are also called explicit attitude measures to distinguish them from implicit attitude measures. Implicit attitude measures use reaction times to measure affective associations that are spontaneously activated by an attitude-object. This unique characteristic may provide added value to research on reading attitudes, especially in the case of effect studies. As an implicit reading attitude measure had not been developed yet, we set out to do so. We subsequently assessed its reliability, validity and applicability. Central to our research was the relationship of the implicit measure with reading behavior, which is crucial for its construct validity.

An Affective Priming Procedure was designed and administered, which measures the affective associations that are activated by the concept of reading of books for leisure purposes. Explicit attitude measures were also administered. Reading behavior was operationalized as book reading size and measured through a composite measure of self-reported reading amount and reading frequency. In two studies we investigated the relationship between our implicit reading attitude measure and reading behavior. In order to maximize the relationships between our attitude measures and behavior, Ajzen's correspondence principle was applied.

In the first study the implicit reading attitude measure showed no relationship with reading behavior. This may have been due to a lack of time pressure within the Affective Priming Procedure, allowing extinction of the activation of the affective associations before participants responded. In the second study a response window increased the time pressure. In this study the measure did predict reading size. Moreover, it explained unique variance in reading size, even after controlling for a self-report attitude measure.

The implicit reading attitude measure seemed reasonably valid, as it explained reading size. The implicit measure even explained unique variance in reading size, probably because it is based on unique information: the associations that are spontaneously activated. These associations are presumably underrepresented in explicit reading attitudes. Such findings have

not been obtained in earlier research on implicit attitude measures regarding other mixed forms of automatic and deliberative behavior. However, the reliability of the new instrument needs improvement at this point.

This research was innovative, but also limited, because it was an exploration in a new field of application. More research is needed to establish whether our findings are robust and to develop implicit reading attitude measures that are more easily applicable. Then this instrument can serve as a tool in effect studies involving reading propagation, but also as an instrument that helps to better understand reading attitudes and behavior.

Dankwoord

Graag wil ik Hugo Verdaasdonk bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen, zijn begeleiding en de zorgvuldige overdracht. Hugo Verdaasdonk heeft mijn manuscript nog voor zijn overlijden goedgekeurd, maar heeft helaas de laatste fase van mijn promotie niet meer mee kunnen maken. Ik ben Helma van Lierop erkentelijk voor het overnemen van de verantwoordelijkheid als promotor. Ik dank Mia Stokmans voor haar prettige en intensieve begeleiding op het door mij gekozen glibberig pad in onontgonnen terrein, waar dit onderzoek over leidde.

*** Edwin Commandeur <The Wizard of Programming> was onmisbaar bij het programmeren van de reactietijden-software en het ordenen van de wirwar van data die dit programma uitspuwde. Edwin, bedankt voor je moeite en tijd! *** Verder wil ik Rein Cozijn bedanken voor zijn nuttige adviezen. Ook dank ik Harold Miesen en Michel Handgraaf voor hun bijstand tijdens mijn promotie-traject. Ook gaat mijn dank uit naar Marcel Zeelenberg en de leden van zijn vakgroep voor de leerzame ervaringen tijdens hun labmeetings. Ik dank Seeger Breugelmans voor zijn advies bij het schrijven van mijn ASPO-paper.

Tijdens mijn promotieperiode is de steun van Merel onmisbaar geweest: dank je wel daarvoor! Ten slotte wil ik mijn ouders en mijn sinds kort overleden oma bedanken voor hun niet-aflatende steun. Ook bedank ik mijn vrienden voor hun belangstelling en aanmoedigingen de afgelopen jaren. Gert, mijn paranimf en parallelle-loopbaan-vriend, dank ik voor het meedenken en -voelen.

Nogmaals dank aan allen voor jullie bijdrage!

Curriculum Vitae

Daan van Bel werd geboren in Breda op 5 december in 1972. Na het behalen van zijn gymnasium-diploma ging hij in 1991 scheikunde studeren aan de Universiteit Utrecht. In 1992 begon hij daar aan de studie psychologie. Hij studeerde af in de klinische psychologie, maar verdiepte zich ook in de sociale en mediapsychologie. Na afronding van zijn studie werkte hij als media-onderzoeker aan de Universiteit van California in Los Angeles. Vervolgens werkte hij als communicatie-onderzoeker bij de Rijksvoorlichtingsdienst te Den Haag. In 2003 begon hij aan zijn promotie-traject aan de Faculteit Geesteswetenschappen. Inmiddels is hij werkzaam als postdoc onderzoeker bij de vakgroep Mens Techniek Interactie aan de Technische Universiteit Eindhoven.

Tot nu toe zijn

van zelfrapportage. In dit onderzoek is een nieuwe methode toegepast. Een op reactietijden gebaseerde, impliciete leesattitudemeting is ontwikkeld. Deze meet spontaan activeerbare gevoelsassociaties ten aanzien van boeken lezen in de vrije tijd. De impliciete leesattitudemeting verklaarde niet alleen leesgedrag, maar zelfs unieke variantie in leesgedrag. Vermoedelijk zijn de spontaan activeerbare associaties ten aanzien van boeken lezen belangrijk bij het tot stand komen van leesgedrag en zijn deze ondervetegenwoordigd in leesattitudemetingen die gebaseerd zijn op zelfrapportage. Impliciete leesattitudemetingen kunnen dus bijdragen aan een beter begrip van leesattitudes, leesgedrag en de effecten van leesbevordering.

Universiteit van Tilburg
Faculteit Geesteswetenschappen

isbn 9789089540171

9 789089 540171 >